

Američani na Mangartu 1945

Smučarska tekma 10. gorske divizije na Mangartu 3. junija 1945

Zbornik referatov

Predsednik ZVGS Slavko Delalut

V zbirki publikacij ZVGS so doslej izšle:

1. Vrh Ljubelja smo u šanc'h stal' (2008)
2. Alpski izvidniški vodi Teritorialne obrambe (2013)
3. Rudolf Badjura – življenje in delo (2014) – skupaj z Geografskim inštitutom Antona Melika ZRC SAZU
4. Deset let združenja vojaških gornikov Slovenije (2017)
5. Vojaška pošta 3215 Bileča (2018)
6. Ortigara – slovenski spomin in opomin (2019)

Američani na Mangartu 1945

**Smučarska tekma 10. gorske divizije
na Mangartu 3. junija 1945**

Zbornik referatov

PODATKI O IZDAJATELJU

Izdajatelj:

Združenje vojaških gornikov Slovenije

Kraj izdaje:

Bohinjska Bela

Leto izdaje:

julij 2020

Zbral in uredil:

Matija Perko

Lektoriranje:

Šola za tuje jezike Centra vojaških šol Slovenske vojske

Oblikovanje:

Andrejka Belhar Polanc in Matija Perko

Izbor fotografij:

Matija Perko in avtorji člankov

Naklada:

500 izvodov

Odbor za izdajo:

Matija Perko, Slavko Delalut, Janez Kavar

Fotografija na naslovnici:

plakat tekme, avtor Arnold Holeywell (arhiv: zbirka Jamesa Knowltona, Basalt, Kolorado)

Fotografija na zadnji strani:

praporščak Bartol Mikec pri spominskih tablah, v ozadju Mangart (foto: Vili Vogelnik)

Fotografiji na zavibkih:

smuči Elan, predsednik ZVGS (foto: David Štulec – Zornik)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

796.92(4974Mangart)*1945*(082)

355.11(73):796.92(082)

SMUČARSKA tekma 10. gorske divizije na Mangartu 3. junija 1945 : Američani na Mangartu 1945 : zbornik referatov / [zbral in uredil Matija Perko ; izbor fotografij Matija Perko in avtorji člankov]. - Bohinjska Bela : Združenje vojaških gornikov Slovenije, 2020

ISBN 978-961-94861-1-5

1. Perko, Matija, 1957-

COBISS.SI-ID 18704131

Izdajo zbornika je omogočilo Ministrstvo za obrambo RS.

VSEBINA

Gora, ki povezuje, Slavko Delalut	4
Predgovor župana Občine Bovec, Valter Mlekuž	6
Recenzija zbornika, dr. Borut Batagelj	7
Predstavitev avtorjev, ZVGS	9
Ameriška 10. gorska divizija in tekma na Mangartu, Janez Kavcar	12
Gornje Posočje v času Zavezniške uprave, Karla Kofol	32
Smučarsko-zgodovinski vidik in pomen tekme, Aleš Guček	50
Športni vidiki smučarske tekme pod Mangartom, dr. Herman Berčič	66
Bojevanje v gorah – Izkušnje iz preteklosti oblikujejo prihodnost, <i>pk. Boštjan Blaznik</i>	80
Sodelovanje Republike Slovenije in Združenih držav Amerike na obrambnem in vojaškem področju, mag. Nataša Dolenc	88
Dodatek k zborniku, Janez Kavcar	98
Prva spominska tekma 4. junija 2011	98
Spominski informativni tabli na Mangartskem sedlu	102
Major John Woodward (1915–2016)	104
Dokumentarni film Chrisa Anthonyja <i>Mission Mt. Mangart</i>	106
Summary, ZVGS	108

Gora, ki povezuje

Ko smo v Združenju vojaških gornikov Slovenije pred več kot desetletjem začeli podrobneje spoznavati in razumevati smisel in pomen tekme, ki jo je 10. gorska divizija ameriške vojske izvedla 3. junija 1945, nismo niti sami pričakovali in verjeli, da nas bo ta tematika tako močno pritegnila in prevzela, da se z njo dejavno ukvarjamo še danes.

Dogodek s političnega in zgodovinskega stališča ni imel pomembnejših posledic in med prebivalci Posočja ni pustil globljih sledi ter bi skoraj potonil v pozabo, če ga ne bi odkril član naše Študijske skupine Janez Kavar in posledično zbudil zanimanje zanj ne samo pri članih Združenja gornikov Slovenije, temveč tudi pri širši lokalni skupnosti v Občini Bovec, ki je dogodek kmalu koristno uporabila za predstavitev in popularizacijo krajev in dogodkov po drugi svetovni vojni.

Prva ponovitev tekme 4. junija 2011, na istem terenu kot je leta 1945 potekala tekma ameriške divizije, s številnimi udeleženci iz Slovenije in iz Združenih držav Amerike je pokazala, da je zanimanje za dogajanja iz leta 1945 veliko večje, kot bi smeli pričakovati in upati. Na smučarsko tekmo leta 1945 številne pohodnike spominjata tudi dve informativni tabli, ki smo jih s sodelovanjem Veleposlaništva ZDA v Ljubljani in Občino Bovec postavili na Mangartskem sedlu.

Tekma je postala vedno bolj zanimiva in privlačna za številne strokovnjake s področja zgodovine smučanja, vojaške zgodovine, sociologije, psihologije in ne nazadnje tudi za proizvajalce smučí in smučarske opreme ter za turizem.

Ta zbornik poskuša na strokoven in znanstven način osvetliti nekatera omenjena področja, zato lahko pomeni pomemben prispevek k poznavanju zgodovinskih dogodkov v Posočju in razvoju ter zgodovini vojaškega smučanja v celoti.

Razstave in strokovni pogovori in srečanja, ki smo jih v tem obdobju pripravili v Združenju vojaških gornikov Slovenije, so nedvomno dogodek približale tudi zainteresirani javnosti ne samo v Sloveniji, temveč tudi v tujini.

Slovensko združenje, ki je član Mednarodne federacije vojaških gornikov (IFMS), je z nekaterimi tekočimi dejavnostmi seznanjalo tudi ameriško združenje v mednarodni federaciji, ki nadaljuje in neguje vrednote 10. ameriške divizije še danes. Tematika je postala zanimiva tudi za druge članice IFMS, saj gre za resnično enkratni dogodek, ki bi ga težko našli v dolgi tradiciji vojaškega smučanja in smučarskih tekmovanj v Evropi in svetu.

Čeprav se na prvi pogled zdi, da je gradiv, dogodkov, pričevanj in spominov, ki bi jih bilo vredno raziskati, obdelati, zapisati in predstaviti širši javnosti, vedno manj, je resnica popolnoma drugačna. Vedno znova se pojavljajo številni posamezniki in novi proučevalci z do zdaj še neznanimi in neobjavljenimi podatki in predlogi, kaj bi bilo treba še predelati in predstaviti.

V ta prizadevanja spada tudi film *Naloga Mangart (Mission Mt. Mangart)* ameriškega ekstremnega smučarja in raziskovalca ter poznavalca zgodovine smučanja Chrisa Anthonyja, ki ga je posnel

večinoma na terenih in krajih, kjer je tekma potekala, in bo predvsem ameriški mlajši generaciji in tudi širši svetovni javnosti predstavil to enkratno tekmo.

Leta 2020, ki je jubilejno leto tekme na Mangartu, Združenje vojaških gornikov Slovenije pripravlja še okroglo mizo na temo smučarske tekme. Z Občino Bovec sodelujemo pri oblikovanju stalne razstave, ki bo na ogled v Klužah.

Vsekakor bo smučarska tekma na Mangartu in vsa dogajanja, ki so potekala pred tekmo in po njej, tudi naprej središče našega zanimanja in raziskovanja ter v letnem programu dela Študijske skupine Združenja vojaških gornikov Slovenije, saj gre za dogodek, ki povezuje in krepi prijateljstvo in sodelovanje med slovenskimi in ameriškimi ljubitelji in poznavalci zgodovine vojaškega smučanja ter tudi širše med obema narodoma, ki sta lahko ponosna na svojo zgodovino in prijateljstvo, ki se je razvilo med obema državama.

Zbornik, ki je pred vami, je skromen prispevek Združenja vojaških gornikov Slovenije k boljšemu poznavanju in resničnemu vrednotenju pomena smučarske tekme leta 1945 in je hkrati tudi povabilo, da mogoče kdaj v prihodnosti tudi sami obiščete in si ogledate kraje ter se seznanite z dogodki, ki so se zgodili pred 75 leti v Posočju.

Prijetno branje!

Slavko Delalut,
predsednik Združenja vojaških gornikov Slovenije

Spoštovani bralke in bralci,

zbornik, ki ga držite v rokah, je pravzaprav plod čudovite zgodbe, ki bi jo lahko brali tudi kot roman. Na tem mestu ne bom ponavljal zgodovinskih dejstev, zapisanih v vsebini zbornika, ki so jih s skrbnim delom prispevali številni avtorji. Vsem se iskreno zahvaljujem za njihove prispevke, posebno zahvalo in pohvalo pa izrekam brigadirju v pok. Janezu Kavarju. Njegovo odkritje v muzeju v Koloradu je pripeljalo do novih spoznanj in v Bovcu do spominskega zaznamovanja smučarske tekme pripadnikov 10. gorske divizije ameriške vojske na pobočju Mangarta. V organizaciji Občine Bovec in soorganizaciji Združenja vojaških gornikov Slovenije smo večdnevno spominsko-zgodovinsko dogajanje prvič pripravili že leta 2011, zato sem toliko bolj vesel, da je ob 75. obletnici izšel tudi zbornik.

Iz te zgodbe iz leta 1945 veje neverjetna volja in športni duh elitnih pripadnikov 10. gorske divizije ameriške vojske, ki so po krutih prebojih po Italiji dosegli Bovško in ostali na tako imenovani Morganovi črti. Kako močan športni duh jih je gnal, da so pod Mangartom našli primerno snežno zaplato in so 3. junija 1945 na izjemno zahtevnem terenu pripravili smučarsko tekmo! Na prvi pogled se morda to sliši preprosto, toda zagotavljam vam, da boste ob koncu prebiranja tega zbornika ugotovili, da je bil to pravi podvig. Še posebno, ko boste brali o športni poti zmagovalca tekme pod Mangartom Walterja Pragerja. Čeprav je namen zbornika predstaviti še številna druga zgodovinska dejstva o tistem času, želimo tudi, da bi se na naslednje rodove prenesla taka neizmerna volja do športnega udejstvovanja.

Izjemnega pomena je tudi današnje prijateljsko sodelovanje med Občino Bovec, Združenjem vojaških gornikov Slovenije, Slovensko vojsko, Ministrstvom za obrambo in Veleposlaništvom Združenih držav Amerike v Republiki Sloveniji ter sodelovanje slovenske in ameriške vojske oziroma širjenje prijateljskih vezi med vsemi nami nasploh. Prepričan sem, da lahko tudi na ta način po svojih skromnih zmožnostih, toda odločno voljo, prispevamo k miru v svetu.

Želim vam prijetno branje, veliko novih spoznanj, seveda pa vas vabim tudi pod Mangart, tu si boste od blizu in v živo lahko ogledali pobočje, na katerem je bila izvedena smučarska tekma. Spominski tabli ob pentlji pa vas bosta obogatili s še dodatnimi spoznanji.

Valter Mlekuž,
župan Občine Bovec

Veleslalom med vratci zgodovine in sodobnega sodelovanja

Z veseljem sem sprejel povabilo, da napišem nekaj besed ob izidu zbornika *Američani na Mangartu 1945*, ki temelji na smučarski tekmi ameriške 10. gorske divizije na Mangartu 3. junija 1945. Ta publikacija bo postala izhodišče za odkrivanje drugih z njo povezanih tem v smučarski zgodovini. Običajno je zgodovina smučanja v zgodovinskih pregledih nekje na robu drugih vsebin, še pogosteje pa sploh ni omenjena. Tokrat je ravno obratno. Zgodovina smučanja oziroma natančneje veleslalom ameriške elitne planinske vojaške divizije je povod za plejado novih odkritij, ki z enim manj pomembnim dogodkom odpira zgodovinski pogled v širše dele prostora in časa ter med raznovrstnostjo vsebinskih poudarkov dogodek toliko izpostavi, da v sodobnih akcijah že presega odmeve, ki jih je bil deležen ob svoji izvedbi.

Zasluge za odkrivanje in izvrstno posredovanje dognanj o smučarski tekmi na melišču nad Mangartskim sedlom ima v prvi vrsti Janez Kavar. Kavar je prvo sled o tekmi odkril ob obisku smučarskega muzeja v Vailu v Koloradu. Skrbno zbiranje virov, raziskovanje literature in iskanje vseh mogočih osebnih vezi je vodilo do novih odkritij in tudi predstavitev te tematike, za katero je ta zbornik gotovo eden od vrhuncev.

Izhodiščni del knjige je Kavarjev prispevek »o tekmi, za katero Slovenci do tedaj niti vedeli nismo, Američani pa so nanjo pozabili«. Prispevek o tekmovanju je temeljito nadgrajen z opisi okoliščin izvedbe tekmovanja, tudi z natančnim posredovanjem zapisov o njem, ki so v pripovedi združeni tudi s pričevanji, nastalimi ob raziskovanju, in celo pogovorih z nekaterimi udeleženci. Splošno je zgodovina 10. gorske divizije tesno povezana tudi z razvojem civilnega smučanja v Združenih državah Amerike, v določenih delih pa se lepo povezuje tudi s predstavitvami izstopajočih osebnosti, med njimi so vrhunski tekmovalci, inovatorji, organizatorji in strastni smučarji, številni so tudi evropski migranti. Kavar v glavnem prispevku in v več drugih krajših prispevkih, ki so v zbornik dodani kot nekakšna krajša vmesna poglavja, prepričljivo navezuje vojaško in civilno področje smučanja ter pokaže na to, kako prepleteni sta.

Drugi prispevki v zborniku dodajajo izhodišču obravnave širšo interpretativno razlago – bodisi ga umeščajo v zgodovinski kontekst bodisi odkrivajo njegove zmožnosti v bolj sodobnih okvirjih. Karla Kofol nam oriše Gornje Posočje v času Vojaške Zavezniške vojaške uprave med majem 1945 in septembrom 1947. Prav v zadnjih letih je spomin na Britance in Američane v Posočju bil predmet več raziskav, ki po eni strani rekonstruirajo razmere med zavezniško upravo in partizani ter predvsem domačini. Prispevek oriše tako raven uprave, še bolj zanimivo pa se dotika tudi vsakdanjika in neposrednih odnosov, tudi sporov med zavezniškimi vojaki in prebivalstvom. Smučarski sestavni del zborniku dodaja obravnava Aleša Gučka, ki je naslovljena kot smučarsko-zgodovinski vidik tekme, vendar je v predstavitvi zastavljena veliko širše, saj nam Guček odkrije več zanimivih smučarskih epizod iz druge svetovne vojne in nas iz teme tekme večkrat odpelje na področja obče smučarske zgodovine. Zavoje v zborniku nam junijskemu tekmovanju nato spet približa prispevek Hermana Berčiča, ki se analitično poglobi v fenomen izredno zahtevnega veleslaloma in v njem išče telesni, čustveni, socialni in duhovni sestavni del tekmovanja, poskuša podati oceno psihofizične pripravljenosti vojakov, dotakne pa se tudi etično-moralnih vidikov tekmovanja. Zbornik z bolj sodobnimi temami zaokrožata Boštjan

Blaznik, ki obravnava dejavnosti, izkušnje in pristope v vojaškem gorništvu, in Nataša Dolenc, ki predstavi sodelovanje Slovenije in Združenih držav Amerike na obrambnem in vojaškem področju.

Besedila v zborniku izredno lepo dopolnjuje odlična slikovna oprema. V številnih primerih je bila ta tudi pomemben vir preučevanja okoliščin tekmovanja. Z vidika dokumenta in dediščine so fotografski barvni posnetki Posočja iz časa zavezniške uprave za naš fotografski prostor prava redkost. Torej še en lep primer, kako smo prek raziskav smučarskega dogodka prišli do drugih zelo pomembnih odkritij.

Zbornik *Američani na Mangartu 1945* je uspešen primer predstavitve in poskusa analize smučarskega dogodka iz zgodovine, obenem pa nam danes kaže tudi pot, kako v mednarodnem merilu iskati prijateljstvo, v tem primeru z Američani – čeprav njihova vloga med iztekom druge vojne med prebivalstvom pri nas ni bila vselej sprejeta samo kot nekaj dobrega. S smučanjem in zavzetim iskanjem pomena mangartske tekme je bilo zadnja leta zastavljeno veliko pozitivno naravnanih izhodišč, ki glede na zapise v zborniku še trajajo in obetajo. Upajmo, da bodo še bolj utrjevali spoznanje, da samo s sodelovanjem v svetu lahko gradimo mir in trajnostni razvoj.

Dr. Borut Batagelj

Avtorji referatov

Herman Berčič

(foto: osebni arhiv)

Dr. Herman Berčič je upokojeni profesor in doktor kineziološke znanosti (športoslovja). Pedagoško, strokovno in znanstveno-raziskovalno pot je na Fakulteti za šport v Ljubljani končal kot nosilec Katedre za športno rekreacijo in zdravje in dodiplomskega ter podiplomskega študija. Je zaslužni profesor Kineziološke fakultete v Zagrebu. Življenje je namenil preučevanju in razvoju športne rekreacije oz. športa za vse v slovenskem družbenem prostoru in tudi širše. Je član Študijske skupine Združenja vojaških gornikov Slovenije. Pri Združenju vojaških gornikov Slovenije poskuša osvetliti stično področje športa in vojaškogorniških dejavnosti. S strokovno obravnavo in analitičnim pristopom želi s sodelavci pridobiti in dodati nova spoznanja k raziskovanju problematike vojaškega gorništv. Dr. Berčič je nosilec številnih nazivov na področju športa.

Boštjan Blaznik

(foto: osebni arhiv)

Polkovnik Boštjan Blaznik je po končani Gimnaziji v Kranju nadaljeval študij na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani in tam pridobil naziv univerzitetni diplomirani sociolog. Vojaški rok je služil v Šoli za rezervne oficirje pehote v Bileči. V Slovenski vojski se je zaposlil januarja 1992. Živi na Srednji Dobravi s soprogo Urško, hčerko Zalo in sinom Domnom. Njegovi konjički in delo doma so povezani z naravo. Je ustanovni član Združenja vojaških gornikov Slovenije in član Študijske skupine Združenja vojaških gornikov Slovenije. Pomembno in zelo uspešno vlogo je opravil kot generalni sekretar Mednarodnega združenja vojaških gornikov (IMFS). Dejavno je sodeloval pri nastajanju Natovega Centra odličnosti za gorsko bojevanje, ki ga je od nastanka do leta 2020 tudi vodil.

Nataša Dolenc

(foto: osebni arhiv)

Mag. Nataša Dolenc je diplomirala na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani na programu politologija – obramboslovje in tam tudi magistrirala s področja menedžmenta neprofitnih organizacij. Od leta 2000 na Ministrstvu za obrambo opravlja različne naloge, pretežno povezane z obrambopolitičnim področjem, predvsem s sodelovanjem Slovenije v Natu in EU. V preteklosti je vodila Sektor za mednarodne operacije in misije v Direktoratu za obrambno politiko in opravljala funkcijo državne sekretarke na Ministrstvu za obrambo. V krajšem vmesnem obdobju je opravljala funkcijo direktorice Urada Vlade Republike Slovenije za varovanje tajnih podatkov. Med delovanjem na ministrstvu je sodelovala tudi v vojaški operaciji Nata KFOR na Kosovu kot posebna politična svetovalka poveljniku KFOR.

Aleš Guček

(foto: osebni arhiv)

Aleš Guček je upokojeni arhitekt in učitelj smučanja. Po dejavnem življenju v smučanju kot tekmovalca (od leta 1953), alpski reprezentant (1958 do 1964) in učitelj smučanja (1965 do 1980) se je posvetil svojemu konjičku – zgodovini smučanja. Dolga leta je predaval zgodovino smučanja na tečajih kandidatov za učitelja smučanja. Z očetom Zaretom in ženo Vlasto so odprli prvi Slovenski smučarski muzej, ki je sedaj v Trziču, in planiški muzej v Nordijskem centru Planica. Pomagal je pri zasnovi in vsebini zgodnje zgodovine smučanja v Alpskem smučarskem muzeju Elan. Je avtor osmih knjig in čez 130 člankov doma in v tujini. Z referati je sodeloval na številnih konferencah Mednarodne smučarske zveze (FIS) in drugih konferencah zgodovine smučanja. Aleš je predlagal SAZU-ju izdajo Slovenskega smučarskega slovarja, ki ga je s soavtorji ustvarjal šest let. Z Marjanom Jeločnikom in svojim očetom je poskrbel za nadaljnji razvoj smučanja po starem. Aleš je član Študijske skupine Združenja vojaških gornikov Slovenije.

Janez Kavar

(foto: Vili Vogeltnik)

Janez Kavar je upokojeni brigadir Slovenske vojske. V letih 1999–2003 je služboval kot vojaško diplomatski predstavnik RS v ZDA. Je častni član ZVGS in član Študijske skupine Združenja vojaških gornikov Slovenije. Ukvarja se z raziskovanjem zgodovine bojevanja v gorah, zgodovine vojaškega gorništvaja in vojaškega smučanja; o tem je objavil že veliko člankov. Junija 1996 je v smučarskem muzeju (Colorado Ski and Snowboard Museum) v Vailu v Koloradu odkril kratek zapis o smučarski tekmi 10. gorske divizije na Mangartu 3. junija 1945. Od tedaj se med drugim ukvarja z raziskovanjem ameriške mangartske tekme.

Karla Kofol

(foto: osebni arhiv)

Karla Kofol je univ. dipl. etnologinja in sociologinja kulture. Zaposlena je v Tolminskem muzeju v Tolminu, kjer skrbi za pedagoško delo in knjižnico ter opravlja naloge kustosinje etnologinje. Je avtorica številnih razstav in strokovnih ter poljudnih člankov, svoje delo predstavlja tudi s predavanji, vodenji in drugimi javnimi predstavitvami. Ob klasičnih etnoloških temah kot so oblačilna kultura, družinsko in spolno življenje ter gospodarska raba voda zadnja leta namenja še proučevanju in predstavljanju izbranih zgodovinskih obdobij in vsebin. Med njimi gre posebej omeniti zgodovino Bohinjske proge, obdobje tolminskega punta in prve svetovne vojne ter gradnjo italijanskega utrbenega sistema Alpski zid. Leta 2018 je z obsežno muzejsko razstavo Posočje 1945–1947 in istoimenskim razstavnim katalogom podrobneje predstavila povojno obdobje, ko je bila Primorska razdeljena in ločena na dve povsem različni upravni coni. Trenutno se ukvarja s proučevanjem povojnega posoškega gospodarstva.

Ameriška 10. gorska divizija in tekma na Mangartu

NAMESTO UVODA: PO SLEDEH VOJAKOV NA SMUČEH

Zagotovo je želja vsakega smučarskega navdušenca kdaj obiskati tudi slovita ameriška smučarska središča v Koloradu, kot so Aspen, Beaver Creek in Vail. Četudi poleti, se je julija 1996 ta želja uresničila tudi meni. Po letu dni študija na vojni šoli ameriške kopenske vojske (US Army War College) sem obiskal Kolorado, Denver in smučarsko središče Vail. Prehodil sem nekatera poletno travnata pobočja slovitega smučišča in obiskal tudi smučarski muzej (Colorado Ski & Snowboard Museum). Ogleдал sem si predstavitev zanimive zgodovine ameriškega alpskega smučanja. V Vailu je bilo leta 1989 svetovno prvenstvo v alpskem smučanju. Posebno vesel in ponosen sem se zaustavil ob panoju s sliko Mateje Svet, s slovitimi smučmi Elan RC Titanium v rokah in pripisom: *Mateja Svet, Yugoslav Gold Medalist in Women's Slalom, 1989 World Championships* (Mateja Svet, jugoslovanska dobitnica zlate medalje v ženskem slalomu na svetovnem prvenstvu 1989).

Le korak stran od Matejine slike je bil oddelek muzeja, posvečen vojakom ameriške 10. gorske divizije (*10th Mountain Division*), t. i. vojakom na smučeh. Nekaj kosov inovativne vojaške

smučarske opreme, fotografije z urjenj divizije v Koloradu in njenem prvem domu – oporišču Camp Hale pod prelazom Tennessee, slike najuspešnejših smučarjev divizije in po letu 1945 pionirjev smučarske industrije v Koloradu. V knjigarni muzeja sem si za spomin kupil monografijo divizije *Soldiers on Skis (Vojaki na smučeh)* avtorjev Flinta Whitlocka in Boba Bishopa, z uvodom ameriškega senatorja in predsedniškega kandidata Boba Dola, некоč tudi častnika slovite smučarske divizije.

Po ogledu muzeja sem si v vročem julijskem opoldnevu privoščil pivo v baru ob muzeju. Z zanimanjem sem obračal liste pravkar kupljene knjige. Pritegnila me je opisovana zgodovina ene najelitnejših pehotnih enot v ameriški vojaški zgodovini in njeno nenehno prepletanje z zimo, snegom in smučanjem. Na eni izmed strani knjige me je pričakalo presenečenje: *Skiing Mount Mangart* (smučanje na Mangartu). Vedel sem, da gre za slovenski Mangart! Le nekaj strani naprej je bil natisnjen pomanjšan faksimile naslovne strani glasila divizije *Blizzard*, izdanega 10. junija 1945. Čez pol naslovnice je bila objavljena fotografija postroja 1. bataljona 87. polka 10. gorske divizije v bovški vojašnici na ameriški spominski dan (*Memorial Day*), ki ga Američani spoštljivo praznujejo 30. maja v spomin na padle ameriške vojake v vseh vojnah. Na naslovnici je bil članek: *Prager Wins Division's First Alpine Ski Race* (Prager zmagal na prvi divizijski alpski smučarski tekmi). V zelo drobnem besedilu sem vendarle lahko prebral o veleslalomski tekmi ameriških vojakov na Mangartu, 3. junija 1945.

Odkril sem do zdaj še popolnoma neznano poglavje ameriško-slovenske vojaške in smučarske zgodovine. Začelo se je zanimivo raziskovanje smučarske tekme ameriških vojakov na slovenskem Mangartu. Tekme, za katero Slovenci do tedaj niti vedeli nismo, Američani pa so nanjo pozabili.

BLIZZARD

PUBLISHED BY & FOR THE MEN OF THE 10TH MOUNTAIN DIVISION

Vol. 4

July, June 10, 1945

No. 9

As Division Honored Its Dead on Memorial Day

Alpine surroundings hid out by a spring downpour, the 57th's 1st Battalion stands silent in a square to honor its dead on Memorial Day. Throughout the Division area Mountaineers gathered

by units and held similar ceremonies. Taps sounded from Cividale to Predil; the mountainsides echoed with the roar of volleyes. Complete list of Division dead appears on pp. 4 & 5. Blizzard Photo—Bingham.

Discharged Top-Kick Flies Home

An artillery first sergeant got the jump on 206 other 10th Division officers and men in line for discharge under the point system when he flew home to Chicago with General Mark W. Clark to appear with the 15th Army Group commander in a series of War Bond rallies.

F/Sgt. Frank B. Olsen of Div. Arty's Hq. Btry. was the 10th's representative in a selected contingent of Fifth Army men from Chicago who will be released from the Army after taking part in the program.

Of the remaining 706 Mountaineers with 85 points or more, one group of 46 men and two officers has already been sent to a replacement depot for shipment to the States, and 50 more now are being processed to go by plane.

High Score

Artillery is the place to pick up points, it seems. Pfc. Fernando B. Brock of the 665th C Btry. was the Division's high scorer with a magnificent total of 142 points. Count 'em: Brock's 3 children brought him 36 points. Thirty-one months in the Pacific before he came to the 665th last

Capito

The sun was hot at dawn the other day, and T/Sgt. Vin Barro of Division HQ wasn't in too good a mood anyway. A passion with luggy pants hovered over him while he ate his noon pork chops and wiggled his No. 10 can suggestively.

Barro exploded into violent English: «Look, dammit. Wait till I finish. Get away». The passion subsided and stayed.

Barro raised his mess kit toward him, spluttered through a mouthful of pork chop. «So help me, I'll break this over your goddam head!»

«Si—capito,» nodded the Italian. He reached over, joyfully scooped the chops from the mess kit. «Capito. Grazie.»

August, plus 4 points for service in Italy, gave him 35 overseas credits. In addition to this, Brock has 51 months in the Army and four battle stars.

For the rest of you over-Seers, getting home is a matter of sweating out quotas given to the Division by Fifth Army. Division does not know where the next quota will be called for, or whether it will be larger or smaller than the first two. When

(Continued on Page 7)

Prager Wins Division's First Alpine Ski Race

To the creaking and grunting of joints and muscles long unused to skiing, F/Sgt. Walter Prager, Hq. Co., 2nd Tn, 57th, led the field in the Mountaineers' first ski meet since May, 1944—a grand slalom set high up on the steep slopes of 8927-foot Mt. Minsgrut on June 2nd.

Using borrowed ski leads, improvised harness, and captured German alpenjaeger skis which had long lost their camber, the Mountaineers were not up to the form they displayed at Camp Hale. By the time they were halfway down the course almost all the skiers showed their lack of training by developing rubber legs.

Falls costly

Falls were costly on the sharp pitches of corn snow, many runners sliding down the slope one or even two hundred yards before they could regain their feet after a spill.

Properly after such mishaps runners dropped out of the competition rather than hold up the meet while they climbed back on the course and finished with times that would have given them no chance of placing well. Out of 76 runners, only 25 crossed the finish line.

Even Prager fell in the last gate of the four-gate finish near the end of the grand slalom, but the two-time winner of the Alberg-Kandahar quirkily regained his

(Continued on Page 8)

14 Sergeants Commissioned in the Field

Eleven tech sergeants and three staff sergeants from the division's infantry regiments who proved themselves in combat have been commissioned 2nd lieutenants in the field. Three are 8th men:

T/Sgt. Ian L. Watson, of G Co., who was a signal leader during the early action near Castel d'Aino, led his squad forward and formed a skirmish line when German fire killed an old man who was trying to reach two wounded. The squad drove off the enemy, rescued the wounded.

T/Sgt. Albert M. Turney took over another F Co. platoon when the platoon leader was wounded and led it through the entire offensive.

T/Sgt. Robert Lewis of A Co., took over a platoon when its officer was wounded before cross-

PREVOD ČLANKA IZ DIVIZIJSKEGA ČASOPISA *BLIZZARD*, 10. JUNIJA 1945:

Prager zmagal na prvi tekmi divizije v alpskem smučanju

Ob škripanju in ječanju kosti in mišic, ki že dolgo niso doživele smučanja, je letalski vodnik Walter Prager iz poveljstva 3. bataljona 87. polka prevzel vodstvo na prvem smučarskem srečanju gornikov po maju 1944 – veleslalomu, ki je bil 3. junija postavljen na strma pobočja 2678 metrov visokega Mangarta. Ker so uporabljali sposojene smučarske čevlje, zasilno narejene pasove in zajete smuči nemških gorskih lovcev, ki so že davno tega izgubile usločenost, gorniki niso dosegali pripravljenosti, ki so jo pokazali v taboru Hale. Ko so bili na pol poti čez proggo, so se skoraj pri vseh smučarjih pojavile mehke noge, ki so kazale na pomanjkanje treninga.

Dragi padci

Padci na strmih naklonih srenca so jih drago stali. Veliko tekmovalcev se je po padcu šele po to ali dvesto metrih zdrsanja ponovno postavilo na noge. Nema lokrat so tekmovalci po takih spodrseljajih raje odstopili, kot da bi zdržali do konca srečanja in ponovno splezali na proggo ter jo končali s časom, ki jim nikakor ne bi omogočal dobre uvrstitve. Od 76 tekmovalcev jih je ciljno črto prečkalo le 25.

Tudi Prager je pri zadnjih vratcih štirivratne vertikale ob vznožju veleslalomске proge padel, vendar se je dvakratni prvak tekmovanja Alberg-Kanadahar hitro postavil na noge in v cilj prispel s časom 1:05,2. Dobrih petsto vojaških gornikov, ki so se je smučanja raje udeležili posredno, si je tekmovanje ogledalo s kopnega ruševnatega griča, naravno oblikovane glavne tribune ob vznožju zadnjega skoka na proggi. Večji del poti so se peljali z vojaškimi gorskimi tovornjaki, zadnji strm kilometer in pol pa so plezali čez skale in ruševje, ki se je bleščalo, pomešano s stolpljenim snegom.

Med kratkimi odmori v napetem dogajanju so lahko občudovali razgled na s snegom prepredene Julijske Alpe, ki jih je zelo prevzel. Eden izmed njih je dejal: »Res sem vesel, da smo si sem prišli ogledat tekmo, in ne izkopavat nemških vojakov iz teh skal.«

Posebna služba divizije, ki je tekmo načrtovala in izvedla, je podelila nagrade prvim desetim zmagovalcem.

REDKA FOTOGRAFIJA – Smučar (Sig Engl) ostaja trdno na nogah pri spustu čez strmino, vertikalo s štirimi vratci na slalomski proggi na gori Mangart. S časom 1:05,2 je zasedel tretje mesto. Fotografija za *Blizzard* – Kaeser.

Uvrstitev	Tekmovalec	Enota	Doseženi čas
1.	Sgt.* Walter PRAGER	poveljstvo 3. bataljona 87. polka	1:05,2
2.	Sgt. Steve KNOWLTON	poveljstvo 86. polka	1:11,4
3.	Pfc. Sig ENGL	G 87. polka	1:13,4
4.	Pfc. Albert BEESMER	poveljstvo 3. bataljona 87. polka	1:16,4
5.	Pvt. L. C. ANDREWS	E 86. polka	1:28,8
6.	Pfc. Roger ROSENBORG	K 87. polka	1:33,2
7.	Lt. James R. HOWELL	87. polk	1:35,6
8.	Pfc. Byron JOHNSON	F 85. polka	1:41,0
9.	Lt. Don TRYNOR	86. polk	1:41,6
10.	Pfc. Hans ASCHAFFENBURG	poveljstvo 2. bataljona 85. polka	1:52,6
11.	Pfc. William REID	B 85. polka	1:45,2
12.	George	(NMI, NLN)	1:54,9

Uvrstitev	Tekmovalec	Enota	Doseženi čas
13.	Pfc. Benny BERNARD	poveljstvo 3. bataljona 87. polka	1:58,2
14.	Pfc. Philip G. DEANE	poveljstvo 2. bataljona 87. polka	2:02,4
15.	Pfc. William A. HEALY	poveljstvo 86. polka	2:03,8
16.	Sgt. Harry POSCHMANN	D 85. polka	2:09,8
17.	Lt. Lawrence JUMP	B 87. polka	2:14,2
18.	Lt. Muldrow GARRISON	poveljstvo divizije	2:14,2
19.	WICHER	87. polk	2:37,8
20.	T/Sgt. Don FLYNN	L 87. polka	2:55,8
21.	Pfc. Fred H. CHAMBERLAIN	poveljstvo 86. polka	2:59,8
22.	Pfc. William DOUGLAS	poveljstvo 86. polka	3:02,5
23.	MORSE		3:06,4
24.	Pfc. James POPP	A 85. polka	3:39,7
	Cpl. Wilbur RATHKE	D 85. polka	Diskvalificiran

Neuvrščeni: Sgt. Don GOODMAN, Pfc. Herbert SCHNEIDER, Cpl. James N. RICHARDSON, Dev JENNINGS, Pvt. Ralph BALL, PHILLIPS, T/5 Karl STINGL, Cpl. Bill DONAWAY, Lt. Russell McJURY, Sgt. Robert BRAMBACH, T/5 Rudi E. SCHNACKENBERG, Sgt. Scott OSBORN, S/Sgt. HART, T/5 Edward ALAMEIDA, Capt. John LITCHFIELD, FARRELL, SOMERNITZ, T/5 Fritz KRAMER, Doug SCHMELTZ, MANSFELD, POTTER, LATHROP, Pfc. Robert D. WRIGHT, WESTIN, SEEHOLZER, Pfc. Fred LONSDORF, Cpl. Arthur DOUCETTE, SUGDEN, Lt. Wm. McGUCKIN, PETERS, PEPIN, Pfc. W. NEURON, SANTEE, Pfc. Bernard H. BECKER, T/4 MELLETT, T/5 Dave JUDSON, Sgt. Frank KAPPLER, T/5 Nils JORGENSEN, Pfc. Kenneth NORTON, T/5 S. C. BROWN, S./Sgt. PUCHNER, MILLER, CHASE, Lt. HOWE, S./Sgt. John PIERPOINT, McLAREN, W. B. BOURKE, FELLOWS, BOSCH, JOHNSON.

* Sistem vojaških činov ameriške vojske med drugo svetovno vojno se razlikuje od današnjega, zato v tem članku niso preneseni v slovenski jezik in jih v zapisu ohranjamo nespremenjene.

10. GORSKA DIVIZIJA – DIVIZIJA VOJAKOV NA SMUČEH

Sovjetsko-finski mejni spor za polotok Hanko je 30. novembra 1939 z bombardiranjem finskih mest Viipuri (zdaj Viborg) in Helsinkov prerasel v vojno dveh neenakovrednih nasprotnikov. Sovjetska vojska je imela milijon vojakov, 3000 tankov in 3800 letal, na finski strani je bilo vojakov štirikrat manj, 30 tankov in komaj 130 letal. Skoraj vsi finski vojaki so bili mobilizirani le malo pred začetkom spopada. Organizirali so se v manjše, hitro gibljive enote na smučeh, oblečeni v bela zimski maskirna oblačila. Niso se zapletali v

velike spopade s precej številnejšimi enotami Rdeče armade, temveč so iz zased napadali zbirališča sovjetskih enot, oskrbovalne baze, poveljniška mesta. Po nenadnih napadih so se na smučeh hitro umaknili in pripravili nov napad. Z zažigalnimi steklenicami (molotovkami) so uničili skoraj 2000 sovjetskih tankov. Sovjetske vojake so uničevali večinoma ostrostrelci. Finec Simo Häyhä velja za najboljšega ostrostrelca vseh časov. V slabih štirih mesecih vojne med Finsko in Sovjetsko zvezo med letoma 1939 in 1940 je pokončil kar 700 sovražnih vojakov. Bil je strah in trepet Sovjetov, ki so mu dali vzdevek Bela smrt.

Silna sovjetska vojaška premoč je marca 1940 vendarle prevladala. Finska je izgubila veliko mejno področje Karelije. Z mirovno pogodbo, podpisano v Moskvi 12. marca, sta državi 31. marca 1940 končali vojno. Na finski strani je padlo skoraj 27.000 vojakov, na sovjetski strani pa kar 127.000. Glas o učinkovitosti taktike finskih vojakov na smučeh ob začetku druge svetovne vojne se je hitro razširil. V vojskah številnih držav so začeli oblikovati in urediti posebne smučarske enote. Nemčija je na začetku druge svetovne vojne imela v gorskem korpusu tri gorske divizije (ob koncu vojne štirinajst gorskih divizij v osmih gorskih korpusih). ZDA takrat niso imele še nobene vojaške enote, specializirane za bojevanje v mrzlih podnebnih razmerah, snegu in v gorah.

Na podlagi izkušenj iz Evrope so o specializiranih ameriških enotah za bojevanje pozimi in v gorah prej kot v vojski začeli razmišljati v ameriških civilnih gorniških in smučarskih organizacijah. Prvo pobudo za oblikovanje gorniško-smučarske vojaške enote je maja 1940 dala ameriška smučarska zveza National Ski Association. Julija istega leta sta vodji prostovoljne smučarske reševalne

organizacije National Ski Patrol Charles Minot Dole in John E. P. Morgan s pismom predstavila pobudo za oblikovanje smučarske vojaške enote predsedniku Rooseveltu. Predsednik Roosevelt je o njuni pobudi obvestil ministrstvo za obrambo, tam pa je naletela na hladen odziv med vodilnimi ameriški generali. Zlasti Dole ni odnehal in je začel intenzivno dopisovanje z argumentiranim dokazovanjem pomembnosti in učinkovitosti gorniško-smučarskih enot z generalom Georgeom C. Marshallom, takratnim načelnikom štaba ameriške kopenske vojske (US Army). Z evropskih bojišč so prišla poročila o hudih porazih italijanskih alpincev, elitnih italijanskih gorskih enot, proti maloštevilnim grškim partizanom. V zimskih bojih je v grških in albanskih gorah padlo 27.000 alpincev, okoli 10.000 jih je zmrznilo. Končno so ameriški generali vendarle popustili in general Marshall je podpisal načrte za oblikovanje kar treh ameriških gorskih divizij, od katerih je zares nastala samo ena – 10. gorska divizija. Dolova vztrajna prizadevanja so se obrestovala. Charles Minot (Minnie) Dole, predsednik organizacije smučarskih reševalnih patrolj National Ski Patrol, se je

Pripadniki 10. gorske divizije med urjenjem v Utahu, ZDA, leta 1942
(arhiv: Denver Public Library, Kolorado)

zapisal v zgodovino kot oče 10. gorske divizije. Njegova smučarska reševalna organizacija je postala glavna naborna agencija za rekrutiranje pripadnikov divizije. Četrtega novembra 1941 je v vojaškem oporišču Fort Lewis v ameriški zvezni državi Washington začela nastajati edinstvena vojaška enota smučarjev, alpinistov, gorskih vodnikov, gozdarjev in lovcev z vseh koncev sveta – okrepljeni 1. bataljon 87. polka gorske pehote, ki je pozneje prerastel v 10. gorsko divizijo.

Minnie Dole, po poklicu zavarovalniški agent, sicer pa navdušen smučar, se je lotil novačenja v divizijo z največjo vneto, obenem pa pozorno bedel nad nastajanjem njene vojaške strukture, urjenjem in opremo. Pri tem je večkrat naletel na nerazumevanje in nasprotovanje tega vojaško razmišljajočih ameriških pehotnih častnikov. V divizijo je bilo treba najprej privabiti čim več odličnih smučarjev in alpinistov, ki so bili inštruktorsko jedro za gorniške in smučarske veščine. Za vojaško znanje so bili pristojni vojaški častniki. V divizijo so lahko vstopali samo prostovoljci, in še ti so morali imeti za vstop v nastajajočo elitno enoto priporočilo in

dokazila o gorniških in smučarskih dosežkih in znanjih najmanj ene od ameriških gorniških ali smučarskih organizacij.

Dole je zelo dobro poznal najboljše ameriške smučarje tedanjega časa in tudi trenerje smučanja na ameriških univerzah ter uspešne tekmovalce, kot so bili Paul in Ralph Townsend, Steve Knowlton, John Litchfield, Percy Rideout, Arnold Alexander, Stuart Dole, Ralph Hall, Dave Harris, Dave Pfaelzer, Tom Wheeler, John Jay, Everret Bailey in še številni drugi. V ZDA je prišlo pred začetkom druge svetovne vojne tudi veliko odličnih smučarjev – izseljencev, ki so se zaradi fašizma in nacizma umaknili iz Evrope, zlasti iz Avstrije, Norveške in Švice. Najbolj znani med njimi so bili: Švicarja Walter Prager (prvi svetovni prvak Mednarodne smučarske zveze (FIS) v smuku iz Mürrna 1931) in Peter Gabriel, odličen smučar in gorski vodnik; Norvežan Torger Dahl Tokle (leta 1942 ameriški rekorder v smučarskih skokih z 88 metri); Avstrijci smučar Ludwig (Luggi) Foeger, smučar in smučarski skakalec Ernst Engel, Friedl Pfeifer (pozneje vodja ameriške olimpijske ekipe in ustanovitelj

Camp Hale v Koloradu 1944 (arhiv: smučarski muzej New England Ski Museum)

slovitega koloradskega smučarskega centra Aspen), sloviti smukač Toni Matt in Herbert Schneider (sin utemeljitelja arlberske smučarske tehnike Hannesa Schneiderja); Čeh smučarski skakalec sudetski Nemeč Karl Stingl in drugi.

Desetega aprila 1942 so pod 3177 metrov visokim prelazom Tennessee Pass, blizu Denverja v Koloradu, začeli graditi veliko vojaško oporišče za 10. gorsko divizijo – Camp Hale. Oporišče je poimenovano po brigadnem generalu Irvingu Halu, ki je poveljeval enoti koloradskih prostovoljcev v filipinsko-ameriški vojni konec 19. stoletja. Zmogljivost oporišča je bila za sedemnajst tisoč vojakov in blizu štiri tisoč tovornih mul, s streliščem, smučarskim in artilerijskim poligonom. K 87. polku divizije (vzpostavljen je bil 15. novembra 1941) sta se v Camp Hale pridružila 86. polk (vzpostavljen 20. decembra 1942) in nato še 85. polk (vzpostavljen 15. maja 1943). Divizija je imela okoli štirinajst tisoč vojakov. To je bilo zaradi močnejše artilerijske in večje logistične podpore za približno dva tisoč mož več od takratne standardne ameriške pehotne divizije. Vsak od treh polkov je imel 3000 vojakov v treh bataljonih s po tisoč vojaki. Vsak bataljon je imel tri strelske čete s po 180 vojakov in eno četo s težko pehotno oborožitvijo – strojnicami kalibra 30 in 50 milimetrov ter minometi 81 milimetrov. Strelske čete so bile sestavljene iz štirih vodov s po 40 vojakov: treh strelskih vodov in enega voda za podporo, s strojnicami kalibra 30 milimetrov in minometi 60 milimetrov. K diviziji so spadali še 126. inženirski bataljon, sanitetni bataljon, veterinarska četa, poveljniška enota in manjše posebne enote (vojaška policija, orožarji idr.). Pomembni nalogi divizije sta bili razvoj opreme in oborožitve za bojevanje v gorah in izrednih vremenskih razmerah ter razvoj taktike gorskega bojevanja in bojevanja v snegu. Prvi poveljnik divizije je postal brigadni general Lloyd E. Jones. Pozneje ga je zamenjal

brigadni general George P. Hays, ki je diviziji poveljeval na evropskem bojišču.

Svoj bojni krst je divizija oziroma njen najstarejši 87. polk, doživela avgusta 1943 z invazijo na otok Kiska v Beringovem morju. Otok so okupirali Japonci, ki pa so se pred ameriškim izkrcajem 15. in 16. avgusta 1943 z otoka umaknili. Ameriška invazija na otok je potekala v izredno slabem, vlažnem in meglenem vremenu. Brez bojnih izkušenj je v megli v prijateljskem ognju padlo triindvajset pripadnikov 10. gorske divizije, petinpetdeset pa je bilo ranjenih.

Po vrnitvi 87. polka s Kiske je bila divizija že polno vzpostavljena s preostalima polkoma (86. in 85.), tremi artilerijskimi bataljoni in enotami za logistično podporo. Začela je divizijska urjenja z obsežnimi manevri, t. i. D-Series, v mrzlih zimskih mesecih, visoko na obsežnih pobočjih štiritočaka Mt. Reiner, na katerih so urili in preizkušali taktične postopke, oborožitev in opremo. Smuči in vojaška smučarska oprema so bile pomembne sestavine taktike divizije v globokem snegu in pri nizkih zimskih temperaturah. ZDA so leta 1943 že polno delovale v vojni proti silam osi. Potrebovale so vse več vojakov in denarja za vojskovanje, predvsem pa podporo državljanov. Vojaki na smučeh so bili odlično sredstvo za vojaško propagando. V Camp Hale in okolico so prihajali številni novinarji, fotoreporterji in filmske ekipe. Filmarji studia bratov Warner (Warner Bros) so o gorski diviziji marca 1943 posneli reportažni film *Mountain Fighters (Gorski bojevniki)*. Ob številnih filmskih reportažah je Warner Bros z vojakov 10. gorske divizije posnel film *I Love a Soldier (Ljubim vojaka)*, romantično dramo s Sonnyem Tuftsom in Paulette Goddard v glavnih vlogah.

Divizija je preživljala razburljive čase. Ameriški generalski vrh še vedno ni povsem

dojel in sprejel zasnove in specializiranosti divizije za gorsko bojevanje. Septembra 1944 je bila divizija celo premeščena v ravninski in vroči Teksas. Številni vojaki so to razumeli kot začetek prestrukturiranja divizije v navadno pehotno divizijo. Pojavljala so se ugibanja, ali bo divizija uporabljena na pacifiškem bojišču, premaknjena v Burmo, razmeščena na vznožju Himalaje. Visoka bojna motiviranost med vojaki je začela upadati. Oče divizije Minnie Dole je z obiski divizije miril vojake in rotil ameriški vojaški vrh, naj uporabi divizijo, za kar je bila načrtno oblikovana. Novembra 1944 so se vendarle začeli diviziji bolj naklonjeni časi. Poveljnika generala Lloyda, ki je hudo zbolel za astmo, je zamenjal general George P. Hays, veteran prve svetovne vojne. Kot mlad poročnik se je z ameriško 3. pehotno divizijo, katere poveljnik je bil sloviti ameriški general John J. Pershing – imenovali so ga Black Jack –, boril v Franciji in bil tam tudi ranjen. General Hays je bil artilerijski častnik. Pred prihodom v 10. gorsko divizijo je sodeloval v bojih za Monte Cassino v Italiji in nato poveljeval artileriji 2. pehotne divizije na obali Omaha (Omaha Beach) med izkrcanjem zaveznikov v Normandiji junija 1944. Bil je izkušen in zahteven poveljnik, ki je vedno vedel, kaj hoče, vreden zaupanja vojakov. Pod Haysovim poveljstvom je bila divizija uvrščena med elitne ameriške pehotne enote. Vojaki divizije so nad rokavni emblem enote prišli še napis elitne enote *Mountain* (gorska).

V VOJNO - NA EVROPSKO BOJIŠČE

Vojna v Evropi je prehajala v zadnjo fazo. Z izkrcanjem ameriške 7. armade in britanske 8. armade na Siciliji 10. julija 1943 so zahodni zavezniki začeli pritiskati proti Apeninskemu polotoku in se srečali s prvimi težavami bojevanja v goratem svetu. Devetega septembra 1943 se je ameriški 5. armadi z velikimi izgubami uspelo izkrcati na italijanski obali pri Salerno. Nemci so južno od Rima vzpostavili močne obrambne linije z nazivi Barbara,

Bernhard in Gustav. Silovita bitka za Monte Cassino je trajala od 17. januarja do 18. maja 1944. Številni ameriški generali so pozivali k uporabi 10. gorske divizije na goratem terenu Monte Cassina. Divizija je bila kot oblikovana za tako bojišče, vendar do odločitve ni prišlo. Četrtega junija so zavezniki brez bojov zavzeli Rim. Z izkrcanjem v Normandiji so 6. junija v Evropi odprli še novo fronto in začeli prodirati proti vzhodu – Nemčiji. V Italiji so jih severno od Rima čakale nove tri nemške utrjene linije: Dora, Frida in nad Firencami zadnja in najmočnejša pred Padsko nižino – Gotska linija. Porečje Pada jim je bilo že skoraj na doseg, toda vse do konca leta 1944 jim nemške Gotske linije še ni in ni uspelo prebiti. Nastopil je čas, ko je bila kot zadnja ameriška pehotna divizija na evropsko bojišče poslana 10. gorska divizija za okrepitev ameriške 5. armade.

Sredi novembra 1944 so v Neapelj poslali predhodnico 10. gorske divizije, da pripravi izkrcanje divizije pri Salerno in jo nemudoma uvede v boje v goratem terenu hrbtenice Apeninov. Decembra 1944 je divizija na čezoceanskih ladjah USS Argentina, USS West Point in USS Meigs odplula proti Italiji in se med 3. in 6. januarjem 1945 izkrcala med Salernom in Neapljem. Konec januarja 1945 je divizija začela boje v zasneženih apeninskih gorah za preboj Gotske linije, ki so ob velikih izgubah trajali vse do srede aprila, ko je vendarle prodrla do reke Pad. Triindvajsetega aprila je prečila Pad, odprla se ji je skoraj prosta pot proti Alпам. Konec maja je divizija dosegla severno obalo Gardskega jezera in zajela 200.000 nemških vojakov z vso bojno motorizacijo in mehanizacijo, oborožitvijo ter opremo, med katero so bile pri zajetih nemških gorskih enotah tudi smuči. Drugega maja 1945 so se boji v Italiji v drugi svetovni vojni končali. V manj kot pol leta bojevanja so plačali vojaki na smučeh (10. gorska divizija) visok krvavi davek: 975 mrtvih, 3871 ranjenih, 20 ujetih!

Bojna pot
10. gorske divizije
v drugi svetovni vojni
(karta je povzeta iz
knjige *Soldiers on
Skis*)

TEKMA ZA TRST

Povojna generacija Slovencev smo o dogajanjih ob določanju nekdanje italijansko-jugoslovanske meje, zdaj zahodne meje Republike Slovenije, v šoli in med študijem izvedeli zelo malo, pravzaprav nič. Ta tematika je bila tabu v nekdanjih jugoslovanskih časih, kot bi pomenila razpravljanje o nečem, čemer ne želimo slišati, pravzaprav o porazu. V t. i. tekmi za Trst je bila tedanja Jugoslavija pravzaprav poražena! Še posebej Slovenci, ki smo s tem porazom, diplomatskim in vojaškim, izgubili veliko slovenskega etničnega ozemlja. Zahodni zavezniki so na Furlanijo - Julijsko krajino in zlasti na Trst s pristaniščem gledali geostrateško, kot najkrajšo povezavo najsevernejše obale Jadranskega morja s središčem Evrope, in

geopolitično nikakor niso dovolili vpliva Sovjetske zveze oz. Stalina na tem pomembnem področju Sredozemlja oz. Evrope.

Sedemindvajsetega aprila 1945 je britanski premier Churchill poslal ameriškemu predsedniku Trumanu dramatično sporočilo: »Nad vse pomembno je, da smo v Trstu, preden ga okupira Titova vojska. Ne kaže odlašati niti minute!« Truman je nemudoma ukrepal. Začela se je tekma za Trst. Poveljnik zavezniških sil v Sredozemlju feldmaršal sir Harold Alexander je dobil nalogo takoj zasesti Trst. Naloga je bila 30. aprila najprej zaupana 2. novozelandski diviziji, ki je drugega maja vkorakala v Trst, vendar nekaj ur za prihodom enot jugoslovanske četrte armade, ki ji je poveljeval zelo izkušen poveljnik

general Petar Drapšin, španski borec in narodni junak. Novozelandski diviziji, tako imenovani diviziji kivijev (*Kiwi division*), je poveljeval general Bernard Cyril Freyberg. Istega dne je britanska 6. oklepna divizija zasedla Videm (Udine). Četrtega maja je ameriška 91. pehotna divizija vkorakala v Gorico.

Razmere v Trstu so bile 2. maja 1945 in v dneh, ki so sledili, skrajno napete. V mestu je odkrito ali ilegalno delovalo veliko raznih oboroženih gibanj, naklonjenih jugoslovanskim stališčem, stališčem zahodnih zaveznikov, italijanskim partizanom, fašistično usmerjenim italijanskim skupinam in desno usmerjenih slovenskih gibanj. Na glavnem trgu v središču Trsta so si le nekaj deset metrov narazen s cevmi, uperjenimi drug v drugega, stali anglo-ameriški in jugoslovanski tanki. Zavezniki druge svetovne vojne so med njenim končevanjem naenkrat postali nezaupljivi nasprotniki! Vendarle je v teh nevarnih okoliščinah začela pospešeno delovati (vojaška) diplomacija, v kateri sta v ozadju vlekla odločilne poteze ministrski predsednik Združenega kraljestva sir Winston Churchill in jugoslovanski predsednik maršal Josip Broz - Tito.

Devetega maja 1945 je bil med Jugoslavijo in anglo-ameriški silami dosežen Beograjski sporazum, podpisan v Beogradu, ki mu je 20. junija 1945 sledil še Devinski sporazum, podpisan v gradu Devin pri Trstu. Sporazum sta podpisala načelnik generalštaba jugoslovanske vojske general Arsa Jovanovič in načelnik zavezniškega štaba za Sredozemlje general William Morgan. Sporazuma sta določila razmejitveno (demarkacijsko) črto in oblikovanje zahodne cone A in vzhodne cone B. Poimenovali so jo Morganova črta (po angleškem generalu Morganu). Potekala je od Rateč na severu do Mangarta, po porečju Soče vzhodno od Bovca in Kobarida, zahodno od Tolmina do Kanala, po robu Krasa, zahodno od Kozine in med Miljami ter Koproj ob

obale Jadranskega morja. Na posebnem odseku je obkrožila še Pulj zaradi pomembnega (vojaškega) пристanišča. Cona A z mesti Pulj, Trst, Gorica, Kobarid in Bovec je bila dodeljena v administrativno upravljanje anglo-ameriškim, cona B pa jugoslovanskim silam. Na podlagi Beograjskega sporazuma se je jugoslovanska vojska 12. junija 1945 začela umikati iz Trsta in cone A na področja v svoji pristojnosti v coni B.

Sredi maja 1945 je bila ameriška 10. gorska divizija nastanjena v okolici Gardskega jezera v severni Italiji. Njena osnovna naloga takrat je bila varovanje ogromnega začasnega taborišča z nemškimi vojnimi ujetniki. Poveljnik divizije general Hays je 17. maja dobil ukaz o 48-urni polni pripravljenosti celotne divizije za premik v okolico Vidma. Divizija je svoje enote začela premeščati 19. maja, kot je narekoval zaupni ukaz, datiran z 20. majem 1945.

Najstarejši polk v diviziji in z največ vojaškimi izkušnjami, 87. polk, se je premestil ob reko Sočo, od Robiča, Žage, Kobarida, Bovca, Loga pod Mangartom do prelaza Predel, s poveljstvom polka v Kobaridu. Sledil mu je 86. polk in se razmestil od prelaza Predel, v Rajbelj do Trbiža in zahodno po Kanalski dolini, proti Ovčji vasi in v zatrep Zajzera, najzahodnejše do Pontebe. Na italijanski strani se je v okolici Tarcenta razmestil 85. polk, bil je rezerva polkoma znotraj cone A. Večina podpornih enot divizije je ostala globlje na italijanski strani.

O jugoslovanskih enotah, nameščenih v coni B, vemo zelo malo, prav tako o obsegu jugoslovanskih enot v coni A, določenim z Beograjskim sporazumom. Zelo podrobno je celotno dogajanje ob jugoslovansko-italijanski meji ob koncu druge svetovne vojne opisal dr. Cvetko Vidmar v knjigi *Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja – Oris zavezniške vojaške uprave v Slovenskem Primorju*, v kateri je objavil tudi kopije pomembnih dokumentov

Poveljnik zavezniških sil za Sredozemlje britanski feldmaršal Alexander s poveljnikom 10. gorske divizije generalmajorjem Haysom v Logu pod Mangartom v začetku junija 1945 (arhiv: Chris Anthony, Vail, Kolorado)

iz tistega obdobja in fotografij. Spodnje kratko povzemam iz knjige dr. Vidmarja.

»Od jugoslovanskih enot je v coni A ostal odred JA. Ustanovljen je bil 10. junija 1945. Štel je 2000 vojakov, izkušenih in izbranih borcev iz različnih enot 9. korpusa in 4. armade. Poveljnik odreda je bil polkovnik Dragomir Benčič - Brkin. Štab odreda in glavnina enot je bila nameščena v Trstu, po en pehotni bataljon pa v Gorici, Trziču (Monfalcone) in Pulju.

Cono B je upravljala Jugoslovanska vojaška uprava, ki je bila ustanovljena 24. junija 1945. Njen prvi poveljnik je bil general Peko Dapčević, ki ga je kmalu zamenjal general Večeslav Holjevac. Med višjimi častniki Jugoslovanske vojaške uprave ni bilo nobenega Slovenca! Cona B je od slovenskega ozemlja

zajemala Slovensko Istro s Kopro, Izolo, Piranom in Portorožem, del Krasa s Kozino, vse brkinsko, ilirskobistriško, postojnsko in idrijsko področje, del Vipavskega in Tolminskega ter dolino Trenta, ki pa ni imela geografskega stika s tem strjenim ozemljem. Morganova črta je odrezala del Slovenskega Primorja od Trsta in Gorice. Iz cone B je bil v Trento mogoč dostop samo čez cono A, razen poleti čez Vršič iz Kranjske gore. Cona B je bila začasno okupirano ozemlje, zato jugoslovanska zakonodaja tam ni veljala.«

Večjih incidentov med jugoslovanskimi in zavezniškimi enotami v conah A in B med začasno okupacijo ni bilo, nekaj pa vendarle, ampak ne takrat, ko je bila v coni A nameščena 10. gorska divizija, temveč pozneje. Najodmevnejši je bil atentat na poveljnika

Postroj 1. bataljona 87. polka divizije pri Robiču junija 1945 (foto: Cruz Rios, arhiv: Val Rios, Fresno, Kalifornija)

zavezniške vojske generala Roberta de Wintona v Pulju. V Vrsnem sta bila 12. julija 1946 ubita dva jugoslovanska graničarja. Pri Dornberku je bil 24. decembra 1945 zvečer ubit ameriški vojak vezist, ko je popravljal telefonsko linijo. Iz zasede je bil 16. julija 1945 blizu Trsta ubit ameriški vojak. Dvajsetega junija 1946 je bilo med demonstracijami v Trstu ranjenih sedem ameriških in dva britanska vojaka ter med demonstracijami v Trstu septembra 1946 sedem ranjenih ameriških vojakov. Morebitni večji incidenti med zavezniki in Jugoslovani so večinoma nastajali zaradi jezikovnih prepek med častniki na obeh straneh. V knjigi o nalogah 10. gorske divizije v Posočju *Mission Udine* avtorja Thomas Brooks in John Imbrie pišeta o več incidentih, kot jih je najti v knjigi dr. Vidmarja. Tokrat tako, kot so jih videli in zaznali Američani. Najresnejši incident je bil premik bataljona jugoslovanske vojske prek mosta čez Sočo pri Tolminu, ki ga Jugoslovani zaveznikom niso najavili oziroma zavezniki

najave v »jugoslovanski angleščini« niso dobro razumeli. Vseeno dogodek ni imel posledic.

Zanimiva dokumentarna knjiga dr. Vidmarja vsebuje netočnost. Avtor v knjigi od zavezniških enot v Posočju navaja samo ameriško 34. pehotno divizijo (Red Bulls – Rdeči biki) in nato 88. pehotno divizijo (Blue Devils – Modri vrage), povsem pa prezre 10. gorsko divizijo, ki je od ameriških enot prva prišla v Posočje oz. v dodeljeno cono A. V Posočju so bile ameriške divizije nameščene v obdobjih:

- od 19. maja do 17. julija 1945 (10. gorska divizija),
- od 17. julija do 3. decembra 1945 (34. pehotna divizija),
- od 3. decembra 1945 do septembra 1947 (88. pehotna divizija).

V prvotni obliki divizije (vojni sestavi iz druge svetovne vojne) je bila v Posočju samo 10. gorska divizija. V Posočju je imela 34.

pehotna divizija, ki je od ameriških pehotnih divizij bila na evropskem bojišču najdlje, že zelo okrnjeno sestavo, v fazi razformiranja, in je zelo na hitro zamenjala 10. gorsko divizijo, ki se je po odhodu iz Posočja vkrcavala na ladje za odhod na pacifiško bojišče. Pred tem so dobili pripadniki 10. gorske divizije še tritedenski dopust v ZDA. Po dopustu naj bi odšli na trimesečno amfibijsko urjenje in bili nato pripravljene za izkrcanje na Japonsko. Preostanek pripadnikov 34. pehotne divizije so pozneje vključili v sestav 88. pehotne divizije, ki pa je po prihodu v Posočje že tudi skoraj povsem zamenjala vojno sestavo iz druge svetovne vojne z mladimi vojaki – rekruti, ki so po osnovnem vojaškem urjenju prišli iz ZDA zamenjati prekaljene bojevnike, slovite Modre vrage (Blue Devils).

VELIKA TEKMA NA MANGARTU

Četudi je bila mangartska tekma 3. junija 1945 skoraj (že) pozabljena in smo jo, vsaj Slovenci, odkrili precej naključno, je vztrajno iskanje

odkrilo marsikatero njeno dokumentirano sled. Najpopolnejši in najpodrobnejši zapis je članek v uvodu divizijskega glasila *Blizzard*. Kratko je tekma omenjena v monografiji *Vojaki na smučeh (Soldiers on Skis)* avtorjev Flinta Whitlocka in Boba Bishopa, ki je izšla pri založbi Paladin Press v ZDA 1992. V knjigi je objavljen pomanjšan faksimile naslovne strani omenjenega glasila *Blizzard*, v besedilu (stran 181) pa omenjen tudi datum tekme, gora Mangart na tromeji med nekdanjo Jugoslavijo, Italijo in Avstrijo ter zmagovalec tekme Walter Prager. V ZDA zelo priljubljen mlajši pisatelj Tom Wolf, eden številnih iskrenih občudovalcev vojakov na smučeh 10. gorske divizije, je leta 1999 pri založbi Roberts Rinehart Publishers v Boulderju v Koloradu izdal knjigo *Ledeni križarji (Ice Crusaders)*. V njej se zelo zanimivo ukvarja z razmišljanjem o vojni spojitvi bojevanja in športa in prepozna šport med borci v vojni kot hrepenenje po svobodi in miru. Wolfovo razmišljanje je zelo podobno odločitvi slovenskih partizanov o

Mangart s Predela (arhiv: Denver Public Library, Kolorado)

organiziranju smučarskih tekem januarja 1945 v Cerknem. Mangartsko tekmo v knjigi kratko opisuje kot izvirno proslavo konca vojne. Veterana 10. gorske divizije Thomas R. Brooks in John Imbrie sta leta 2005 izdala publikacijo *Naloga Videm – 10. gorska divizija na jugoslovanski meji, od 19. maja do 17. julija 1945 (Mission Udine – The 10th Mountain Division at the Yugoslav Border, May 19 to July 17, 1945)*. Knjigo je izdalo združenje 10. gorske divizije. Avtorja zelo kratko omenjata mangartsko tekmo, navajata pa Pragerja kot zmagovalca in njegov zmagovalni čas. Več v knjigi pišeta o poznejši kombinacijski smučarski tekmi na Velikem Kleku (Grossglockner) v Avstriji, 23. in 24. junija 1945. Knjiga je sicer najpopolnejši opis o delovanju in nalogah 10. gorske divizije v Posočju, vsebuje veliko nazornih kart, zgodovinsko pomembnih fotografij in nekaj izredno lepih akvarelov vojaškega kartografa v poveljstvu 86. polka divizije Arnolda Holeywella. Holeywell je po koncu vojne postal zelo prepoznaven in ugleden grafični umetnik v ZDA. Bil je umetniški direktor revije *Time* in veliko oblikoval in risal tudi za *National Geographic*.

O mangartski smučarski tekmi ameriških vojakov na smučeh sem imel enkratno priložnost slišati iz ust udeležencev na letnem srečanju veteranov divizije junija 2010 v Watertownu v zvezni državi New York. Kako je do tekme prišlo, mi je pripovedoval verjetno najzaslužnejši zanj, veteran Karl Stingl, takrat star 88 let. Stingl je bil po rodu sudetski Nemeč iz Kraslic na Češkem. V ZDA je odšel leta 1937, star 15 let. Že na Češkem se je začel ukvarjati s skoki na smučeh, po prihodu v ZDA pa se je preusmeril na alpsko smučanje. Stingl je leta 1942 vstopil v 10. gorsko divizijo oz. njen prvi 87. polk kot prostovoljec in s posebnim priporočilom, saj še ni imel ameriškega državljanstva. S 1. bataljonom 87. polka je maja 1945 prišel v Bovec. V bataljonu je opravljal kurirsko službo na motorju,

večinoma med poveljstvom bataljona v Bovcu in poveljstvom 86. polka v Rajblju. Stingl mi je navdušeno pripovedoval: »*Konec maja 1945 sem opravil svojo prvo pot iz Bovca prek Predela v Rajbelj. Bil je čudovit sončen pomladni dan. Na Predelu sem kratko postal in se zagledal v čudovito kuliso Julijcev, nad katerimi je kraljeval Mangart. Melišča nad Mangartskim sedlom so se še bleščala v soncu in belem snegu. Hipoma sem pomislil na smučanje in na smučarsko tekmo, ki bi jo lahko izvedli na Mangartu. Po opravljeni nalogi sem pobitel k poveljujočim, jim poročal o zasneženih mangartskih meliščih in predlagal, da tam izvedemo divizijsko tekmo v veleslalomu!*« V diviziji, zlasti v njenem najstarejšem 87. polku, je bil zbran takratni cvet ameriškega alpskega smučanja, tako Američani, kot Avstrijci, Švicarji, Norvežani, ki so se pred vojno izselili v ZDA. Poveljnik bataljona v Bovcu je bil major John Woodward, eden prvih smučarskih inštruktorjev divizije, tudi odličen alpinist in inovator vojaške smučarske in alpinistične opreme.

Stinglova pobuda je hitro padla na plodna tla. Tekmo na Mangartu je pripravila in izvedla divizijska posebna služba za rekreacijo in zabavo vojakov (Division Special Service). Vojaški kartograf in grafik Arnold Holeywell je za tekmo naslikal poseben plakat, ki so ga izobesili po vseh bataljonih vseh treh polkov divizije. Na plakat je Holeywell za Mangart zapisal *Manhart*. Američani so kar fonetično po domačinih povzeli ime gore, pripisali pa so še Italy, ker se pač Mangart nahaja oz. se po njihovih tedanjih predvidevanjih bo nahajal na italijanskih tleh. Po vojni je Holeywell postal eden najprepoznavnejših modnih risarjev v ZDA. Ohranjen primerek plakata z Mangarta je bil dolgo pripet na steni pisarne Jamesa Knowltona, sina drugo uvrščenega na mangartski tekmi. Tja ga je davno nazaj, po vrnitvi iz vojne v Evropi, pripel oče Steve Knowlton, vojak 10. gorske divizije, sloviti ameriški smučar in olimpijec. James je leta 2010

Karl Stingl in
John Woodward v
Watertownu (New
York) 7. julija 2010
(foto: Janez Kavar)

o razstavi o tekmi na Mangartu 1945 bral v glasilu veteranov divizije *Blizzard* in prepoznal plakat in njegovo današnjo dragocenost.

Prizorišče tekme, melišče nad Mangartskim sedlom, so tekmovalci poimenovali *Laundry Chute*. Izraz iz žargona ameriških vojakov v drugi svetovni vojni pomeni jašek za perilo, nekakšno drčo, po kateri so vojaki ob tuširanju in menjavi perila odmetavali umazano perilo. S tako drčo ali žlebom so ameriški vojaški

smučarji opisovali tudi strm in zahteven teren na melišču pod Mangartom. Junijski sneg je bil zrnat, z marsikaterim kamenjem, ki se je pomešal vmes. Prizorišče in proga sta že sama po sebi vzbujala spoštovanje tudi največjim mojstrom takratnega ameriškega alpskega smučanja, ki so se prijavili za start na tekmi. Svoj del težavnosti je pridajala še oprema smučarjev. V vsaki vojski je logistika – oskrba v pravem času bistveni del vojaškega uspeha. Žal se v vsaki vojski, v vojnah pa še posebej,

Vojaki – gledalci na tekmi, prišlo jih je okoli 500. (Arhiv: Chris Anthony, Vail, Kolorado)

velikokrat zgodi, da oskrba zamuja. V bojih na Apeninih pozimi 1945 so vojaki na smučeh pogrešali smuči, ki bi jim olajšale gibanje v globokem snegu, vendar so te daleč za njimi šele plule čez Atlantik proti Neaplju. Kdo ve, kateri narednik se je pač odločil, da smuči niso bistveno orožje vojakov v zasneženih gorah. Tako je bila ob mangartski tekmi smučarska oprema vojakov na smučeh najbrž še vedno v skladiščih nekje ob Gardskem jezeru, ki ga je divizija zapustila že v začetku maja. Vendarle pa so Američani zaplenili veliko opreme razoroženim nemškim gorskim enotam. Med zajeto opremo so bile tudi smuči, palice, smučarski čevlji. Kdor je imel več sreče, se je z boljšo opremo pojavil na startu mangartske tekme. Vrata veleslalomске proge so bila postavljena z masivnimi koli, nasekanimi niže v dolini nad Strmcem, in označena z rdečimi in modrimi zastavicami. Izmerjeni rezultati

z desetinkami sekund kažejo na izredno natančno merjenje časa, k temu so pripomogle tedaj že precej sposobne in zanesljive vojaške radijske postaje. Progo je zakoličil Karl Stingl, ki je tudi tekmoval, vendar ni prišel do cilja. Startne številke so tekmovalci izžrebali pred odhodom na štart. Velika tekma na Mangartu 3. junija 1945 se je ob 10. uri začela! Na startu je bilo 74 smučarjev. Težka proga in pomanjkanje smučarskega treninga, pri številnih pa tudi slaba oprema, so zahtevali hud davek. Ob številnih padcih, na srečo brez hujših posledic, je samo 24 smučarjev prečkalo ciljno črto. Eden je bil diskvalificiran, kar 49 pa jih je na tekmi odstopilo. Kljub padcu v zadnjih vratih je zmagal Walter Prager s prednostjo več kot 6 sekund. Drugi je bil Steve Knowlton, tretji pa Sigmund Engl. Prager je bil po rodu Švicar in je v svetovno smučarsko zgodovino zapisan kot zmagovalec

Narednik Walter
Prager (*arhiv: Denver
Public Library v
Koloradu*)

v smuku na prvem uradnem svetovnem prvenstvu FIS v smučanju, v Mürrnu v Švici leta 1931. Knowlton je bil Američan, doma iz Kolorada, Engl pa rojen Avstrijec. Na zimskih olimpijskih igrah v St. Moritzu v Švici leta 1948 je bil Prager vodja ameriške olimpijske alpske reprezentance, Knowlton pa član reprezentance, kot tudi John Litchfield, ki pa mangartske tekme ni dokončal. Najboljši na tekmi so prejeli simbolične uporabne nagrade. Edini snovni spomin na tekmo je ostal takratni

italijanski bankovec za 100 lir, na katerega so se podpisali skoraj vsi udeleženci tekme, s pripisom datuma, prizorišča *Predil Pass* in naslova tekme *10 Division Ski Meet*. Po zimi 1943/44 je bila to prva divizijska smučarska tekma po odhodu divizije na evropsko bojišče decembra 1944. Mangartski tekmi je 23. in 24. junija 1945 sledila smučarska tekma ameriških sil v Evropi v kombinaciji na Velikem Kleku (Grossglockner) v Avstriji. Tudi na tej tekmi je zmagal junak Mangarta Walter Prager.

Bankovec s podpisi tekmovalcev (arhiv: zbirka Deborah Knowlton Combie, Aspen, Kolorado)

Slovenci za slovito tekmo Američanov na Mangartu dolgo nismo niti vedeli, pa smo jo vendarle odkrili in obvarovali zgodovinske pozabe, na to smo lahko iskreno ponosni!

VIRI:

1. *Blizzard*, časopis 10. gorske divizije, številki 10. junij in 6. julij 1945, Italija, 1945.
2. Brooks, T. R. in Imbrie, J., 2005. *Mission Udine – The 10th Mountain Division at the Yugoslav Border – May 19 to July 17, 1945*. Forest Hills (New York): National Association of the 10th Mountain Division.
3. Cox, G., 1977. *The Race for Trieste*, London: William Kimber.
4. Kavar, J., 2017. *Američani na Mangartu 3. junija 1945 – slovenska zgodba o ameriških vojakih na smučeh*. Rokopis – delovna različica.
5. Leich, J. R., 2003. *Tales of the 10th: The Mountain Troops and American Skiing*. Franconia (New Hampshire): New England Ski Museum.
6. Vidmar, C., 2009. *Zadnja tuja vojska okupacija slovenskega ozemlja – oris zavvezniške vojaške uprave v Slovenskem Primorju*. Nova Gorica: Goriški muzej.

7. Whitlock, F. in Bishop, B., 1992. *Soldiers on Skis*. Boulder (Kolorado): Paladin Press.
8. Wolf, T., 1999. *Ice Crusaders*. Boulder (Kolorado): Roberts Rinehart Publishers.
9. Osebni arhiv Janeza Kavarja.
10. Arhiv splošne knjižnice v Denverju (Denver Public Library, 10th Mountain Division Resource Center), Kolorado.

KRATICE:

USS – (Bojna) ladja Združenih držav (angl. *United States Ship*)
ZDA – Združene države Amerike

Slovinci med vojaki na smučeh

Od začetka raziskovanja zgodovine 10. gorske divizije in mangartske tekme se je nenehno kar samo ponujalo vprašanje, ali med vojaki divizije, in morda celo na Mangartu, ni bil tudi kdo slovenskega rodu. Med tekmovalci na tekmi ni bilo nikogar slovenskih korenin. Med vojaki divizije pa je bil v četi A 1. bataljona 87. polka divizije vojak George Tekouchic (slovensko Tekavčič), ki je bil celo v prvi skupini inštruktorjev ob nastanku divizije in pozneje maja in junija 1945 z bataljonom nastanjen v Bovcu. V protitankovskem bataljonu divizije je bil vojak Frank Dolinsek (slovensko Dolinšek). Tekavčič in Dolinšek sta po vojni živela v Aspnu v Koloradu in oba sta bila zelo poznana aspenska žičničarja. Oba sta v Aspnu tudi umrla. Tekavčiča uvrščajo med zaslužne veterane 10. gorske divizije, ki so največ prispevali k nastanku smučarskega centra Aspen. Njegovo ime je tudi izpisano na spomeniku ustanoviteljem smučarskega centra na aspenski ulici Gondola Piazza.

Janez Kavcar

Gornje Posočje v času Zavezniške uprave

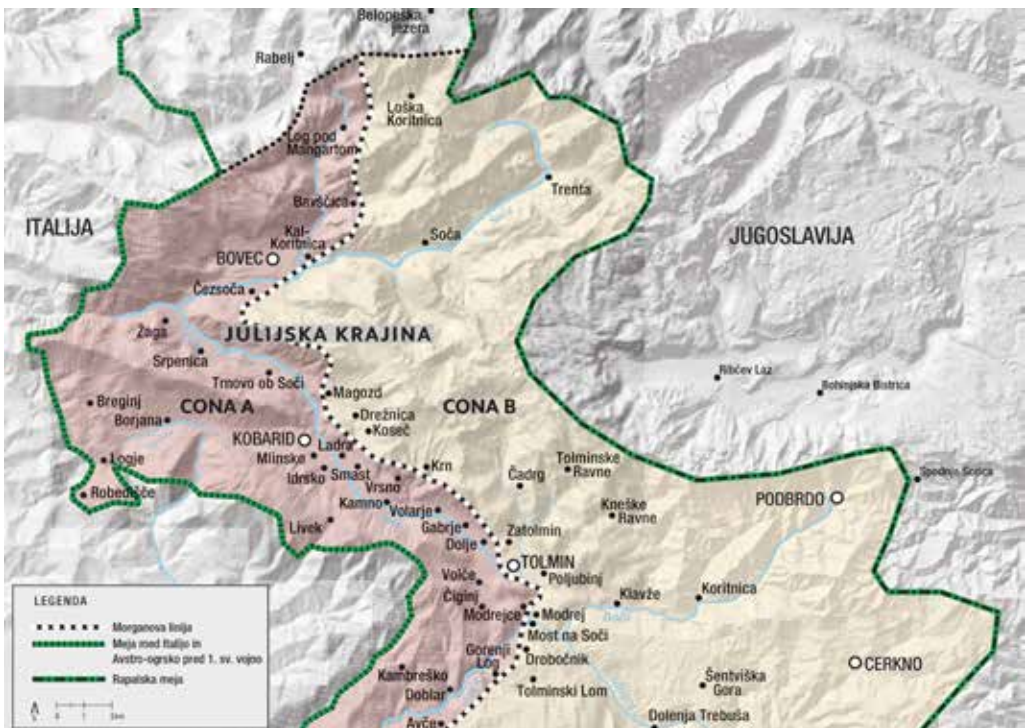
Primorska, dežela na zahodnem robu slovenskega etničnega ozemlja, je v stoletjih zamenjala številne gospodarje. Meje so se tu neprestano spreminjale, z njimi se je spreminjal politični in upravni položaj, spremembe pa so vsakokrat preoblikovale in posegle tudi v vsakdanje življenje ljudi. Zadnja sprememba slovenske zahodne meje se je zgodila po koncu druge svetovne vojne, njena dokončna določitev pa je trajala polnih dvajset let. Tako je bila meja med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ) in Republiko Italijo dokončno določena s podpisom osimskih sporazumov 10. 11. 1975, veljavna je postala 11. 10. 1977. Prispevek poskuša osvetliti čas od osvoboditve maja 1945 do septembra 1947, ko je bila Julijska krajina, torej slovensko ozemlje, ki je med obema vojnama pripadalo Italiji, razdeljena med dve zmagujoči sili. Njen zahodni del, tako imenovana cona A, je bil v tem obdobju pod Zavezniško vojaško upravo (ZVU), vzhodno cono B je upravljala jugoslovanska oblast.

Največ medijske in politične pozornosti je bilo tedaj doma in v svetu namenjene vprašanju Trsta in Gorice. V tem sestavku bo podrobneje predstavljen najsevernejši del Primorske, območje današnjih občin Bovec, Kobarid in

Tolmin. Začasna meja je namreč ta enovit, od glavnih središč odmaknjen in redko poseljen podeželski prostor, ki strateško ni bil tako pomemben, dobesedno prepolovila in s tem pretrgala večino takrat življenjsko pomembnih komunikacijskih in trgovskih poti.

Druga svetovna vojna se je v Posočju dokončno razpletla konec aprila 1945. Iz severne Italije so proti zahodnim mejam slovenskega ozemlja prodirale anglo-ameriške zavezniške enote, Istri in Trstu se je približevala jugoslovanska IV. armada, v Posočju, Beneški Sloveniji in Reziji pa so imele glavno osvobodilno vlogo enote IX. korpusa jugoslovanske armade oziroma njegov operativni štab za zahodno Primorsko, ki so ga sestavljali večinoma domači borci. S Tolminskega in Kobariskega so se 29. 4. 1945 najprej umaknili italijanski alpinci, v noči na 30. april je iz Tolmina proti Kobaridu odšlo še okrog 800 Nemcev in Mongolov. Umaknili so se tudi domobranci: enota z Grahovega se je najprej pridružila tolminskim domobrancem, še istega dne so se oboji združili z umikajočo se kobariško enoto in se skupaj podali po dolini proti Gorici. Istega dne so prišli v Tolmin prvi partizani, člani okrajnega narodnoosvobodilnega odbora (NOO). Čeprav je tistega dne močno deževalo, so jih ob poti pričakali navdušeni domačini, v kinodvorani so zvečer priredili prvi miting, na bližnjih vrhovih pa so zagoreli številni kresovi. Pravo množično slovesnost ob osvoboditvi je Tolmin dočakal naslednjega dne, 1. maja 1945. Po desnem bregu Soče so se proti Kobaridu še cel dopoldan pomikale dolge nemške kolone, na trgu pri fontani pa se je že zbrala velika množica navdušenih ljudi. Ljudje so se po dolgem času spet brez strahu veselili in radostno pozdravljali obetavno prihodnost (Pagon, 1975).

Kobarid je prve partizane iz Komande mesta Kobarid, ki se je dotlej zadrževala v Jevščku, dočakal 30. aprila. Že naslednji dan so morali partizani Kobarid ponovno zapustiti, ker

Julijska krajina je bila samostojno upravno območje z dvema ločenima upravama. Meja med conama je v Gornjem Posočju tekla večinoma po levem bregu Soče. (Arhiv: Tolminski muzej, karta: Tomaž Podobnikar in Ana Hawlina)

je iz Čedad in Gorice prišlo večje število motoriziranih nemških enot, ki so za en dan ponovno zasedle mesto, nato pa se 2. maja dopoldne odpravile naprej proti Bovcu. Takoj po njihovem odhodu so se v Kobarid ponovno vrnili partizani, za njimi pa so iz smeri Čedad prišle tudi prve enote zavezniške vojske (Nemec, 1997).

Bovec so tamkajšnje nemške enote zapustile v nedeljo 30. aprila. Domači aktivisti in partizani, ki so pripravljene čakali v Kalu - Koritnici, Čezsoči in okoliških vaseh, so takoj po nemškem odhodu prišli v Bovec in zasedli vsa glavna poslopja. Naslednji dan so skupaj z navdušenimi prebivalci v zahvalo za konec vojne najprej prisostvovali maši, sledil je miting in zabava s plesom. Na sestanku so

izvolili bovški narodnoosvobodilni odbor. Že dan zatem so se morali iz Bovca ponovno umakniti. Iz Rezije in Kobariškega so se približevale umikajoče se nemške enote, ki so se nameravale vrniti domov čez Predel, vendar jim to zaradi porušenih mostov ni uspelo. Običale so na Bovškem in se tam 3. maja predale zaveznikom, ki so prišli s partizani v Bovec iz Kobarida (Zupanc, 1997).

V Gornje Posočje so prišli najprej Angleži in manjša enota Indijcev, konec maja, po ublažitvi vojaških in diplomatskih napetosti, so se jim pridružile še ameriške enote. Domačini in lokalne oblasti so zaveznike ob prihodu navdušeno pozdravili. Sprejeli so jih kot prijatelje in zaveznike, ki so pripomogli h končanju druge svetovne vojne, nikakor

Postrojeni zavezniški vojaki v vojašnici Žaršče nad Bovcem (foto: arhiv Janez Kavcar)

pa ne kot osvoboditelje. Ta vloga je v zavesti domačinov pripadala edino partizanom (Nemec, 1997, 206; Skočir, 2002, 53). Z zaostrovanjem političnega vprašanja so se sprva prijateljski in sproščeni odnosi med zavezniki in partizani ter predstavniki lokalnih ljudskih oblasti slabšali in postajali vedno bolj napeti. To je bilo še posebej čutiti v Bovcu in Kobaridu, ker so bile tu nastanjene maloštevilne zavezniške enote. V prvih dneh so si na primer zavezniki v Bovcu z domačimi borci in predstavniki Komande mesta velikodušno delili celo zaplenjeno nemško orožje in vozila, kmalu pa so nad vojaškim plenom prevzeli popolno oblast. Obojestranska nezaupljivost in previdnost sta se tako iz dneva v dan večali, strani sta vedno bolj očitno skrbeli predvsem za lastne koristi, zato je bilo pomembnejših skupnih akcij vedno manj. Jugoslovanski vojaki so tako na primer 11. maja brez pomoči zaveznikov obnovili porušene mostove v Trenti in odprli cesto čez

prelaz Vršič. S tem so se povezali z ostalim slovenskim ozemljem, enotam IV. armade jugoslovanske vojske pa omogočili prehod na Gorenjsko in naprej proti Koroški. Britanske inženirske enote so v dobrem tednu z obnovo šestih porušениh mostov na relaciji Žaga–Predel ponovno odprle cestno povezavo čez Predel in se povezale z ostalimi zavezniškimi enotami v Benečiji in Furlaniji. V Bovcu nastanjeni britanski bataljon se je po odprtju poti 27. maja preselil na Koroško, istega dne ga je zamenjala številčnejša ameriška vojska, ki jo je vodil angleški oficir, pozneje guverner Bovca (Zupanc, 1997).

Po mesecu bolj ali manj složnega, toda ohlapnega dvovladja, sta si obe strani želeli oprijemljivejših dogovorov in s tem jasnih pogojev delovanja in vladanja. Do teh pa ni bilo lahko priti, saj so bili interesi sil, ki so zasedle Julijsko krajino, različni ali so si celo nasprotovali. Zavezniki so v začetku skupaj z

lokalnimi partizanskimi oblastmi sporazumno skrbeli predvsem za vzpostavitev običajnega življenja in ohranjanje reda ter miru. Njihov glavni cilj pa seveda ni bil tako človekoljuben in nedolžen. Zasedba in upravljanje Julijske krajine sta bila glavna aduta za pridobivanje italijanske naklonjenosti, obenem pa sta predstavljala nekakšen ščit pred komunistično grožnjo z vzhoda. Najpomembnejše naloge zaveznikov, ki so se nastanili v Gornjem Posočju, so tako bile zagotoviti nemoteno povezavo pristanišča Trst s severnimi državami, preprečiti prebijanje jugoslovanske vojske naprej proti zahodu in omejevanje ter nadzorovanje jugoslovanskega delovanja (Vidmar, 2009).

V prvih tednih pogajanj o prevladi na tem območju sta si zato maršal Tito in britanski feldmaršal Alexander izmenjala številne ostre besede, mogoča je bila celo grožnja novega oboroženega spopada. Kljub temu, da so jugoslovanske enote prve zasedle Trst in druge kraje Julijske krajine ter da je tu delovala dokaj dobro organizirana ljudska

oblast in ni bilo večjih napetosti, so morali Jugoslovani pod močnim in brezobzirnim zavezniškim pritiskom popustiti in del na novo pridobljenih primorskih krajev začasno prepustiti Zavezniški vojaški upravi (ZVU). Štiridesetdnevna dvojna zasedba Gornjega Posočja se je končala 12. junija, ko sta postala veljavna Beograjski in dopolnilni Devinski sporazum, ob Soči pa je bila za skoraj tri leta vzpostavljena nova meja, poznana kot Morganova črta.

Julijska krajina in Gornje Posočje sta bila s tem razdeljena na dve upravni coni. Sedež zaveznikov, ki so upravljali cono A, je bil v Kobaridu, glavni upravni center cone B, ki je bila pod upravo jugoslovanskih sil, pa v Tolminu. Čeprav splošno velja, da je meja med vojaškima upravama tekla po reki Soči, je na Bovškem in Kobariskem območje cone A segalo globoko na levo stran Soče, medtem ko je nekaj kilometrov soške doline do vasi Kal - Koritnica v celoti prišlo pod upravo cone B. Nova meja je tako najhujše prizadela predvsem prebivalce Trente, Drežniškega in vasi Krn, ki

Zavezniki v Kobaridu
– po vzpostavitvi demarkacijske črte je bil v Kobaridu glavni sedež Zavezniške vojaške uprave za Gornje Posočje. To območje je bilo upravno razdeljeno na Bovški in Kobariski okraj, celotno Goriško okrožje cone A pa je imelo sedem okrajev.
(Foto: Cruz Rios, arhiv Janez Kavcar)

so bili dodeljeni coni B in tako povsem odrezani od bližnjih upravnih in trgovskih središč. Namesto v Bovcu ali Kobaridu, ki sta pripadla coni A, so morali prebivalci teh območij po uveljavitvi demarkacijske črte vse nakupe in uradne zadeve urejati v oddaljenem Tolminu. Do tja se je brez posebne dovolilnice za prehod meje dalo priti le po slabo urejenih poteh, ki so vodile visoko pod hribi. Prvo zimo so tako Trentarji ostali povsem odrezani od novega upravnega središča v Tolminu, zaradi nove meje pa tudi od najbližjega trgovskega središča v Bovcu. Oskrbo z osnovnimi potrebščinami so zato sčasoma vzpostavili prek Vršiča, torej v krajih zunaj Julijske krajine, ki so tedaj že pripadali Jugoslaviji (Klavora, 2011, 242–243).

Vzpostavitev nove meje in umik jugoslovanskih vojaških enot na levi breg Soče je bilo samo prvo dejanje, ki je prebivalce Gornjega Posočja močno razburilo in prizadelo. Sledilo je še več drugih ukrepov, zaradi katerih so se ljudje počutili ogoljufane, ponižane in oropane vsega, za kar so se v vojni borili, o čemer so sanjali, in kar so si, po njihovem, v letih boja pošteno priborili. Zavezniško vojaško upravo v coni A Julijske krajine s sedežem v Trstu so po uradni objavi proglasa št. 1 (12. 6. 1945), ki ga je podpisal feldmaršal Alexander, vrhovni poveljnik zavezniških sil v Sredozemlju, prevzeli britanski in ameriški častniki ter podčastniki, ki so jih rekrutirali med funkcionarji javne uprave obeh držav. Zavezniška vojaška uprava se je sprva odločila, da bo na zasedenem ozemlju vpeljala samo posredno upravo, torej upravljanje dežele prek domačih organov uprave, vendar se je že zelo kmalu pokazalo, da tega ne bo mogoče izvesti. Na večinsko slovenskih območjih stara uprava, ki so jo do razpada Italije vodili predvsem Italijani, namreč ni več obstajala. Upravna mesta bi sicer lahko prevzeli dobro delujoči organi Pokrajinskih narodnoosvobodilnih odborov (PNOO), to pa za Zavezniško vojaško upravo zaradi njihove komunistične politične

usmeritve ni bilo sprejemljivo. Nova zavezniška oblast je zato morala na hitro vzpostaviti neposredno upravo, tako imenovano *direct rule*, med domačini poznano tudi kot *Demokracija št. 11*. Tako je bil cinično poimenovan zavezniški razglas št. 11 (11. 8. 1945), ki je še bolj posegel v pravice prebivalcev Julijske krajine in že drugič dvignil na noge celotno Primorsko. Z njim je Zavezniška vojaška uprava v coni A ponovno vpeljala predvojno italijansko upravo, in v objavi je bilo posebej poudarjeno, da je nova uprava v coni A edina dovoljena oblast, vsi uradi dotedanjih krajevnih in partizanskih oblasti pa so ukinjeni ali podrejeni Zavezniški vojaški upravi in lahko delujejo le z njenim privoljenjem (Vidmar, 2009, 121–131).

Zavezniški prevzem oblasti je skoraj povsod potekal v zelo napetem ozračju. Na Bovškem je prišlo celo do manjšega incidenta, saj se lokalne oblasti niso hotele samovoljno umakniti na drugo stran demarkacijske črte.

Ameriški vojaki so 24. junija obkolili postajo narodne zaščite, ki je bila v stavbi sodišča. Zahtevali so orožje in takojšnji odhod iz Bovca. Komandir postaje Danilo Komac je nekaj podobnega pričakoval, saj se je prejšnji dan podobno zgodilo v Kobaridu. Orožje je zato dal pravočasno prenesti v Čezsočo, kjer je bila cona B, zaveznikom pa izročil le dve stari italijanski puški. Vojaki so potem z nekaj kamioni bovško posadko narodne zaščite z vso opremo in nekaj inventarja prepeljali v Kal – Koritnico. Na mostu pod to vasjo so potem namestili mejno rampo. Tako pa je ostalo le nekaj tednov, saj je guverner v Bovcu kmalu ugotovil, da meja ni na reki Koritnici, ampak na Soči. Okrog 10. julija 1945 so prišli ameriški vojaki bovškega garnizona in prestavili mejno rampo kakih 500 m naprej proti vasi Soča. [...] Tako sta bili vasi Kal – Koritnica in Bavšica šele tedaj vključeni v cono A. (Zupanc, 1997, 251)

Nov administrativni aparat naj bi bil po zagotovilih Zavezniške vojaške uprave

apolitičen in nepristranski. To je v praksi pomenilo, da so bili že v začetku ob morebitno zaposlitev vsi najvidnejši simpatizerji novih jugoslovanskih oblasti, številni, ki so jih vabili k prevzemu pomembnejših položajev, pa teh zaradi nestrinjanja z zavezniško zasedbo in oblastjo niso želeli prevzeti. Prosta delovna mesta so zato začeli zapolnjevati za številne domačine sporni, večinoma desno usmerjeni politični izseljenci iz osrednje Slovenije. Kljub temu v nekaterih občinah vse do konca zavezniške zasedbe guvernerji niso uspeli imenovati ne županov ne občinskih svetov. Z zavračanjem vodilnih položajev so ljudje novim oblastnikom jasno sporočali, da se z njihovo vojaško upravo in zasedbo območja ne strinjajo in ne želijo sprejemati vloge lutk brez možnosti lastnega odločanja. Na drugi strani pa so narodnoosvobodilni odbori na območju Zavezniške vojaške uprave kljub odvzemu oblasti in večine pooblastil ohranili ali celo povečali svoj vpliv. Na pol ilegalno in pod stalnim zavezniškim nadzorom so delovali predvsem na področju šolstva, kulture, sociale in obnove, pomembno vlogo so imeli tudi pri organiziranju manifestacij in protestov ter vsestranski propagandi za priključitev Julijske krajine k matični domovini.

ORGANIZACIJA VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA

Po koncu druge svetovne vojne je bila ena glavnih nalog obeh strani zagotoviti prebivalcem Julijske krajine vsaj osnovno oskrbo z živili in drugimi potrebščinami. Večina nujne pomoči je tako kot že med vojno v te kraje prihajala s posredovanjem humanitarne organizacije UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*). ZDA, znotraj njih pa še posebej zavzeto slovenski izseljenci, so na osvobojeno ozemlje pošiljale hrano, oblačila, zdravila, surovine in tudi različna prometna sredstva in raznovrstno mehanizacijo. Za razdeljevanje pomoči so pod nadzorom VUJA (Vojaška uprava jugoslovanske armade s sedežem na Reki)

in Zavezniške vojaške uprave skrbele lokalne oblasti ter njim podrejena podjetja in organizacije. V coni A je razdeljevanje hrane potekalo prek Pokrajinskega urada za prehrano s sedežem v Gorici, v coni B je bil za to ustanovljen poseben prehranjevalni zavod z imenom PRERAD, ki je razdeljeval humanitarno pomoč, odkupoval domače pridelke, ukvarjal pa se je tudi s čezmejno trgovino. Sedež je imel v Pivki, podružnica za Tolminski okraj je bila na današnjem Mostu na Soči (Himmelreich, 2008).

Ker kljub pomoči hrane ni bilo dovolj, sta obe upravi razdeljevanje uravnavali s pomočjo posebnih živilskih nakaznic, pri tem so upoštevali predvsem število članov in socialno stanje družin. Na lokalni ravni so to nalogo opravljale posebne nabavno-prodajne zadruge, ki pa zaradi omejevanja zavezniških oblasti ponekod niso mogle povsem zaživeti. Njihova mreža je bila zelo razvejana – tolminska zadruga je npr. imela kar 22 vaških poslovalnic. V coni B je bilo kaj kmalu uvedeno tudi »omejevanje samooskrbe«. Z uredbo je bilo določeno, koliko svojega pridelka lahko ljudje obdržijo zase, koliko pa ga morajo po vnaprej določeni ceni prodati zadrugam ali drugim pooblaščenim podjetjem. Ta ukrep je veljal predvsem za vsa žita, svinjsko in goveje meso, mleko, krompir, olje in vino.

Gospodarstvo povojne Julijske krajine je bilo v razsulu, saj sta glavni trgovski in gospodarski središči regije, Gorica in Trst, ostali v coni A. Zavezniška vojaška uprava se na svojem območju z oživljanjem gospodarstva ni prav veliko ukvarjala. Izjema je bilo le tržaško pristanišče. Kljub temu so tu predvsem zaradi boljšega življenjskega standarda cveteli drobna obrt, trgovina in gostinstvo. V coni B Julijske krajine pod Vojaško upravo jugoslovanske armade je nad gospodarskim življenjem bdelo Poverjenišvo narodnoosvobodilnega odbora s sedežem v Ajdovščini. Ker so bile

Čeprav meja med conama ni tekla po reki Soči, so zavezniki močnejše nadzirali predvsem prehode čez reko. Mogoči so bili samo z osebnimi izkaznicami in posebnimi dovolilnicami, omejen je bil tudi prenos blaga in dobrin. Fotografija z ameriškima vojakoma je bila posneta na mostu v Log Čezsoški, ki je spadal v cono A. (Foto: arhiv Vito Berginc)

jugoslovanske oblasti prepričane, da bo celotno območje Julijske krajine prej ko slej prišlo pod Jugoslavijo, so poskušale oživljanje gospodarstva čim močnejše vezati na Slovenijo, medtem ko so bile uradne gospodarske vezi s cono A šibke (Repe, 1998).

Oživljanje gospodarstva je oteževalo kar nekaj dejavnikov. Eden pomembnejših je bilo pomanjkanje strokovnjakov in tehnične opreme. V coni B so to težavo reševali z zaposlovanjem ljudi z območja Jugoslavije, organizirali so tudi več hitrih izobraževanj in usposabljanj, s katerimi so v kratkem času zagotovili dovolj novih kadrov. Povsem razbit je bil tudi dotedanji sistem prometnih in telefonskih povezav. Iz Gornjega Posočja se je lahko do glavnega upravnega središča cone B v Ajdovščini prišlo le po dolgem ovinku čez Idrijo in Črni Vrh. Prvo avtomobilsko potniško in tovorno podjetje, ki je vsaj za silo povežalo naselja v coni B z novim upravnim središčem, je bilo iz avtomobilskega parka

razpuščenega IX. korpusa osnovano šele v začetku novembra 1945 (Perovšek, 1995, 37). Vendar pa je Tolminska imela primerjano z nekaterimi drugimi primorskimi kraji še srečo, saj je že kmalu po vojni ponovno stekel promet po Bohinjski progji.

Demarkacijska črta, ki je zarezala v Julijsko krajino, je razbila tudi obstoječo mrežo in sistem medicinske oskrbe. Osrednja bolnišnica in specialistične ambulante so se nahajale v Gorici, torej v coni A, zato so morali prebivalci vzhodnoprimorskega okrožja za vsak obisk zdravnika pridobiti posebno dovoljenje za prehod meje. Ker je taka organizacija zdravstvene oskrbe povzročala veliko nevšečnosti in težav, je Poverjeništvu Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora že avgusta 1945 v Vipavi odprlo novo bolnico, v kateri je bilo pod vodstvom dr. Franca Marušiča sprva zaposleno predvsem sanitetno osebje IX. korpusa. Bolnica je imela kirurški in internistični oddelek s 85 bolniškimi

posteljami. Hitro zatem je bil v Ajdovščini odprt še infekcijski oddelek s 30 ležišči (Perovšek, 1995, 48). Že kmalu so v vseh večjih krajih zaživele tudi posamezne lokalne enote medicinske pomoči, ki so dajale osnovno medicinsko oskrbo. Poleg zdravstvenega osebja v civilnih medicinskih centrih so lokalnemu prebivalstvu pogosto priskočili na pomoč tudi vojaški zdravniki, ki so delovali v zavezniških in jugoslovanskih vojaških enotah, nastanjenih v večjih naseljih v Posočju.

Najbolj vitalna in najhitreje rastoča dejavnost v obeh conah Julijske krajine pa je bilo gradbeništvo. V coni A so pod zavezniškim nadzorom za obnovo v vojni porušenih objektov skrbela najeta gradbena podjetja, medtem ko so v coni B večino del opravili prostovoljci brezplačno. Poleg gradnje in obnove stavb je bilo na obeh straneh največ dela postorjenega na cestah in mostovih. Ena prednostnih nalog tega obdobja v coni B je bila tudi elektrifikacija oddaljenih vasi. Zavezniška vojaška uprava je sprva za obnovo naselij načrtovala samo polovično kritje stroškov. Pozneje se je zaradi burnih odzivov domačinov odločila za nepovratno kritje celotnih stroškov, vendar le za izbrana naselja, ki so bila najhujše poškodovana. Na Bovškem so tako obnovili Strmec, Žago in Čezsočo, na Kobariškem Stanovišče in Svino, na Tolminskem pa le zaselek Foni (Klavora, 2011, 269–272).

Za razliko od cone A Julijske krajine je bila v coni B večina obnovitvenih in gradbenih del neplačana. Največ prostovoljnega udarniškega dela so opravili mladinci in pionirji, delovnih akcij na domačem terenu pa so se z veseljem in množično udeleževali tudi starejši moški in ženske. Za večjo delovno vnemo so oblasti poskrbele tako, da so razpisale različne tekme, na katerih so se v opravljanju del med sabo merili posamezni okraji in vasi. Tekmovali so pri zbiranju železa, kilometrih obnovljenih cest, številu organiziranih mitingov, sestankov

in kulturnih prireditev in tudi v različnih športnih igrah. Leta 1946 so bile organizirane tudi prve delovne brigade, v katere so se vključili številni mladi iz Gornjega Posočja.

V času, ko so namesto pušk in bomb zapeli krampi in lopate in je Primorsko preveval duh obnove in graditve nove domovine, je bilo samoumevno, da se solidarnostjo in medsebojno pomočjo poskrbi tudi za najšibkejše, najbolj ranljive člane družbe. Spontano ali organizirano so se tudi v najmanjših krajih Gornjega Posočja vrstile raznovrstne pobude in akcije, s katerimi so prostovoljci pomagali invalidom, vojnim sirotam, ostarelim, bolnim ali pa kar celim skupnostim, ki so potrebovale pomoč. V coni A Julijske krajine je večina tovrstne pomoči potekala pod okriljem okrnjenih krajevnih organizacij narodnoosvobodilnih odborov, v coni B so poleg njih za socialo skrbele tudi mladinske in pionirske organizacije, lokalne podružnice Rdečega križa in Protifašistične fronte žensk (AFŽ). Tovrstne akcije kot tudi drugo udarniško delo je bilo podprto z močno medijsko propagando. V časopisnih objavah so preštevali zbrani denar, kilograme zbrane hrane in ure opravljenega prostovoljnega dela.

V Gornjem Posočju in drugod v Primorju je ob koncu druge svetovne vojne že delovala tudi dobro organizirana mreža partizanskih šol. Slovenske šole so bile namreč eden glavnih oblikovalcev slovenske narodne identitete, zato so jim tudi v najhujših časih namenjali veliko pozornosti. Na območju cone B Julijske krajine z vzpostavitvijo mirnodobnega šolskega sistema ni bilo posebnih težav. V coni A pa so se že kmalu pokazali številni problemi, saj je Zavezniška vojaška uprava z omejevanjem pristojnosti lokalnih narodnoosvobodilnih odborov želela obdržati tudi popoln nadzor nad šolstvom. Ker ji ni ustrezal ideološko obarvan šolski sistem jugoslovanskih oblasti, je zahtevala, da se iz učilnic odstranijo vse Titove slike in druge sporne simbole. Prepovedala je

uporabo »partizanskih« učbenikov in skrbno bdela nad zaposlovanjem učiteljev, saj ti niso smeli biti očitni podporniki nove jugoslovanske politike (Gombač, 1998, 133; Klavora, 2011, 272–282).

Med zavednim primorskim prebivalstvom so takšni ukrepi seveda sprožali burne odzive in proteste. Ker so se zavezniški pritiski na učitelje in šolski sistem še stopnjevali, je prišlo v številnih krajih v Posočju do ustanavljanja ločenih, levo usmerjenih zasebnih šol.

Dne 11. novembra 1946 se je ustanovila v Bovcu s pomočjo ljudske oblasti privatna šola. Na razpolago smo dobili dve veliki prazni sobi za šolski pouk v Stergulcevi hiši. [...] Ljudje, ki so bili nasprotni naši ljudski oblasti, so jo imenovali komunistično in brezbožno šolo, dasiravno se je vršil na šoli pouk verouka dve uri tedensko. Med učenci zavezniške in privatne šole je bilo vedno

trenje. Učenci zavezniške šole so zmerjali naše učence s komunisti in rdeči. (Mihelič, 1954, 58–59)

Guverner Beat je nadzoroval šole in posebno poudarjal, da mora biti šola apolitična, učiteljstvo pa se je moralo držati točno navodil od nadrejenih šolskih oblasti. Na čelu te oblasti sta bila ameriški major John Simoni, italijanskega porekla in belogardist profesor Baraga, ki je bil v Ljubljani obsojen na smrt. V Gorici je bil na višjem šolskem svetu nadzornik profesor Kacin. Po navodilih te oblasti bi se ne smelo omeniti niti z besedico osvobodilne borbe našega naroda. Titova slika je bila prepovedana. Prepovedani so bili učbeniki Svobodna pota, Naša beseda ter mladinska lista Ciciban in Pionir. (Mihelič, 1954, 55)

Starši so bili tako postavljeni pred hudo dilemo, kam otroka vpisati oziroma katero šolo podpreti, kajti s tem so se tudi ideološko

Lovci iz Loga pod Mangartom leta 1946 po skupnem lovu, ki se ga je udeležil tudi guverner bovškega okraja, zavezniški uradnik J. P. Beat. (Foto: arhiv Slavka Štruklja)

opredelili. Zaradi tovrstnega ločevanja so bili velikokrat močno prizadeti in prikrajšani predvsem otroci. Tisti v »zavezniških« šolah so bili na primer vsak dan deležni toplega obroka in občasno še drugih ugodnosti, medtem ko so bili otroci v »partizanskih« šolah brez malice in pogosto tudi brez najnujnejše šolske opreme. Problem šolstva v coni A Julijske krajine je torej močno razdelil prebivalstvo in sprožil oster politični boj med levico in desnico. Postal je glavni prostor političnih in nacionalnih nasprotij, ki so se vedno bolj kazale tudi na številnih drugih področjih vsakdanjega življenja.

Takoj po osvoboditvi so za zagotavljanje javnega reda in miru na celotnem območju Julijske krajine vzajemno skrbeli zavezniki in narodna zaščita, ki se je oblikovala že med vojno. Po vzpostavitvi demarkacijske črte pa je bilo delovanje narodne zaščite omejeno le na območje cone B, saj so jo v coni A zavezniki že po dveh dneh ukinili. Bila je sploh prvi ukinjeni organ lokalne ljudske oblasti, ki so ji nato sledili še vsi ostali. Nadomestila jo je novoustanovljena civilna policija, ki so jo sestavljali nekdanji mestni stražniki, karabinjerji in bivši člani narodne zaščite, poveljeval pa ji je britanski ali ameriški častnik. Pripadnikov civilne policije se je zaradi črne uniforme in značilnih belih čelad prijelo ime »čerini«. Čeprav so bili med njimi tudi številni domačini, so bili med najbolj osovraženimi uslužbenci ZVU. Ljudje jih zaradi njihovega pristranskega in velikokrat tudi nasilnega obnašanja niso marali, zasmehovali so jih in jim očitali hlapčevsko udinjanje novim zavojevalcem, ki jih niso imeli več za zaveznike.

Policija med ljudstvom nikoli ni posebno priljubljena, v tako kaotičnem in politično občutljivem času, kot so bila prva povojna leta, pa o kakšni naklonjenosti do nje sploh težko govorimo. To je bil razburkan in negotov čas,

ko so bolj kot razum zmagovala čustva. V zanko zanosa in pogosto nepremišljenih dejanj so bili ujeti tako številni civilisti in predstavniki policije ter drugih vej oblasti. Zavezniška policijska represija je bila posebej močna na Kobariškem, kjer je bil sedež okrajnega policijskega urada. Poleg vzdrževanja osnovnega reda in miru je imela civilna policija največ dela z nadzorom demonstracij in drugih javnih shodov. Mitinge, proslave, ples in druge oblike druženja ter zabave je Zavezniška vojaška uprava načeloma dopuščala. Ker pa so bile številne take manifestacije vendarle močno prepletene z novo komunistično ideologijo (kulturni program, komunistični simboli ...), so zavezniške oblasti in tudi domača duhovščina negodovali, nagajali in jih celo prepovedovali (Nemec, 1997, 208; Skočir, 2002, 58).

Največ napetosti in konfliktov se je dogajalo med demonstracijami, na katerih so ljudje protestirali proti različnim državnim ukrepom in kršenjem pravic. V Posočju so bile najglasnejše demonstracije tiste, ki sta jih sprožila vzpostavitev demarkacijske črte in umik jugoslovanske vojske na levi breg Soče. Demonstrirali so tudi proti postopnemu ukinjanju organov narodnoosvobodilnih odborov, zavezniški šolski politiki, prepovedi izdajanja *Primorskega dnevnika* in podobnim ukrepom oblasti. Čeprav je večina teh ukrepov veljala le za cono A, so demonstracije običajno potekale na obeh straneh demarkacijske črte. Razlika je bila le ta, da so demonstranti v coni A svojo udeležbo na shodu lahko plačali tudi z večmesečno zaporno kaznijo. Civilna policija je imela veliko dela tudi pri posredovanju pri prepirih, ki so se med prebivalci vneli zaradi različnih političnih prepričanj, ter nadziranju in zapiranju ljudi, ki so preveč vneto kritizirali oblast (Beltram, 1983, 191–206, 224–236).

Ko so bile demonstracije, so bili čerini ku stekli psi. So jih ven pošiljal, ko je bila demonstracija.

Predstavniki civilne policije in zavezniški vojaški policisti med množico, ki je spomladi leta 1946 v Bovcu čakala na prihod razmejivtvene komisije. (Foto: Miran Mihelič, arhiv: Tolminski muzej)

To je bilo do pet tisoč ljudi. Masa ljudi z vseh vasi. So se zaganjal ven, pa niso imel šans. So jih toliko dobil s koli po glavi ... Verjetno, če bi bili oni bolj zmerni ... – ma so prov provociral. Potem postaneš divji – pa še mlad si. Se spominjam, s kamni smo jih obmetaval. In je bil en Anglež, je bil oficir, je prišel mirit čerine in pa nas. In mu je prišel od nekje kamen v glavo. Je padel v znak in so pripeljal prvo pomoč. Samo čerini pa niso prišli nič več ven. (Skočir, 2004, 57)

Vsekakor delo civilne policije ni bilo enostavno. Bila je izvrševalec najbolj spornih in najmanj priljubljenih ukrepov zavezniških oblasti ter zato neprestano med kladivom in nakovalom: z ene strani ji je delo razporejal in nad njo bdel vojaški guverner, na drugi strani je bilo vedno bolj razočarano in srborito ljudstvo, v dobrobit katerega naj bi delovala. S tega vidika je bilo delo pripadnikov narodne zaščite, ki so delovali v coni B, vsaj v nekaterih nalogah lažje. Kljub temu da so imeli pripadniki narodne zaščite ob rednem delu in nalogah največ opravka z raznimi špekulanti in tihotapci, se je tudi nekaterih njenih pripadnikov in služb kmalu prijel slab sloves. V očeh ljudstva je bilo najbolj sporno nadziranje in zapiranje političnih nasprotnikov ter pristašev desne struje, ki so priključitev k Jugoslaviji sicer podpirali, toda zavračali okrilje zloglasne rdeče zvezde.

Številni spori in nesoglasja so se sprožali tudi pri varovanju zunanjih in notranje meje Julijske krajine. Te naloge so opravljale zavezniške in jugoslovanske vojaške enote. Na notranji meji med cono A in B so bili zavezniki pozorni predvsem na prehode neželenih oseb in tihotapljenje vojaškega blaga. Jugoslovanski varuhi notranje meje pa so zelo strogo nadzirali predvsem tihotapljenje v coni B pridelanega živeža. Ljudje so si namreč poskušali izboljšati življenjski standard s pomočjo tihotapstva (kontrabanta) – nezakonite prodaje svojih pridelkov čez demarkacijsko črto. Čez notranjo mejo Julijske krajine se je smelo omejeno količino dobrin sicer prenesti tudi zakonito, vendar to številnim ni zadostovalo. Kdor si je le upal, je zato čez mejo na skrivaj prodajal ne le jajca, maslo, sir in manjše količine mesa, temveč celo žive živali (Klavora, 2011, 243–247). Za »na črno« prodano kravo ali tele, katerega meso se je najpogosteje prodalo na trgu v Čedadu, je tako na primer tihotapec iz Drežnice v Kobaridu kupil sladkor, kavo, druga živila in tudi številne druge potrebščine ter orodja, ki jih je potreboval za vsakdanje življenje.

Mi smo šli kar z izkaznico čez most. Drežničarji (cona B) so pa mogli imet za som dovoljenje. So kontrabantiral tja čez Sočo. Tam ni blo nič. Tle pod

Amerikanmi se je dobilo. Si dobu pa na črni borzi. Ali si šu dol u Čedad ali v Trst in si dobu use skup. Sir in maslo je šlo dobro. Pa si zamenjal za blago. Tudi dol si šu kar z izkaznico. [...] če si hotel iti u Čedad, si moral iti tja na občino, so ti dal papir, dovoljenje za enkrat, dvakrat. (Skočir, 2007, 69)

Zakonita in nezakonita trgovina seveda v nasprotni smeri skorajda ni tekla, saj je bilo blaga in različnih dobrin v coni B bistveno manj. Tu jih je zato kmalu doletel velik monetarni primanjkljaj. Uradno plačilno sredstvo Julijske krajine je bila sprva italijanska lira. Ker pa se je denarna masa iz cone B hitro prelivala v cono A, so bili na jugoslovanski strani prisiljeni uvesti lastno plačilno sredstvo. Junija 1946 je bila tako za celotno hrvaško in slovensko ozemlje cone B kot edino zakonito plačilno sredstvo uvedena jugolira. V coni A je bil poleg italijanske lire vsa leta zavezniške prisotnosti v obtoku tudi poseben zavezniški denar, tako imenovana AMG-lira – angl. *Allied Military Government Lira* (Repe, 1995, 264).

Zavezniška in jugoslovanska vojska sta bili pooblaščenici tudi za nadziranje zunanjih meja Julijske krajine. Te so bile bolj prepustne in

ne tako strogo varovane. Kljub temu je tudi tu prihajalo do pogostih kršitev in nesoglasij. Iz Benetije so na območje Livka prihajali razni fašistični agitatorji in tudi tatovi živine in drugega blaga (*Primorski dnevnik*, 15. 7. 1945; *Primorski dnevnik*, 30. 8. 1946). Na vzhodni meji pa so se pogosto znašli različni posamezniki ali nasprotniki novega jugoslovanskega režima, ki so želeli prebegniti v Italijo.

Čeprav so v Posočju nastanjeni zavezniški vojaki živeli svoje vojaško življenje, so bili njihovi stiki z domačini vendarle zelo pogosti in ne omejeni samo na prehode meje. Njihovi nadrejeni so tovrstne sproščene in neuradne stike do neke mere ne le odobraval, temveč celo spodbujali. Po vaseh so organizirali vojaške kuhinje in prebivalcem razdeljevali brezplačne obroke, domačine in predvsem mlada dekleta so vabili na ples in druge oblike zabave, najbolj pristne odnose pa so navezali z zvedavimi in vsepovsod prisotnimi otroki. Tem so radodarno delili različne priboljške in jim v zameno za manjša opravljena dela ponudili tudi možnost dodatnega zaslužka. Z redno zaposlitvijo ali opravljanjem priložnostnih uslug so služili tudi številni odrasli, med njimi

Skupina ameriških vojakov ob cesti skozi vas Potoki. Otroci, ki so imeli neposredne stike z zavezniškimi vojaki, se teh spominjajo po veselem in prijaznem obnašanju, predvsem pa po številnih priboljških, ki so jim jih radodarno delili. (Foto: Cruz Rios, arhiv: Janez Kavcar)

predvsem ženske. Te so v vojašnicah in drugih nastanitvenih objektih zavezniške vojske delale kot čistilke, perice, šivilje ali kuharske pomočnice, nekatere so takšne usluge za vojake priložnostno opravljale kar doma. Moških, ki bi delali za zaveznike, pa je bilo zelo malo, saj so se druženja z njimi zaradi ponosa in načelne držbe bolj ali manj izogibali. Podoben odnos so do zaveznikov navadno gojile tudi narodno zelo zavedne družine, saj so v njih videle samo trenutne okupatorje, ki jim odrekajo v vojni priborjene pravice (Skočir, 2004, 75–78).

Zavezniški vojski ni manjkalo ničesar, ne hrane ne denarja. Vojaki so izkoristili proste večere, da so se napili, in če je bila prilika, tudi naplesali. Z mirnimi ljudmi običajno niso grdo ravnali. Poiskali so si tako žensko družbo, ki je rade volje za denar spremljala na ples in domov s plesa tudi navadne vojake. Za te vrste zabave pa je navadnim vojakom kdaj zmanjkalo denarja, pa so našli možnost in priliko, da so prodali srajco, kos vojaškega blaga, žico, kanto bencina, včasih kar cel džip, pa tudi kamion poln bencina. Da bi se zabrisala sled za to vrsto trgovine, je od časa do časa kak požar v skladišču pokuril vse, kar je prej zmanjkalo. Zato je bilo vsako blago ameriškega izvora: obleke, cigarete, bencin, telefonska žica, UNRRA konzerve, avtomobilski plašči, likerji, skratka vse, kar je lahko prišlo skozi vojaške roke iz vojaških magazinov k civilistom, takoj sumljivo in je bilo vzrok za takojšnjo aretacijo. Problem vojaške kraje je ZVU reševala tako, da je kaznovala in preganjala kupce, torej uporabnike dobrin, ki jih ni bilo na prostem trgu in ne prodajalcev. (Beltram, 1983, 205)

Marija Brešan iz Podmelca je bila, na primer, zaradi nekaj ameriških cigaret, ki so jih našli pri njej, obsojena na sedem dni zapora (prav tam, 206).

Vojaki so si pri stikih z domačini seveda najbolj želeli družbe mladih deklet. Če gre soditi po izpričanih ljubezenskih zvezah in

tudi porokah, tovrstno druženje ni bilo vedno povsem nedolžno. Posebnega navdušenja nad tovrstnimi zvezami seveda ni bilo ne med domačini ne pri zavezniških vojaških oblasteh. Najbolj zagrizeni zagovorniki jugoslovanske politične usmeritve so tovrstno početje celo glasno kritizirali in nekatera dekleta tudi zasmehovali (Skočir, 2004, 75–78).

POLITIČNA IN NACIONALNA TRENJA

Razkorak med conama A in B je sčasoma postajal vse večji, na nobeni strani pa ljudje niso bili povsem zadovoljni. Večina se je z opreznim ravnanjem in pikrim humorjem prilagajala danim okoliščinam, predvsem mladi so se pogosteje tudi glasno in odločno javno izpostavili. Med ljudmi sta se z naraščanjem razlik razraščali tudi nevoščljivost in zavist. Drežničani, ki so živeli v coni B, naj bi ob obisku dobro založenega Kobarida ob pogovoru s Kobaridci radi pripomnili: »Mi imamo svobodo, vi jo pa uživajte!« (Skočir, 2004, 70). Neža, ki se je po vojni za krajši čas vrnila v rodni Poljubinj, je takratne razmere komentirala z naslednjimi besedami:

Ljudje v Tolminu so imeli narodno prostost v polni meri, imeli so igre, plesne zabave in izobraževalna društva. V Volčah je bilo pa materialnih reči več, na primer so hodili iz cone B v Volče iskat usnje, milo, kavo, sladkor itd. Kdor je šel kaj v Volče iskat je bilo rečeno, da je šel v Ameriko, saj je zono A zalagala Amerika, ker Italija ni imela nič – je postala ameriška kolonija. (Rejec, 1949, 257)

Vedno bolj so se krepila tudi nacionalna in politična trenja. Ta so bila v Gornjem Posočju z večinskim slovenskim prebivalstvom sicer precej manj občutna kot na narodnostno mešanih območjih, politična delitev pa ni bila tu nič manjša. Čeprav je v krajih ob zgornji Soči prevladoval projugoslovanski blok, ki se je zavzemal za slovenske etnične meje, pogledi na prihodnjo politično usmeritev tega območja niso bili enotni. Številni so si želeli priključitve k

Jugoslaviji, vendar niso sprejemali tamkajšnjega komunističnega režima in verskega preganjanja. K vedno večji neenotnosti prebivalcev Gornjega Posočja je veliko pripomogla obojestranska politična propaganda. Razkol so podžigala tudi razna nasilna, včasih nepremišljena, pogosto pa načrtna dejanja politične narave, za katerimi so stali posamezniki ali predstavniki uradnih služb. Kako pregreto in napeto je bilo ozračje v tedanji Julijski krajini, je lepo razvidno iz zapisov dveh duhovnikov: tolminskega, ki je iz cone B kritično ocenjeval dogajanje v coni A, in mladega fanta z Livka, ki se je takrat na duhovniško pot šele podajal.

Med ljudstvom so nastajale čudne razmere, posebno v coni A. Zaradi propagande proti Slovincem so nekateri v coni A želeli, da ne bi prišli pod Jugoslavijo, temveč da bi ostali pod Italijo. Naravnost divje je bilo to in vladal je čuden strah pred komunizmom. Čudno mišljenje: kdor ne drži z belimi, ta je komunist. Pri tako imenovanih belih je prišla narodna zavest na ničlo. Taki so pričeli hvaliti Italijane in celo fašizem jim ni bil več oduren. (Kodermac, 1949, 43)

Živeli smo kakor v dveh državah, zavezniški in naši. Ker je bila prava svoboda, so si naši upali uprizarjati vse mogoče podvige. Šolstvo je bilo zavezniško in »naše« in prihajalo je do pogostih napetosti. Starši niso vedeli kaj je prav za otroke in našo prihodnost. Od časa do časa so hodili Livčani demonstrirat v Kobarid, prepevali partizanske pesmi in se do zaveznikov vedli kot do največjih sovražnikov, četudi so jim do nedavna vsestransko pomagali. Ko so se ti demonstranti vračali domov, so pometli z vsemi cvetlicami na oknih naše hiše in vpili: »Dol z belo gardo!« pa nihče ni bil pri domobrancih. Na piko so nas vzeli, ker po duši nismo bili njihovi, ker smo mislili s svojo glavo kakor pod fašizmom. (Sivec, 2015, 61–62)

Številni primorski duhovniki, ki so že pred in med vojno podpirali boj proti fašizmu, so se

tudi po vojni vneto zavzemali za priključitev k Jugoslaviji. A nova ljudska oblast jih je vse bolj izrivala iz šolskega in kulturnega življenja, obenem pa glasno obsojala in blatila njihova verska prepričanja. Z oblastnim početjem, preganjanjem in zapiranjem duhovnikov so tako narodnoosvobodilni odbori in vodilne politične organizacije sčasoma pri duhovščini izzvale izrazito odklonilen odnos, ki se je nato prenašal tudi med vernimi ljudi.

Za trenji, ki so se odražala na lokalni ravni, so seveda stale močne verske in politične organizacije z jasnimi nameni in cilji. Na strani duhovščine oz. Krščanskodemokratske stranke Julijske krajine gre omeniti goriškega knez nadškofa monsinjorja Carla Margottija in tudi nekatera italijanska nacionalistična gibanja, katerih člani so med ljudi širili iredentistične ideje in netili nemir in dvome. Drugo stran je predstavljala Komunistična partija Slovenije, ki je iz ozadja vodila delovanje Slovansko-italijanske antifašistične unije SIAU, zloglasna OZNA (Oddelek za zaščito ljudstva, pozneje Uprava državne varnosti – UDBA) pa je pod krinko t. i. obveščevalnih točk, razpršenih po celotni Julijski krajini, nadzirala, zapirala in ubijala nasprotnike jugoslovanske politike. Med najbolj odmevnimi tovrstnimi dejanji jugoslovanskega režima je bila ugrabitev kobariškega rojaka in glavnega urednika desno usmerjenega časopisa *Demokracija*, dr. Slavka Uršiča. Do nje je prišlo par dni pred priključitvijo malo pred vasjo Robič, Uršičeva nadaljnja usoda in smrt pa sta še danes velika neznanka. Dogodek je močno pretresel celotno Julijsko krajino. Ljudi podobnega mišljenja je navdal s strahom in bil zato po mnenju nekaterih ključen za kar nekaj prebegov na italijansko stran (Rutar, Jevnikar, 2001).

Vedno bolj napeto je bilo tudi v mednarodni politiki, saj so se politične razmere, v katerih se je znašla Julijska krajina po koncu druge svetovne vojne, zelo težavne. Tu sta si stala

Zavezniški vojski so bili nekateri naklonjeni, drugi pa so jo dojemali kot novega zavojevalca slovenskega ozemlja. Na fotografiji je ameriški vojak na glavnem bovškem trgu poleti 1945. (Foto: John Woodward, arhiv: Janez Kavcar)

nasproti dva močna ideološka in interesna bloka, katerima so bile želje, čustva in pravice Primorcev postranskega pomena. Italijanska politika je za svoje koristi pretkano izrabljala strah pred komunizmom in s tem pridobila tudi podporo zahodnih velesil. Jugoslaviji pa je zaslombo nudila močna komunistična Rusija, ki je svoj vpliv nevarno širila proti zahodu. Nekje vmes so bili od svobode omamljeni in po boljši prihodnosti hrepeneči ljudje, ki so verjeli propagandi te ali one strani in se pravzaprav niso zavedali, da so samo nepomembna figura na veliki mednarodni šahovnici.

O novih mejah med Italijo in Jugoslavijo so prvič razpravljali na londonski konferenci [...] Že dub, ki je vladal na tej konferenci je dal slutiti, da so naše pravice in zahteve v resni nevarnosti. Spor za Istro, Trst in Slovensko Primorje se je poglobil kot nihče ni pričakoval in je dobil mednarodni značaj. Primorsko ljudstvo je bilo razočarano, da mora barantati za nekaj, kar je njegovo, hkrati pa je brez strahu in pripravljeno pričakovalo razmejitveno komisijo. (Bevk, 1953, 45)

Med pomembnejše diplomatske dejavnosti, ki naj bi privedle do ustreznih rešitev mejnega vprašanja, je sodil tudi obisk mednarodne razmejitvene komisije. Komisija, ki so jo

sestavljali izvedenci iz Velike Britanije, Francije, Rusije in ZDA, naj bi na terenu ugotovila, kakšni so etnične, gospodarske in geografske okoliščine, ki bi omogočile določitev najbolj pravične meje. V Trst je prispela 7. 3. 1946 in do 5. 4. 1946 obiskala še Beneško Slovenijo ter cona A in B Julijske krajine. Ljudje so njen obisk nestrpno pričakovali, saj so nameravali poslati svetu jasno sporočilo, da želijo k Jugoslaviji. Domoljubna strast je v tem času na obeh straneh dosegla vrhunec. Ker pa ljudstvo vendarle ni bilo enotno, so se manifestacije in javni shodi odvijali v skrajno napetem ozračju in se v nekaj primerih končali celo s smrtnimi žrtvami. Vsej evforiji navkljub so člani razmejitvene komisije pri svojih obhodih videli le tisto, kar so želeli videti: presojali in poročali so skladno z navodili, torej natanko tako, kot je ustrezalo njihovi državi.

Napetost in močna propagandna gonja sta po podpisu pariške mirovne pogodbe februarja 1947 znatno popustili. Odločeno je namreč bilo, da se jeseni večji del Julijske krajine priključi k Jugoslaviji. Ker je bila uprava v Julijski krajini v marsičem drugačna kot drugod v Jugoslaviji, so imeli organi narodnoosvobodilnih odborov do priključitve in tudi še po tem polne roke dela, saj so se morali pripraviti na vključitev v

jugoslovanski upravni sistem. Nov sistem se je še pred uradno priključitvijo začel uvajati tudi na območju, ki so ga uradno še upravljali zavezniki. Načrtovana priključitev k Jugoslaviji je prinesla tudi nove volitve: izvoliti je bilo treba lokalne predstavnike in organe oblasti. V tolminskem okraju, pod katerega sta po novi ureditvi spadala tudi Bovško in Kobariško, so volitve v organe Osvobodilne fronte potekale 30. marca 1947. Udeležba je bila povsod skoraj stoodstotna.

Vzporedno z uvajanjem novega jugoslovanskega sistema se je stopnjeval pritisk na ljudi, ki novim oblastem niso bili naklonjeni. Močna desničarska propaganda proti komunizmu je marsikoga prepričala. Še bolj prepričljiva so bila sama dejstva. Že pred priključitvijo so se namreč začele kazati nekatere značilnosti komunizma, na katere je opozarjala desna struja: poddržavljanje premoženja, obvezna oddaja pridelkov, preganjanje vernih in vseh drugih političnih nasprotnikov. Vse to je pri ljudeh vzbujalo strah, zato so se številni odločili za umik na varno, torej za mejo, določeno s pariško mirovno pogodbo. Praznile so se zlasti vasi na Kobariškem, kjer je imela desnica največji vpliv. Odhajali so premožni, ker sta jim grozila zlonamerno nagajanje in zaplemba premoženja. Odšli pa so tudi številni drugi, ki so bili bolj kot narodni pripadnosti zavezani spoštovanju tradicije in krščanskih načel.

Po ogabni propagandi zastrupljeno ozračje med ljudstvom v coni A je rodilo zle posledice. Veliko ljudi, celo nekateri duhovniki so sklenili zbežati z doma v tujino. V sosednji župniji Volče je bilo veliko takih, ki so nasedali propagandi čerinov. Za pomiritev je volčanski župnik prebral na prižnici v nedeljo sledeče: »Nekateri strupeni in grdi jeziki so z grožnjami ustvarili bolno ozračje, nasičeno s sovraštvom in maščevalnostjo. Znano vam je, da večkrat padajo klevete in laži tudi name, vašega župnika. Zato vam povem: jaz ne odhajam. Meni srce ne da, da bi zapustil to lepo

rodno zemljo, slovensko zemljo. Gotovo bo vsak posameznik zase najbolj vedel, kaj mu pamet in resnični razlogi narekujejo, da naj stori. Vsak se mora odločiti sam. Vendar naj se nihče ne prenaagli!» (Kodermac, 1949, 44)

Na dan, ko naj bi se velik del Primorske priključil Jugoslaviji, so se v Gornjem Posočju več dni skrbno pripravljali. Po vrhovih so pripravljali kresove, v naseljih postavljali slavoloke, obešali zastave in po zidovih pisali parole dobrodošlice za novo oblast. Njeni nasprotniki in tudi nekateri zavezniki in predstavniki civilne policije pa so ljudi še kar ustrahovali in prepričevali, da prihajajoča oblast na Primorskem ne bo obstala prav dolgo. A ljudstvo se ni dalo motiti – dan pred priključitvijo so se množično zbirali v krajih ob poti, po kateri naj bi prispela jugoslovanska vojska. V prešernem vzdušju so vztrajali do noči, ko so še zadnji zavezniški vojaki zapustili kraje, v katerih so bili nameščeni od začetka maja 1945.

Čeprav je pariška mirovna pogodba imela mednarodno pravno veljavo, razmere ob novi mejni črti še zdaleč niso bile urejene. Zavezniki so namreč do zadnjega špekulirali in z grožnjami ter pregovarjanji pritiskali na jugoslovansko oblast. Upali so, da jo bodo vsaj za nekaj časa odvrnili od upoštevanja pogodbe in dejanske zasedbe s pogodbo pridobljenega ozemlja. Položaj je bil do zadnjih ur nejasen, grozil je izbruh novega oboroženega spopada. A Jugoslovanska ljudska armada je po navodilih Tita in na veliko razočaranje zaveznikov, ki so upali, da se to vendarle ne bo zgodilo, 15. 9. 1947 natanko opolnoči prekorčila demarkacijsko črto. Ob burnem pozdravljanju množic se je v organiziranih kolonah pomikala proti novi meji z Italijo in do 16. ure zasedla vse ključne položaje.

Predaja poslov med odhajajočimi zavezniki in novimi jugoslovanskimi oblastmi je bila

opravljena že v dneh pred priključitvijo. Glavni uradi in službe jugoslovanskih oblasti so tako lahko začeli nemoteno delovati že prvi dan. V nekdanji coni B bistvenih sprememb ni bilo, precej drugače kot prej pa so stvari potekale na območju dotedanje cone A. Tako ene kot druge pa so kot »nove« Jugoslovane doleteli ukrepi, ki so jih »stari« Jugoslovani že dobro poznali. Najbolj boleča sta bila poddržavljanje zasebne posesti in obvezna oddaja blaga. V Julijski krajini in še zlasti v coni B življenje tudi prej ni bilo lahko, s priključitvijo se je pomanjkanje le še večalo. Dušil je tudi politični pritisk.

Razočaranje nad novim sistemom je bilo zato precejšnje, ljudska pričakovanja pa neizpolnjena. Kjer sta bila revščina ali politični pritisk najhujša, so se ljudje kljub velikemu tveganju odločali za prebeg čez mejo, saj nezakonita selitev v Italijo ali katero od drugih držav po priključitvi ni bila več mogoča. Čeprav je bila meja strogo nadzorovana in varovana, je številnim vendarle uspelo pobegniti. Kot politični begunci so prišli vse do Avstralije, Kanade in še kam in si tam pozneje našli delo in ustvarili novo življenje. Žal pa so številni na poti v boljše življenje pristali v zaporu ali padli pod streli jugoslovanske vojske.

Ljudi v Gornjem Posočju je tudi nova meja, tako kot vse predhodne, hudo prizadela. Na oni strani so ostali sorodniki in prijatelji, ki so se počasi odtujevali, saj stikov z njimi ni bilo mogoče vzdrževati. Z mejo so bili odrezani deli zemljišč, do katerih je bil posledj dostop mogoč le pod strogim nadzorom in s posebnimi dovoljenji. Onkraj meje sta ostala tudi Čedad in Gorica, dotlej glavni upravni, trgovski, kulturni in verski središči območja.

VIRI IN LITERATURA:

1. Beltram, J., 1983. *Tukaj je Jugoslavija. Goriška 1945–1947*. Koper: Založba Lipa.
2. Bevk, F., 1953. *Pot v svobodo*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
3. Gombač, M., 1998. Nova uprava Primorske 1945–1947. V: *Acta Histriae*, 6 (1998), 127–138.
4. Himmelreich, B., 2008. *Pike, špekulanti in Trumanova jajca. Preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945–1953*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje.
5. Klavora, M., 2011. *Zavezniška vojaška uprava (1945–1947) in spomin prebivalcev v Zgornjem Posočju*. Doktorsko delo. Koper: Fakulteta za humanistične študije Koper.
6. Kofol, K., 2018. *Posočje 1945–1947*. Tolmin: Tolminski muzej.
7. Kodermac, A., 1949. *Kronika župnije Tolmin 1928–1949* (tipkopis). Tolmin: Tolminski muzej.
8. Nemeč, N., 1997. Kobarid v coni A zavezniške vojaške uprave Julijske krajine (1945–1947). V: Likar, Z., Raspet, A., Cimprič, Ž. (ur.): *Kobarid*. Kobariski muzej, Kobarid, 205–216.
9. Mihelič, M., 1954. *Bovška kronika* (tipkopis). Tolmin: Tolminski muzej.
10. Pagon, A., 1975. Osvoboditev Tolmina dne 30. aprila 1945. V: Dolenc, J. (ur.): *Tolminski zbornik 1975*. Tolmin: Občina Tolmin, 13–25.
11. Perovšek, F., 1995. *Moja resnica. Spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana.
12. *Primorski dnevnik*, 15. 7. 1945. Nevzdržne razmere v livških vaseh.
13. *Primorski dnevnik*, 30. 8. 1946. Napadalc in roparji pri Kobaridu zasačeni v Čedadu.
14. Rejec, N., 1949. *Spomini* (rokopis). Tolmin: Tolminski muzej.
15. Repe, B., 1998. Slovenska zahodna meja in ekonomsko vprašanje. V: *Acta Histriae*, 6 (1998), 261–270.
16. Rutar, B. in Jevnikar, I., 2001. *Rudolf Uršič in Andrej Slavko Uršič, Jeronova rodbina narodnjakov v Kobaridu*. Kobarid: Društvo TIGR Primorske.
17. Sivec, S., 2015. *Skozi ogenj*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
18. Skočir, S., 2002. *Čas zavezniške vojaške uprave v coni A Julijske krajine (16. 6. 1945–15. 9. 1947) v spominih prebivalcev Kobarida*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
19. Vidmar, C., 2009. *Zadnja tuja vojaška okupacija slovenskega ozemlja. Oris zavezniške vojaške uprave v Slovenskem primorju od 12. junija 1945 do 15. septembra 1947*. Nova gorica: Goriški muzej.
20. Zupanc, C., 1997. Na Bovškem maja in junija 1945. V: Dolenc, J. (ur.): *Tolminski zbornik 1997*. Tolmin: Občina Tolmin, 237–254.

Formacija 10. gorske divizije ZDA do razformiranja 30. novembra 1945

Poveljstvo in poveljniška
četa 85. gorski pehotni polk
(15. maj 1943–26. november 1945)

86. gorski pehotni polk
(20. december 1942–23. november
1945)

87. gorski pehotni polk
(15. november 1941–20. oktober
1945)

90. gorski pehotni polk
(15. maj 1943–22. februar 1944)

Artilerija 10. gorske divizije:

604. bataljon poljske
artilrije (prenosljive)

605. bataljon poljske
artilrije (prenosljive)

616. bataljon poljske
artilrije (prenosljive)

Izvidniška enota 10. gorske divizije

Protitankovski bataljon 10. gorske
divizije

Sanitetni bataljon 10. gorske divizije

Oskrbni bataljon 10. gorske divizije

126. gorski inženirski bataljon

710. gorska tehnična četa

110. gorska četa zvez

Vod vojaške policije 10. gorske
divizije

Veterinarska četa 10. gorske divizije

Poveljstvo specialnih enot 10.
gorske divizije

Formacija polkov 10. gorske divizije do razformiranja 30. novembra 1945

1. bataljon

Poveljstvo in poveljniška četa
četa A
četa B
četa C
četa D*

2. bataljon

Poveljstvo in poveljniška četa
četa E
četa F
četa G
četa H*

3. bataljon**

Poveljstvo in poveljniška četa
četa I
četa K
četa L
četa M*

* Čete D, H in M so bile čete s težko oborožitvijo.

** Iz črk I, K, L, M je mogoče sestaviti angleško besedo milk (mleko), zato se je 3. bataljon v žargonu 10. gorske divizije imenoval tudi Milk Batalion (mlečni bataljon).

Janez Kavcar

Smučarsko-zgodovinski vidik in pomen tekme

UVOD

Smuči so najverjetneje najstarejše prevozno sredstvo. Služile so preživetju, predvsem zaradi lova pozimi, ko so bili lovci v globokem snegu hitrejši od divjadi in jo uplenili. Najstarejša je skalna podoba lovca na smučeh na kitajskem Altaju na meji z Mongolijo. Starost podobe je ocenjena na okoli 12000 let. Lovci so se na smučeh tudi selili za čredami severnih jelenov. Norveška vojska je že v 15. stoletju spoznala koristnost smučí. Skandinavci so spretno izkoristili smučanje med vojaškimi spopadi

in vojnami. Medtem ko so se nasprotniki stiskali v kočah ob pečeh, so jih razkropljene po zaselkih napadli in jih prisilili k vdaji. Švedi so na ta način večkrat presenetili Ruse v tridesetletni vojni, ki je trajala od 1618 do 1648. Na Norveškem so civilisti smučali posamezno ali v skupinah, medtem ko so vojaki vedno vadili v skupinah.

PIONIRSKA TEKMOVANJA

Smučke se niso uporabljale le za nujne življenjske opravke in vojskovanje, temveč so služile za razvedrilo, zabavo in merjenje moči. Norveški vitezi so že v 11. stoletju tekmovali. Tekmovanja so bila zelo priljubljena po letu 1860 v Skandinaviji in v ZDA. Najbolj so bila zanimiva norveška tekmovanja v kombinaciji teka (merjenje časa), v skokih (dolžina in ocena sloga) in v smučanju po hribu (*slalaam*, izgovorjeno *slalom*) z ocenjevanjem sloga. *Sla* pomeni zasneženo pobočje in *laam* sled v snegu. Slikar Mathias Zdarsky iz Lilienfelda v Avstriji je leta 1896 izdal knjigo, v kateri opisuje alpsko smučanje s plužnim zavojem. Prvo tekmo v slalomu (prvotno nem. *Torlauf*, spust med vratci) je Mathias Zdarsky zakoličil leta 1905 na Muckenkoglu na vzhodnem obrobju Alp v Avstriji. Merili

Finski vojaki na pohodu v vojni med Finsko in Sovjetsko zvezo leta 1939
(arhiv: Aleš Guček)

Norveška vojaška postrojitevna pravila s smučmi leta 1765 (arhiv: Aleš Guček)

so čas, in zmagal je tisti, ki je progo najhitreje presmučal. Podatki o progi: dolžina 1950 metrov, višinska razlika 488 metrov, največja naklonina 45 stopinj in število vratc 85. Ta slalom je bil bolj podoben poznejšemu veleslalomu.

Rimljanska vojska je bila vzor poznejšim generacijam zaradi reda in številnih formacij. Tako so osvajali svet. Norvežana J. H. Emahusen in generalmajor Hvidtfelt sta 4. aprila 1733 povelja objavila v priročniku za vojake na smučeh: *Exercises von Eine Compagnie Schileufers auf Schieben* (naslov je ubeseden v stari nemščini in z nekaj francoskimi besedami). Najprej so bila povelja napisana v nemščini (!) in nato v isti knjigi še v norveščini. Suhoparno besedilo je vzpodbudilo Gruenera, da je leta 1765 z ilustracijami povelja naredil razumljivejša.

Norvežani so doma prirejali vojaška smučarska tekmovanja, vendar so se radi udeleževali tekmovanj v Srednji Evropi. Razkazovali so svoje smučarske veščine, ki jih v Srednji Evropi sprva niso bili sposobni doseči. Znana je mednarodna vojaška tekma patrolj leta 1907

v Montgenèvr (Hautes-Alpes, Francija). Še bolj odmevna je bila mednarodna tekma vojaških patrolj leta 1908 v Chamonixju po zamisli zdravnika Michela Payota. Moštva so se odpravila na 30-kilometrski tek in s pohodnim vzponom na smučeh od kraja Argentière do Cola de Balme. Angleži trdijo, da je pravi slalom izumil sir Arnold Lunn, ko so njegovi rojaki prvič tekmovali leta 1922 v Mürrnu v Švici. Postavljena so bila vratca s kratkimi količki z zastavicami. Tekmovalcem so merili čas. Lunn se je dolga leta boril z Mednarodno smučarsko zvezo (FIS), da so končno na kongresu leta 1930 sprejeli smuk in slalom kot uradni smučarski disciplini. Posebej Skandinavci so bili goreči zagovorniki, da sta smučanje samo tek in skoki. Alpsko smučanje je bil pač izum »smučanja nevešče« Srednje Evrope.

AMERIČANI NA SMUČEH

Po letu 1850 so prinesli norveški izseljenci s seboj smučke v ZDA. Pozimi so drugi ostajali doma, oni pa so s smučmi v Kaliforniji v mrazu iskali zlato in marsikdo je na ta račun obogatel, ker ni bilo zunaj veliko zlatokopov. Samo nekaj let pozneje so prirejali v Kaliforniji hitrostne tekme za nagrade. Nekdo je celo izzval junaka,

Patruljni stražniki v Narodnem parku
Yellowstone, ZDA, 1898 (arhiv: Aleš Guček)

ki bi ga premagal in bi mu dal 10000 dolarjev. Nihče se ni ojunčil. Največkrat so tekmovali v La Portu.

Prednost gibanja na smučeh namesto s krpljami so spoznali ameriški vojaki. Znani so bili patroljni stražniki na zelo dolgih smučeh, ki so nadzorovali narodni park Yellowstone.

Razcvet športnega smučanja je predvsem razveselil gledalce od začetka 20. stoletja s skakalnimi turnirji, za denar, seveda. Alpsko smučanje se je razvilo po letu 1930, ko je veliko švicarskih in avstrijskih učiteljev smučarjev odšlo v New Hampshire na severovzhod ZDA. Med najbolj znanimi je bil Hannes Schneider iz St. Antona, ki so ga rešili iz ječe prijatelji iz Amerike. Schneider se je uprl nacizmu, ki mu je naložil, da mora iz svojih vrst učiteljev smučanja izvreči vse, ki so bili judovske krvi. Zato so ga leta 1938 zaprli v Avstriji (Innsbrucku). Sir Arnold Lunn ni hotel posredovati zaradi navzkrižij med Anglijo in Tretjim rajhom. O dogodku je povedal v ZDA. Vendar pa je poskušal navezati stik z vrhom gestapa. Lunn je hrabro sedel na vlak, ki je vozil

iz Avstrije v Nemčijo, in govoril z gestapovcem, da bi Schneiderja rešil ječe. Dal mu je upanje, da je to mogoče.

Zaradi prihoda Schneiderja z družino leta 1939 je Cranmore nenadoma postal središče alpskega smučanja v ZDA. Številni so Avstrijci, ki so prišli že pred 1939 ali hkrati z njim v ZDA oziroma so delali z njim. Poleg učiteljev smučanja so bili v ZDA še številni tekmovalci iz Alp, ki so jih posnemali Američani in na tekmah dosegali vrhunske rezultate.

Druga svetovna vojna ni razdelila avstrijskih in nemških smučarskih priseljencev. Čutili so se Američane, prevzeli ameriško državljanstvo in bili hvaležni novi domovini, da jih je sprejela. Ni presenetljivo, da so kot prostovoljci vstopili v 10. gorsko divizijo (10th Mountain Division). Prav ti so postali njen smučarski steber v višinskem vojaškem taboru Camp Hale, na 3000 metrih nadmorske višine, v Skalnem gorovju pod prelazom Tennessee Pass v državi Kolorado. Blizu je rudarsko mesto Leadwille, v katerem je bilo veliko slovenskih priseljencev, ki tu rudarijo še danes. Poleg treninga gorskega bojevanja so vojaki opravili številne smučarske turne smuke, tudi na višini nad 4000 metrov. Velikokrat so se lotili zahtevnih pohodov v polni bojni opremi in z drugo nujno opremo. Bili so resnično fizično in smučarsko izurjeni; kljub temu, da so imeli celo 25 kilogramov dodatne mase, so se precej spretno gibali na smučeh.

Ne da bi se zavedali ali sploh vedeli, so posnemali norveški *idraet* (švedsko *idrott*) iz druge polovice 19. stoletja. *Idraet* so v Srednji in Južni Evropi poenostavljeno prevedli kot šport. S pojavom športa po letu 1888 je bil ta predvsem namenjen zabavi in sprostitvi, medtem ko je bil *idraet* nekaj več. Norvežani so zapisali, da je *idraet* gibanje na smučeh v naravi, ki krepi telo in duha. Tako sta se dvignili fizična in moralna moč naroda. Trdili so da je *idraet*

Vadba smučarskih prvin vojakov 10. gorske divizije, Flagstaff Mountain, ZDA, 1943 (arhiv: Aleš Guček)

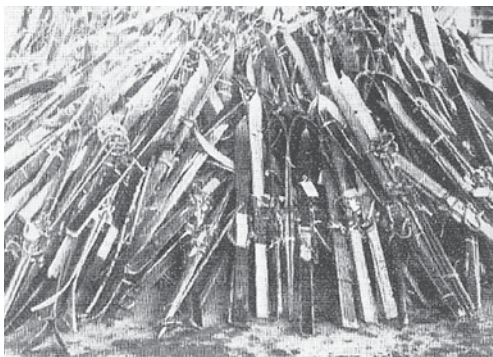
»šport nad športom« (po norveško *Idraeternes Idraet*). Norvežan Viktor Balck je leta 1881 napisal, da je šport tuja beseda. Smučarski klubi v Skandinaviji so se večinsko splošno imenovali *Idraet* in šele po letu 1920 so povzeli smučarski klub (*ski klub*, izgovorjeno ši klub). *Idraet* je bilo nekaj več kot šport, namreč kakovost bivanja v naravi, občudovanja vredna spretnost, izkazovanje moči brez tekmovalnega merjenja in primerjanja smučarjev med seboj, skratka, dejavno zdravo življenje v naravi. V naravi niso bili en sam dan, temveč so velikokrat na smučeh potovali po več dni in za seboj vlekli čolne, v katerih so bili šotori, gorilniki, hrana, dodatna oblačila itn, torej vse, kar so potrebovali za preživetje med potjo. Z *idraet* so Skandinavci omogočili ženskam enakopravno udejstvovanje na smučeh, ki je bilo dotlej privilegij moških zaradi tradicionalnega gledanja na smučanje. Ženska naj bi izkazovala ženskost, in ne »napenjanje in napihovanje« kot moški, takšna prepričanja pa so bila daleč od pravil *idraet*.

Življenje 10. gorske divizije je bilo podobno *idraet*, in sicer merjenje moči z naravnimi zimskimi zaprekami z bivanjem čez noč v izkopanih votlinah pod snegom, zaščita pred

mrazom in vetrom z napornimi vzponi in sproščujočimi spusti. Izkušeni učitelji smučanja in alpski tekmovalci so odlično obvladali tehniko smučanja. Sprva je prevladovala arlberska tehnika s poudarjenim gibanjem gor-dol po letu 1925 in napredna francoska vrtilna tehnika iz leta 1938, ki so jo obvladali tekmovalci. Primerjava s predhodnimi vojaškimi enotami dokazuje, da je bila 10. gorska divizija daleč najboljša, najbolj gibljiva s krppljami, še bolj pa na smučeh. Leta 1945 so jo napotili na bojišča v Italiji. Smučiči niso prinesli.

USODA NEMŠKIH SMUČI IN VOJAŠKA TEHNIKA ALPSKEGA SMUČANJA

Vojna vihra se je v Sloveniji (Jugoslaviji) končala 9. maja 1945. Območje Posočja je postalo potencialno kritično zaradi razmejitve Italije in Jugoslavije. V Zgornje Posočje so poslali 10. gorsko divizijo, da bi nadzorovala mejo. Resnici na ljubo je bilo bivanje pod Julijci za ameriške vojake koristen dopust. Premamile so jih strmine pod Mangartom z večnim snegom in prevzela jih je velika želja po smučanju. Manjkale so smučiči. Nemški vojaki so bili »prijazni« in za seboj pustili

Zbiranje smučk civilistov za nemške vojake na ruski fronti leta 1941 (arhiv: Aleš Guček)

številne pare alpskih smučí z vezmi. Nemški in ameriški vojaški čevlji se niso veliko razlikovali, tako so jenkiji malo preuredili vezi, da so lahko nataknilí smučí.

Ostra zima se je začela leta 1941, zato so nemške oblasti pod geslom Smučí za fronto (nem. *Schi für die Front*) začele zbirati smučí za nemške vojake na ruski fronti. Po neumnosti so ljudje nosili tudi tekaške, skakalne in celo otroške smučí. »Zbiralci« pa so jih vestno zmetali v skladišča za poznejši prevoz v Rusijo. Zbrali so neverjeten milijon in dvesto tisoč parov smučí. Na fronto so uspeli odpremiti vsega okoli sto dvajset tisoč parov. Vezi niso ustrezale vojaški obutvi, ki je bila še dodatno obložena proti mrazu. Smučí, ki so ostale v skladiščih, so zmetali med odpad, kjer so propadle. Še sreča, da je bila Nemčija velika in da niso vsi upoštevali pozíva. Danes imajo precejšnje število razstavljenih v smučarskih muzejih. V Bovcu so še vedno ostale vojaške smučí, izdelane za bojevanje, vendar so Američanom bile pripravne za prostočasne dejavnosti na snegu.

Alpsko tehniko s plužnim načinom smučanja je po zaslugi slikarja Mathiasa Zdarskega svet spoznal leta 1896. Poročnik Georg Bilgeri je napravil okoli leta 1900 še korak naprej.

Za vojaško smučanje je uvedel *nordijsko-alpinsko* smučanje, to je v različnih razmerah z norveškim telemark načinom smučanja in na strminah alpsko plužno tehniko. Slovenski vojaki na služenju vojaškega roka v Avstro-Ogrski so se naučili tega načina smučanja. Norvežani so po letu 1900 hodili na jug Evrope in prikazovali telemark način smučanja za krmarjenje po hribu in njihov način teka na smučeh z rabo enega kolca. Ko ga je Bilgeri razstavil, je smučal z dvema smučarskima palicama. Temu je Zdarsky močno nasprotoval. Norveško tehniko so za razliko od Avstrijcev cenili francoski vojaški gorniki (*chasseurs alpins*) in italijanski kolegi (*alpini*).

Avstrijci so nadaljevali razvoj alpske tehnike, ki jo je leta 1925 razvil Hannes Schneider v St. Antonu na Arlbergu. Poleg pluženja je vpeljal še paralelno in škarjasto kristijanijo. Učinkovitejše smučanje je dosegel s poudarjenim gibanjem gor-dol med razbremenitvijo in obremenitvijo. To tehniko so njegovi učitelji smučanja v tridesetih letih 20. stoletja prenesli v ZDA, kamor so se izselili. Ameriški alpski tekmovalci so tekmovali v Evropi in leta 1938 osvojili francosko vrtilno tehniko, ki sta jo razvila tekmovalec Emile Allais in njegov prijatelj Paul Gignoux. Številni učitelji smučanja avstrijskih korenin in ameriški alpski tekmovalci so obe tehniki učinkovito uporabili, ko so prostovoljno pristopili k 10. gorski diviziji.

V OBDOBJU MIRU IN PO BOJIH SPROSTITEV NA TEKMI

Vojaške vaje na smučeh so bile eno samo premagovanje nemogočega, večkrat dolgočasne, naporene, morda celo včasih nesmiselne. Zato so še kako koristile tekme, posebno če je šlo za mednarodno udeležbo. Takrat so vojaki lahko pokazali, kaj vse zmorejo. Za naše okolje so zanimive tekme vojaških moštev, ki so s po štirimi člani tekmovali na razdaljo na smučeh, največkrat še z dodatno opremo, puškami in nahrbtniki. Teči so morali v skupini, in

Najboljši smučarji
10. gorske divizije so
obvladali vrhunsko
tekmovalno tehniko.

(Arhiv: Aleš Guček)

ne po eden s predajami kot danes, na primer v štafetnem teku. Čas so merili po zadnjem, ki je prečkal cilj. Ta ni smel zaostati predpisane razdalje za kolegi. Tako se je dogajalo, da so ga drugi čakali tik pred ciljem, ker ni zmozel slediti članom moštva.

Chamonix je leta 1908 priredil tekmo vojaških moštev v patroljnim teku na 30 kilometrov. Proga je bila zahtevna, ker so morali tekmovalci iz Argentièra nad Chamonixom na Col de Balme. Tekmovali so Francozi, Norvežani in Švicarji. Francija in Švica sta se tudi kasneje spopadali, katera vojska je boljša v patroljnim teku. Norvežani so bili namreč neprekosljivi. Švicarji so morali doma žalostni priznati premoč Francozov. Omeniti velja, da so

tekmovalci med patroljnim tekom nosili puške, vendar niso streljali.

Mednarodni olimpijski komite (MOK) je leta 1921 sklenil, da bodo zimske športe priključili kot dodatni program k poletnim osim rednim olimpijskim igram leta 1924. Olimpijske igre in dodatni zimski program so bile v isti državi po sklepu MOK-a, torej poleti v francoskem Parizu in pozimi Chamonixu. Predsednik MOK Pierre de Coubertin je stisnil zobe, ker je bil velik nasprotnik vključitve zimskih športov v olimpijski program, češ da antična Grčija ni poznala smučanja. *Teden zimskih športov* so pozneje v MOK-u priznali kot prve zimske olimpijske igre. Patroljni tek vojaških štafet s po štirimi

Francoska vojaška
patrulja med tekmo v
Chamonixu leta 1908,
Francija (arhiv: Aleš
Guček)

tekmovalci je bila ena od olimpijskih disciplin. Tekmovalci so tekli na razdalji 30 kilometrov in vmes enkrat streljali v tarče. Francoski tekmovalci v teku na smučeh so bili prehlajeni in ker je bilo nevljudno med tekom kašljati in pljuvati, so tekli z robci v rokah. Patruljni tek se je po drugi svetovni vojni preimenoval v biatlon. Ta šport so predvsem ljubitelji alpskih slogov zaničevali in govorili, da to ni šport. Kaj pa je to - tek in streljanje! Kot bi na primer plavalci med čofotanjem v vodi še streljali. Pri tem so pozabili, da je bil patroljni tek pravzaprav naslednik prazgodovinskega lova na smučeh. Prva alpska tekma v Srednji Evropi je bil leta 1893 spust naravnost

na dolžini 500 metrov v Mürzzuschlagu v Avstriji. Teki in skoki so osvojili Srednjo Evropo šele pozneje. Prvi slalom je bil leta 1905 v Avstriji na Muckenkoglu. Biatlon ni bil in še danes v mednarodni smučarski srenji ni zvrst Mednarodne smučarske zveze (FIS). To, da je v Sloveniji Biatlonska zveza članica Smučarske zveze Slovenije, je izjema.

ZAHTEVNI VELESALOM POD MANGARTOM

Smuči 10. gorske divizije so potovale z zamudo po Italiji za ameriški vojaškimi gorniki. Maja 1945 so našli polno nemških vojaških smučič *gebirsgjäger* (vojaških gornikov) v nekem seniku blizu Gardskega jezera in jih

peljali s seboj v Posočje. Z njimi so tekmovali pod Mangartom. Obilni osipni sneg plazov na plazišču pod Mangartom je vabil ameriške vojake, da so iz skladišč pobrali nemške vojaške smučke. Veleslalom progo so zakoličili na zelo strmem terenu. Hitri, celo pomrznjeni, trdi grobozrnati pozno spomladanski sneg je še otežil tekmovalne razmere. Tekmovalci niso izgubili poguma in 75 smučarjev se je spopadlo s progo. Cilj je doseglo vsega 24 tekmovalcev. Eden je bil izključen in petdeset jih je odstopilo. Zmagal je Walter Prager, po rodu Švicar. Drugo mesto je zasedel Steve Knowlton in tretje Sigi Engel. Zmagovalec Prager ni bil presenečenje, ker je bil, ko je živel še v Evropi, odličen alpski tekmovalec. Prager, doma v Švici, je leta 1931 na prvem svetovnem prvenstvu v alpskih disciplinah v Mürrnu zmagal v smuku in enako leta 1933 v Innsbrucku v Avstriji. V ZDA se je lahko pohvalil, da je dvakrat na začetku tridesetih let 20. stoletja zmagal na znamenitem Streifu, tekmi Hahnenkamm v Kitzbühlu v Avstriji, ki še danes s slalomom in smukom velja za enega najprestižnejših dogodkov alpskega svetovnega pokala. Prager je bil vodja ameriške olimpijske reprezentance leta 1948 v St. Moritzu v Švici. Steve Knowlton je bil član te reprezentance.

Malo iz zasebnega življenja Walterja Pragerja. Bil je ljubimec svetovno znane nemške filmske režiserke in producentke Berte Helene Amelie (Leni) Riefenstahl. Bila je odlična smučarka in ob Hannesu Scheniderju odigrala glavno vlogo v filmu *Weißer Rausch* (Bela opojnost) Južnotirolca dr. Arnolda Fancka (1931–1932). Leni je bila glavna režiserska Hitlerjevih propagandnih filmov in po vojni zaprta. Bila je oproščena, da s svojimi filmi ni spodbujala dejanj proti človeštvu. V petdesetih letih 20. stoletja je potovala po Afriki in napisala knjigo o Nubah. Za svoje humanitarno delo je bila prva nagrajena s sudanskim državljanstvom. Doživela je sto eno leto.

Na tekmi je odstopil tudi Herbert Schneider, sin znamenitega učitelja smučanja Hannesa Schneiderja, ki se je leta 1939 z družino iz Avstrije preselil v ZDA, ko so ga izpustili iz ječe na pobudo vplivnih Američanov. Herbert Schneider se je leta 2003 udeležil konference Mednarodne smučarske zvez o zgodovini smučanja v Avstriji (Mürzzuschlag, Gradec) in bil deležen vse pozornosti.

Veleslalomska progo pod Mangartom je zakoličil Karl Stingl, vendar je sam ni uspešno presmučal, temveč je odstopil. Po rodu je bil sudetski Nmec. Med vojaki 10. gorske divizije je bilo med boji v Italiji precej mrtvih in ranjenih. Odličen smučar Clif Taylor je bil ranjen in hospitaliziran. Tik pred mangartsko tekmo se je vrnil v svoj 86. polk (86th Regiment), ki je bil nameščen od Kobarida do Loga pod Mangartom. Seveda ni mogel tekmovali pod Mangartom. Clif Taylor je leta 1955 utemeljil poučevanje smučanja s podaljševanjem smuči (angl. GLM – *Graduated Length Method*). To je predstavil januarja 1971 na 9. svetovnem kongresu učiteljev smučanja Interski v nemškem Garmisch-Partenkirchnu. Slovenci smo ga povabili na obisk Slovenije spomladi leta 1972, da nam je prikazal tehniko GLM nad prelazom na Vršiču. Tam seveda ni bilo žičnice in je bilo treba navkreber peš, vendar to ni motilo smučarsko razvajenega Američana. Po Vršiču je obiskal tovarno Elan in naročil čez 1000 parov smuči dolžin 80, 100, 120 in 150 centimetrov za poučevanje GLM v ZDA. Smučke so imele oznako GLM ELAN.

Marsikateri vojak 10. gorske divizije ni mogel v Evropo. Tako je moral ostati v ZDA Otto Tschol, ki se je med vojaškimi vajami na smučanju poškodoval. Tschol je bil znani avstrijski učitelj smučanja leta 1938 v smučarski šoli v Cranmoru v zvezni državi New Hampshire na severovzhodu ZDA. Prebivalce mesta New York je presenetil

v športni dvorani Madison Square Garden, v kateri je postavil visoko poševno rampo, jo prekril s tovarniško zdrobljenim ledom in prikazal smučarske vragolije.

Vojaki 10. gorske divizije so bili vrhunsko izurjeni v planinstvu, smučanju in gorskemu bojevanju, pripravljeni na preživetje v mrzlih snežnih razmerah. Tri leta urjenja z mehaničnim ponavljanjem in nekajmesečno bojevanje je pustilo telesne in psihične posledice, da so dokončno v Bovcu doživeli oddih. Zato ni čudno, da so se z veseljem lotili sproščenih

individualnih in skupinskih pohodov po Julijcih, peš in na smučeh. Predvsem je bila tekma veliko veselje in sprostitiv. Ne samo za tekmovalce, temveč tudi za okoli 500 sobojevnikov, ki so si jo ogledali. Na prizorišče so se odpeljali s tovornjaki in nato še malo peš.

Če se je za Evropo vojna končala, se ta ni za ZDA. Tako so vojaki 10. gorske divizije in njenih posameznih enot tekmovali v vojnem stanju, saj so se Američani še vedno bojevali z Japonci. Vendar se je vojna med Japonsko in ZDA prej končala.

Na tekmi pod
Mangartom leta
1945 (arhiv: Denver
Public Library,
Colorado)

Dotaknil bi se še kombinacijske alpske tekme 23. in 24. julija 1945 pod Velikim Klekom (Grossglocknerjem) v Avstriji, ki so jo prav tako organizirali vojaki 10. gorske divizije. Kombinacija je bila seštevek časov smuka in slaloma. Zmagal je Walter Prager, ki je bil drugi v slalomu in tretji v smuku, v seštevku obeh časov pa bil najhitrejši. Seštevek časov je veljal še po pravilih Lunna in Schneiderja, prvič izvedeno leta 1928 v St. Antonu v Avstriji na pokalu kombinacije Arlberg-Kandahar. Z vpeljavo veleslaloma na tekme svetovnega prvenstva Mednarodne smučarske zveze 1950 v Aspnu v ZDA in olimpijske igre leta 1952 v Oslu na Norveškem je bila trojna kombinacija (smuk, veleslalom, slalom) priznana prvič na svetovnem prvenstvu leta 1954 v švedskem Åreju. Trojna kombinacija na zimskih olimpijskih igrah leta 1956 ni pomenila zlate olimpijske kolajne, temveč so zmagovalcu dali naziv svetovnega prvaka. Zanimivo je, da v šestdesetih letih 20. stoletja alpska kombinacija ni bila seštevek časov, temveč točkovanje. Zmagovalec posamezne discipline je dobil nič točk, drugi nekaj točk itn. Zmagovalec v kombinaciji je bil tisti, ki je zbral najmanjše število točk glede na doseženo mesto.

Američani po zimskih olimpijskih igrah v Garmisch-Partenkirchnu niso več tekmovali v Evropi. Tekma pod Mangartom je bila tako prva po tem letu.

Pozoren ogled fotografij vratc tekme pod Mangartom v Sloveniji in pod Velikim Klekom (Grossglockner) v Avstriji zelo jasno pokaže, kakšna razlika je bila med za alpska tekmovalca nevesčimi smučarji v Zgornjem Posočju in Visokimi Turami v Avstriji. Količki vratc pod Mangartom so bili sveže odrezani v grmovju in skoraj so še veje poganjale iz njih, pa tudi brez zastavic, medtem ko so Američani našli količke z zastavicami. Ti so ostali še od svetovno znanih tekem pod Velikim Klekom

(nem. *Grossglocknerrennen*). Količki so bili obarvani spodaj rumeno in zgoraj rdeče. Rdeče zastavice so bile lepo oblikovane in vidne že na daleč.

NAJVEČJA SABOTAŽA S POMOČJO SMUČI

Joachim Holmboe Rønneberg je pobegnil na Škotsko leta 1940, kmalu po tem, ko so nemške vojaške sile zasedle Norveško, in se priključil norveški Group Linge, odporniški vojaški enoti angleške armade. Zbral je pet rojakov, ki so se novembra 1942 odločili za drzno sabotažo, najodmevnejšo med drugo svetovno vojno. Razstrelili naj bi nemško tovarno, v kateri so pridobivali težko vodo za izdelavo atomske bombe. Na smučeh naj bi se pozimi podali čez belo puščavo Hardangervidde – visoke, pozimi neprijazne, stalno nenaseljene planote Hardanger – do male doline v kraju Vemork, kjer je bila tovarna. Na Norveškem so se enoti priključili še štirje saboterji. Nihče ni pričakoval, da bi lahko pozimi nekdo prečil planoto. Na pot s smučmi so se odpravili 27. februarja 1943 in takoj doživeli petdnevni snežni vihar. Potovali so večinoma ponoči, podnevi so spali v snežnih kotlinah.

Nastavili so razstrelivo in uničili tovarno. Nato so se umaknili po daljši poti proti nevtralni Švedski. Na smučeh so se umikali okoli 320 kilometrov. Iz Švedske so se vrnili v Anglijo. Nemci nikoli niso več postavili nove tovarne na Norveškem.

Drzno ravnanje Norvežanov je neke vrste *idraet*, ki je gnal saboterje poleg, seveda, globokega sovraštva do nacizma. Imeli so dolgoletne izkušnje rojakov, ki so na polarnih odpravah odkrivali »nekoristne bele puščave« Grenlandije, Arktike in Antarktike. Težko je verjeti, da bi drug narod bil sposoben podobnega junaškega dejanja v nemogočih zimskih pogojih. Toda o tem javnost ve le malo. Rønneberg je preminil na Norveškem 21. oktobra 2018 v starosti 99 let.

SLOVENSKI SMUČARSKI DRAGULJ

Partizansko smučanje se ni začelo leta 1944, temveč že prej, v ostri zimi 1941/1942. Namen oblikovanja partizanske smučarske enote je bil, da bi se uspešno zoperstavili italijanskim alpincem na smučeh (*alpini*). Manjkale so smuči, zato so še kako prav prišle zavržene smuči kraljeve starojugoslovanske vojske. Našla sta jih smučarja Stane Semič - Daki in Cveto Močnik - Florjan. Smuči za 21. januarja 1942 ustanovljeno partizansko smučarsko enoto so prišle še iz Ljubljane, ker ta še ni bila obkrožena z žico. Namen smučarske enote ni bil, da bi se boril z Italijani, temveč predvsem, da je sledila zimskim premikom enotam sovražnika, številčnejših in bolje oboroženih enot sovražnika od partizanskih. Partizani na smučeh so odhiteli in opozorili poveljnika

odporniških sil, da so se te umaknile. Spredaj so partizani s smučmi utirali gaz, za njimi so drugi zabrisali sledi ali te usmerili v neznano za zavajanje sledilcev. Priznati moramo, se je na ta način rešilo številna življenja vojakov na eni in drugi strani, ker ni prišlo do izenačenih spopadov.

Nemci so leta 1941 na Gorenjsko poslali izjemno izurjeno gorsko alpsko-smučarsko enoto Oberkrain (Gorenjska) s 150 vrhunsko izurjenimi vojaki. Približevala se je zima 1944/1945. Tone Ažman je dal pobudo za ustanovitev gorenjske partizanske smučarske enote. Načelnik artilerije IX. korpusa Aleksander Zupan je zamisel odobril. Ustanovili so enoto s 26 smučarji. Temu je sledilo povelje za ustanovitev partizanske

Diploma, ki jo je verjetno narisal Marijan Masterl v Cerknem 21. januarja 1945. (Arhiv: Aleš Guček)

Partizanska
smučarska delavnica
leta 1944 v Cerknem,
Slovenija

(arhiv: Aleš Guček)

smučarske delavnice v Cerknem. Rudi Finžgar je vodil delavnico z desetimi delavci. Delo so začeli v domačiji pri Jamšku, ker je bil za to določen Penzion Porezen zaradi zračnega napada močno poškodovan in potreben obnove. Drobno mizarsko in tesarsko orodje so nekako našli. Motor za tračno žago, rezkalnik in skobeljnik so na srečo našli v bližnjem cerkniškem kamnolomu.

Največja težava je bila pridobiti posušen jesenov les za izdelavo smučí. Trgovca in proizvajalca smučí Kolb in Predalič iz Ljubljane sta imela delavnico smučí Beka v Šentvidu nad Ljubljano, torej na drugi strani žice. Dva in pol kubičnega metra lesenih desk so naložili v manjši avtobus. Lovro Kokalj iz Kroke je odpeljal dragoceni tovor proti Cerknemu. Ko je zmanjkalo ceste, so jih preložili na tovorni voz in konji so dospeli v Cerkno. Količina lesa je zadostovala za izdelavo okoli 180 parov smučí. V delavnici so jih naredili okoli 90 do 100 parov.

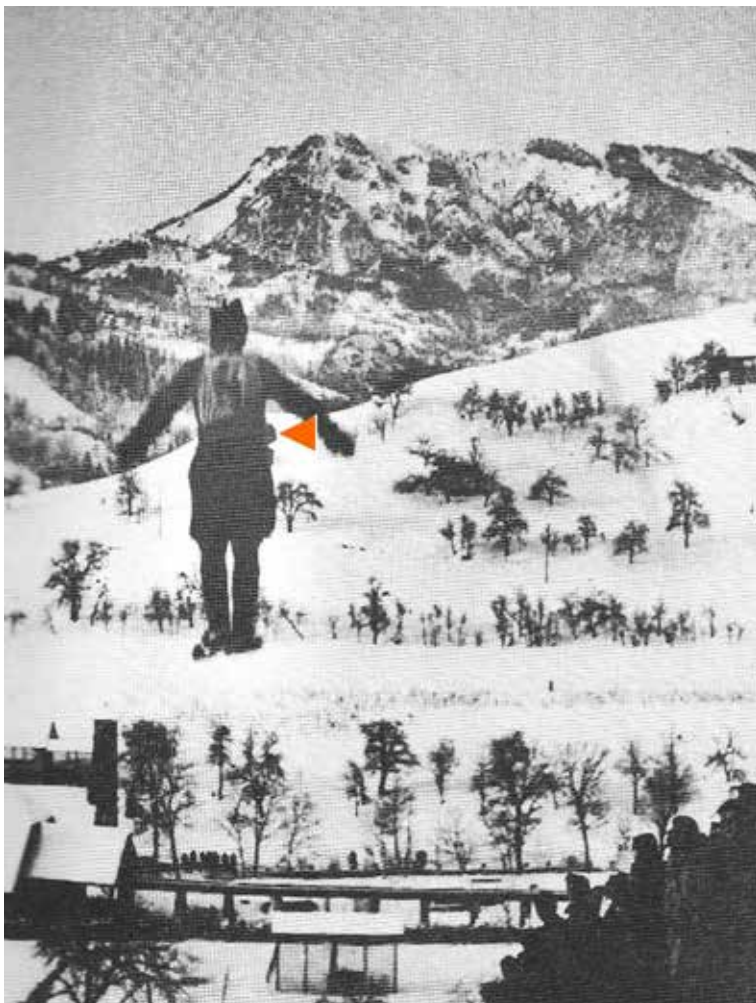
Janez Kavar je upravičeno imenoval smučarske tekme na okupiranem ozemlju slovenskih partizanov za dragulj. Tekme so potekale 20. in 21. januarja 1945 na Cerknem. Leta sem na popotovanjih po Franciji in Norveškem

obiskoval muzeje odporiškega gibanja in govoril z zgodovinarji smučanja. Nihče ni vedel o smučarskih tekmah partizanov (odpornikov) na okupiranem ozemlju obeh držav. Med drugo svetovno vojno je bilo v Franciji na območju visokih planot Jura in Vercors močno odporiško gibanje, vendar smučarskih tekem *les maquisards* (oboroženih odporiškega) niso prirejali. Veliko sem poizvedoval na Norveškem, kako je bilo s smučanjem v tej zibelki evropskega smučanja. Nemci so hoteli organizirati tekme v skokih, vendar norveški skakalci niso hoteli sodelovati. Poslali so jih v delovno taborišče, ki ni bilo kot koncentracijsko. Med njimi je bil tam tudi svetovno znani skakalec in tudi alpski smučar Birger Ruud iz Kongsberga (zlata kolajna v skokih na svetovnih prvenstvih 1931, 1932, 1935 in 1937; zlato na olimpijskih igrah leta 1936; dosegel je 92 metrov v Planici leta 1934, takrat največjo daljavo na svetu; zmagal je na olimpijskih igrah leta 1936 v Garmisch-Partenkirchnu v Nemčiji in tudi v smuku; ker je veljala le kombinacija smuka in slaloma, je bil zaradi »slabše« presmučanega slaloma samo četrti.) Nobene smučarske tekme odporiškega niso odkrili norveški zgodovinarji smučanja, niti ni nič o tem v številnih smučarskih muzejih. Enako v Franciji.

O partizanskih smučarskih tekmah v Cerknem se je samo govorilo. To je bilo vse. Marijan Masterl, udeleženec partizanskih smučarskih tekem 20. in 21. januarja 1945 v Cerknem in eden od dveh partizanskih fotografov, nam je zapustil izjemno knjigo *Partizanske smučine Cerkno '45*. V njej podrobno opisuje tekmo in dogodke pred njo. Masterl je imel odličen fotoaparata Kodak Retina, vendar so žal fotografije slabe kakovosti. Fotografski laboratorij v partizanih je bil pač zasilen in razviti negativi niso hvalevredni. Slike, kakršne koli so, so kljub temu dragoceno dokumentarno gradivo.

Vest o partizanskih smučarskih tekmah je zaokrožila med partizani po Gorenjskem in delu Primorskega. Skakalec Rudi Finžgar je vodil gradnjo 30-metrske skakalnice. Janko Štefe in Ivan Sodja sta edina naskrivaj trenirala na mali skakalnici pri Marenkovcu ob Farjem potoku. Rudi Finžgar se je pohvalil: »Hinko, ali vidiš? Včeraj je še ptič pel na jesenu, iz katerega so narejene smuči.« Finžgar si je sam naredil skakalne smuči. Vsi drugi so na tekmi skakali kar z alpskimi.

Z dovoljenjem nadrejenih so posamezniki previdno prodirali na tekme proti Cerknemu.

Janko Štefe med skokom. Puščica kaže na pištolo za pasom, Cerkno, 21. januar 1945. (Arhiv: Aleš Guček)

Obstajala je nevarnost, da bi naleteli na nemške patrolje. Komaj 16-letni Peter Podgornik je težko dobil dovoljenje, ker je bil radiotelegrafist. Najprej je šel domov, da je pograbil smučī, in zaradi dolgo trajajoče poti zamudil tekmo v veleslalomu. Skakati na 30-metrski skakalnici si ni upal. Peter Jež je ves vesel priskakljal domov in šel takoj na podstreho hiše, kjer so bile njegove smučī znamke Chieronī. Bile so neuporabne, ker so nemški lovci, štuke (bombniki strmoglavci), mitraljirali vas in skozi streho prerešetalī smučī. Vittorio Chieronī je bil odlični italijanski alpski tekmovalci, po katerem so poimenovali smučī. Po letu 1930 je bil carinik v Cerknem. Tam je otroke učil smučati, jim podaril številne smučī, prav tako starejšim. Chieronī je leta 1941 zmagal na svetovnem prvenstvu v slalomu v Cortini d'Ampezzo v Italiji, ko je že imel vojaški čin *vicebrigadiere*. Zaradi vojne vihre in posledično maloštevilne udeležbe držav Mednarodna smučarska zveza pozneje prvenstva ni priznala. Znani tekmovalci v teku na smučeh Jože Knific se ni mogel udeležiti tekme v patroljnem teku. Bil je član partizanske godbe, ki je igrala med tekami, in so ga laže pogrešali na progi za tek kot v orkestru.

Organizatorji so mislili na vse. Startne številke so narisali kar na balonsko svilo angleških padal ali na grobo blago, ko je zmanjkalo svile. Angleži so s padali metali opremo za partizane in vaščane v okolici Cerknega. Diplome je na šolski risarski papir najverjetneje narisal Marijan Masterl, na njih je namreč videti podobnosti z njegovim načinom risanja.

Za tekme je bilo prijavljenih 28 tekmovalcev za vse discipline, po drugem podatku kar 44. Morda se številka 27 nanaša na tekmovalce v veleslalomu. Dvajsetega januarja 1945, torej prvi dan, so moštva tekmovala najprej v veleslalomu. Proga je bila precej dolga približno od 1000 do 1200 metrov s 350 metri višinske razlike. Zmagal je kdo drug kot

Tržičan Janko Štefe, po domače Zavrotar. Na drugo mesto se je uvrstil skakalec in odlični alpski smučar Rudi Finžgar. Tretji je bil Marijan Masterl.

Popoldne so se v sedem kilometrov smučine podala moštva s po tremi tekmovalci patroljnega teka. Nekako na sredini proge je bilo strelišče. Za tarče so bile znane (prazne) kjantarce, velike italijanske opletene steklenice za toskansko vino kjanti (*chianti*). Ker so bile ovite s slamnato oblogo in nasajene na kolce, se črepinje niso raztreščile po okolici, ko jih je tekmovalci zadel. Tekmovalci, po trije v moštvu, so morali nositi puške in nahrbtnike. V nahrbtnike so morali naložiti po štiri kose opeke. Tako so bili obteženi kot partizani na pohodih. Za enega udeleženca je zmanjkalo opek in kamnov ustrezne mase, ki bi naj ustrezalo partizanski dodatni opremi. Zato ni mogel tekmovalci s praznim nahrbtnikom. Znašel se je. Šel je v domačijo, pograbil mali gašperček (malo kovinsko peč), jo stlačil v nahrbtnik in se tako opremljen javil na startu. Zmagalo je moštvo Prešernove brigade (Ivan Šubic, Karel Šebek in Ivan Jereb). Enaindvajsetega januarja je bila nedelja, ki je pomenila vrhunec partizanskih smučarskim tekem. Župnik je obvestil organizatorja, da ne bo jutranje maše, da si bodo domačini lahko ogledali skoke. Obljubil je, da ne bodo zvonili cerkveni zvonovi zaradi motenja dogodka. Tekmo so si ogledali visoki oficirji zavezniških sil iz ZDA, Velike Britanije in Sovjetske zveze (Rusije). Rudi Finžgar je zmagal z lahkoto tudi s skokom 25 metrov, kot je zapisano na diplomi. Drugo mesto je pripadlo Alojzu Potočniku. Tretji je bil Janko Štefe, ki se ni hotel ločiti od pištole niti med skokom, kar je videti na fotografiji na desnem boku.

Med tekmo v skokih so priletela angleška letala in spustila številna padala z opremo. Najboljši tekmovalci so dobili za nagrado diplome, angleški opazovalci so jih (edini) dodatno obdarili s kakovostnimi vojaškimi oblekami.

Edinstvene partizanske smučarske tekme na okupiranem ozemlju so bile v Cerknem na ozemlju Slovenije. Tekme je preveval športno-tekmovalni duh (*idraet in sport*) brez kakršnega koli propagandnega, revolucionarnega in političnega naboja. Najvišji vojaški predstavniki Slovenske vojske si zaslužijo, da so častni govorci vsako leto na spominskih tekmah Cerkno '45, ker je šlo za vojaške, in ne politične tekme. Združenje vojaških gornikov je v nekaj letih dvakrat dalo občini Cerkno pobudo s celovitim programom spominskega zaznamovanja edinstvenih partizanskih tekem, od obnovitve hiše z delavnico, stalne razstave, spominske plošče, spomenika, zaznamovanje lokacij poteka tekem ... Žal noben izmed predlogov ni uresničen. Tako še naprej ostajajo pomembni spomeniki: knjiga Marijana Masterla Parizanske smučine Cerkno '45, poglavje Tekme partizanov v knjigi Aleša Gučka *Smučine od pradavnine*, 1998 (Tekme partizanov), prvič seznanitev tujine s člankom v brošuri za kongres Mednarodne smučarske zveze FIS v Portorožu leta 2002 (Aleš Guček, War Ski Games, Slovenian Partisans had a Race in Cerkno), seznanitev mednarodnih športnih strokovnjakov z referatom (Aleš Guček, Skis fot Freedom, Conference Winter Sport and Outdoor Life, University Bø, Telemark, Norway, 2011) in okrogla miza Združenja vojaških gornikov Slovenije v Cerknem v sodelovanju z Občino Cerkno in Cerkljanskim muzejem (Mestni muzej Idrija) 23. januarja 2015 ter vsakoletna spominska tekma Cerkno '45 od leta 1975 (Organizacijski odbor Cerkno '45).

SKLEP

Ko so vojaki 10. gorske divizije slekli uniforme, je večina začela odpirati številna nova smučarska središča po ZDA. Ko so slovenski vojaški gorniki (partizani) prenehali vojskovanje, so postavili temelje tovarne Elan.

Slovenija je dokazala svoje sposobnosti doktrine gorskega bojevanja in z njim

povezanih spretnosti z odločitvijo Nata, da odprejo Natov Center odličnosti za gorsko bojevanje v Poljčah na Gorenjskem.

VIRI

1. Allen, E. in John B., 1993. *From Skisport to Skiing*. Boston: University of Massachusettes Press.
2. Batagelj, B. 2000. Udarec smučarstvu med 2. svetovno vojno. Šport, let. 48, št. 4, str. 44–45.
3. *Blizzard*, ameriški vojaški časopis, Italija, julij 1945.
4. Bompard, J., 2005. *Encyclopédie du ski*. Paris: Hermé.
5. Falkner, G., 2004. *Schi für die Front*. Planegg: Deutscher Skiverband.
6. Grassbaek, 1977. *Norsk våppenhistorisk selskap*. Årbok: Norge.
7. Guček, A., 1998. *Po smučinah od pradavnine*. Ljubljana: Magnolija.
8. Guček, A., 2002. War Ski Games, Slovenian Partisans had a Race in Cerkno in 1945, Slovenian Skiing 20 Stories and 02 Tables, Slovenian Ski Association at the FIS Congress in Portorož.
9. Guček, A., 2011. Skis for Freedom, Conference Winter Sport and Outdoor Life, Bø, Norway.
10. Haukelid, K., 1989. *Skis Against the Atom*. Minot: North American Press.
11. Lunn, A., 1969. *The Kandahar Story*. London: Allen and Unwill Ltd.
12. Leich, J., 2020. Articles Otto Tschol and The 10th Mountain Division and the Schneider Connection, *New England Ski Museum Journal*.
13. Masterl, M., 1995. *Partizanske smučine – Cerkno, 45*. Cerkno.
14. Mollier, C. in Gallay, J., 2000. *La mémoire des sports d'hiver au pied du Mont Blanc*. Sallanches: samozaložba.
15. Merle, R., 1989. *Histoire du ski dans le Briançonnais*. Gap: Ophrys Alpes et Midi.
16. Polednik, H., 1991. *Glück im Schnee, 100 Jahre Skilauf in Österreich*. Dunaj, München: Almathea Verlag.
17. Rutar, M., 1986. *Sodelovati in zmagati*. Ljubljana: Založba Borec.
18. Združenje vojaških gornikov Slovenije 2015, Simpozij Cerkno 1945, Cerkno.
19. Združenje vojaških gornikov Slovenije, spletna stran www.zvgs.si.

Emblem 10. gorske divizije

Emblem 10. gorske divizije
(arhiv: osebna zbirka Janeza Kavarja)

Emblem 10. gorske divizije je ovalen, spominja na obliko soda, angleško *keg* oziroma *powder keg* (sod smodnika), ki simbolizira eksplozivno moč in sposobnost divizije. Temeljna barva emblema je modra, obkrožena je z belim robom, na njej pa sta v rdeči barvi narisana dva prekrížana bajoneta v obliki črke iks oziroma rimske številke deset. Modra in rdeča barva v splošni vojaški tradiciji pomenita pehoto. Modra, bela in rdeča barva so barve ameriške državne zastave in na emblemu 10. gorske divizije pomenijo pripadnost Združenim državam Amerike in njenim oboroženim silam. Ko je poveljstvo divizije novembra 1944 prevzel brigadni general Hays, ki je dobro poznal strukturo pretežne večine vojakov in njihovo povezanost in predanost goram, je divizija nad emblem dobila še našitek *Mountain* (gorska). Našitek je še dodatno poudaril specializiranost divizije za gorsko bojevanje, med njenimi pripadniki pa podžgal še večjo zavzetost za specifično pripravljenost in predanost bojevanju v gorah in v snegu.

Janez Kavcar

Dr. Herman Berčič

Športni vidiki smučarske tekme pod Mangartom

KRATEK UVOD

Smučarske dogodke, ki so potekali daljnega leta 1945 pod Mangartom, je mogoče obravnavati z več zornih kotov. Gotovo je najbolj zanimiv zgodovinski vidik, zlasti, ker se celoten dogodek lahko umesti v ustrezen zgodovinski prostor in čas in se poskuša razložiti ter ovrednotiti celotno dogajanje v duhu takratnega in tudi sedanjega časa. Poleg zgodovinskega, sociološkega, psihološkega, družbeno-kulturnega, socialno-kulturnega, moralno-etičnega pa je mogoča obravnava tudi s športnega oz. športno-kulturnega vidika. Pri tem gre seveda za več razsežnosti,

ki spremljajo vsako športno dejavnost v ožjem in tudi v širšem družbenem prostoru. Šport je, kot je znano, tista človekova dejavnost, ki izvira iz njegove biti in vključuje telesno, duševno, čustveno, socialno, vedenjsko (konativno), spoznavno (kognitivno), motivacijsko in duhovno sestavino. Vse to seveda velja za šport, ki poteka v različnih prostorskih in časovnih razsežnostih ter v različnih družbenih, kulturnih, socialnih, prostorskih in materialnih pogojih ter okoljih. Naravo športa opredeljujejo gibanje kot temeljna in navzven vidna gibalna dejavnost, igra z igrivostjo kot pomemben dejavnik športne oz. gibalno-športne dejavnosti, tekma s tekmovanjem, ki »domuje« v naravi športa, in posledično športni duh, ki spremlja posameznikovo športno udejstvovanje. Vsak šport ali športna dejavnost (športna panoga, športna zvrst) je družbeno, kulturno, zgodovinsko in po svoji pojavnosti tudi razvojno pogojena.

Če ta kratek teoretični razmislek o športu povežemo z mangartskimi smučarskimi dogodki v takratnih razmerah, potem moramo ugotoviti, da so bile vse navedene prvine športa prisotne tudi na veleslalomski smučarski tekmi pod Mangartom. Smučanje, še zlasti alpsko, ima v svetovnem in evropskem merilu in tudi v Sloveniji že dolgo tradicijo in častitljivo

Mangart s Predela,
levo pod vrhom je lepo
vidno snežišče, kjer so
Američani imeli tekmo.
(Foto: Janez Kavcar)

zgodovinsko ozadje. Ko so takratni prvi trije zmagovalci mangartske tekme, poročnika Walter Prager in Steve Knowlton ter vojak Sig Engl doživljali zmagoslavje na mangartskih snežnih strminah, je bilo alpsko smučanje s posameznimi smučarskimi disciplinami že dokaj razvito. Med izbranimi smučarskimi tekmovalci jih je bilo kar nekaj s precejšnjimi smučarskimi izkušnjami, zato se jim po ogledu terena vojaka in kurirja na motorju Karla Stingla, ki je občudoval zasneženo melišče pod Mangartom, ni bilo težko odločiti za izvedbo smučarske tekme in ustrezno postavitev veleslalomске proge. Seveda je to podprlo celotno vodstvo divizije. Takratne razmere s pozнопomladanskim ali zgodnjepoletnim zrnatim snegom so to sicer omogočale, vendar so bile, kot se je izkazalo pozneje na tekmi, tudi razmeroma zahtevne. Po oceni je bilo na progi postavljenih okoli 40 veleslalomskih vrat, start pa je bil pomaknjen visoko na melišče pod ostenje Mangarta.

PRIPRAVE AMERIŠKIH VOJKOV NA DIVIZIJSKO TEKMO V SMUČANJU

V športni stroki splošno velja, da so za vsako tekmovanje potrebne ustrezne priprave. Največkrat so te povezane z organizacijo, vsebino, materialnimi in kadrovskimi razmerami ter seveda z udeleženci, brez katerih ne more biti nobenega tekmovanja. Udeleženci se na različna tekmovanja v izbranih športnih disciplinah, panogah ali zvrsteh načrtno pripravljajo s pomočjo športnega treninga ali športne vadbe. V bistvu gre za dlje trajajoč in sestavljen (kompleksen) transformacijski proces, ki vključuje različne dejavnosti obnašanja oz. vedenja in postopke vseh vključenih, med katerimi so seveda najpomembnejši športniki. Na eni strani so torej tisti, ki želijo doseči določen napredek, spremembo in viden rezultat, na drugi pa tisti, ki tak procese treninga oz. vadbe upravljajo in vodijo. To so največkrat trenerji, ki delujejo v strokovnih timih različnih strokovnjakov. Na

podlagi navedenega je športni trening celovit transformacijski proces, pri katerem je v ospredju dolgoročno spreminjanje sposobnosti, lastnosti in značilnosti športnika ali športnikov. V takem procesu gre za različne vrste dejavnosti, ki jih je treba sprejeti in izvajati, če želimo doseči zeleno spremembo (Škof s sodelavci, 2019).

Ta kratek teoretični razmislek je namenjen temu, da bi lažje razumeli, v kakšnih okoliščinah so takrat potekale (oz. niso potekale) priprave ameriških smučarjev na načrtovano divizijsko tekmo v smučanju. Lahko rečemo, da športnih priprav, ki izhajajo iz opisane teorije in povzete prakse športnega treniranja, kot jih poznamo danes, pravzaprav ni bilo. Kot vemo, je šlo takrat za večjo vojaško enoto (divizijo), za vojaško življenje in vojaški način delovanja in vodenja. V takih okoliščinah seveda ne moremo govoriti o športnem treniranju v pravem pomenu te besede, ki vključuje timsko obravnavo, periodizacijo in ciklizacijo treningov, kondicijsko pripravo, učenje in izpopolnjevanje tehnike, osvajanje izbranih ideomotoričnih ali sestavljenih gibalnih struktur in poleg drugega tudi taktično in psihološko pripravo. Ta del dopolnjuje še izbor pravilne prehrane in ustreznih metod ter pedagoško-psiholoških prijemov za izvedbo treningov.

Jasno je, da vsega navedenega takrat ni bilo mogoče izvesti oziroma si tega v vojnem času in ob koncu vojne v Evropi ni bilo mogoče niti zamisliti. Prav tako takrat ni bilo mogoče pričakovati, da bo strokovno izvedeno načrtovanje in izdelava programa smučarskih treningov in opravljeno preverjanje ter vrednotenje začetnih (inicialnih), vmesnih in končnih (finalnih) stanj tekmovalcev in da bodo trenažni procesi vključevali tudi tako imenovani situacijski trening. Vsega tega zaradi narave dogodkov ni bilo in v takratnih razmerah vsega navedenega tudi ni bilo mogoče ne pričakovati in ne načrtovati.

Ugodna okoliščina, ki je takrat prišla do izraza, pa je bila v tem, da so bili v vojaške enote 10. gorske divizije izbrani tudi posamezniki, ki so obvladali alpinistične in smučarske veščine. Namreč v takratnih ameriških pehotnih divizijah na evropskih tleh naj bi delovale majhne izvidniške skupine s tovrstnim znanjem in izkušnjami (Kavar, 2008). To je bilo seveda za celotno organizacijo in izvedbo tekmovanja, gledano s strokovnega stališča, zelo pomembno. Naj ob tem navedemo še zanimivost, ki je povezana z delovanjem takratne 10. gorske divizije na Apeninskem polotoku in je zapisana v knjigi, ki osvetljuje njeno bojno pot (Wolf, 1999). Zapis med drugim vsebuje tudi razloge za pripravo in izvedbo smučarske tekme. Takole je zapisano: »Vojna v Evropi je bila končana. Šport je povsod prihajal na plano. Da bi proslavili konec vojne, so nenadno brezdelje preživeli pripadniki 10. gorske divizije izkoristili za organizacijo smučarske tekme na 8.927 čevljev (2679 metrov) visoki gori Mangart. To je tam, kjer se stikajo meje Italije, Avstrije in Jugoslavije«.

Organizacijo in izvedbo tekmovanja je prevzela posebna skupina za oskrbo (angl. *Special Service*) ki je na divizijski ravni skrbel tudi za različne kulturne prireditve in sprostitev vojakov. Vanj so bili vključeni tudi uniformirani vojaki 10. gorske divizije. »Mangartska smučarska tekma je bila hkrati tudi nekakšno izbirno tekmovanje za vseameriško smučarsko tekmovanje v Evropi, na ledeniku na Grossglocknerju, konec junija 1945« (Kavar, 2008). Izbor tekmovalcev je potekal na podlagi prostovoljne odločitve vojakov iz posameznih bataljonov takratnih pehotnih gorskih polkov (85., 86. in 87. pehotnega gorskega polka), ki so bili v sestavi 10. gorske divizije. Kot je razvidno iz zapisov navedenega avtorja, je na start mangartskega veleslaloma prišlo 76 smučarjev.

Znano je tudi to, da je na cilj smučarskega tekmovanja prišlo le 25 smučarjev, kar je

Zimska oprema vojakov 10. gorske divizije
(foto: arhiv Ski Museum Vermont)

nekaj manj kot 33 odstotkov vseh udeleženi tekmovalcev. Za tako visok osip tekmovalcev lahko navedemo vsaj dva razloga. Prvi se nanaša na razmeroma zahteven smučarski teren s snežno površino, ki se je pri prehodu iz zime v pomlad in naprej v poletje nenehno preobrazala, zato so imeli tekmovalci pod smučmi večinoma zrnat sneg. Smučanje po takem terenu zahteva kar veliko smučarskega znanja in izkušenj. Tudi to je znano, kakšna je bila takrat tehnika smučanja, ki je skupaj s smučarsko opremo narekovala izpeljavo posameznih veleslalomskih zavojev. Čeprav je druga svetovna vojna zaustavila razvoj smučarske tehnike, upravičeno lahko domnevamo, da so Prager in sotekmovalci za izpeljavo posameznih veleslalomskih zavojev uporabili tako imenovano vrtilno (francosko) tehniko (Guček, 2004). Primerjava z današnjo tehniko alpskega smučanja oz. izpeljavo posameznih

veleslalomskih zavojev najbrž ni smiselna, je pa zanimiva. Danes bi rekli, da je za izpeljavo odličnega veleslalomskega tekmovalnega zavoja nujna prava mera uravnavanja hitrosti, izvedene natančnosti, pravočasnosti, ritmičnosti in mehke gibanja (Guček, Videmšek, 2002). Vsega tega teoretičnega znanja ameriški vojaki in tekmovalci sicer niso imeli, vendar lahko upravičeno domnevamo, da so takratni prvi trije zmagovalci in najboljši smučarji med udeleženci s svojim tehničnim znanjem in usvojeno smučarsko motoriko zahtevne veleslalomске zavoje in celotno progo izpeljali zelo dobro. In to tako, kakor in kolikor je bilo takrat z dano opremo najboljše mogoče. Vemo, da so takrat tekmovalci smučali na smučeh, ki so jih zaplenili nemškimi gorskimi lovci.

Drugi razlog za velik osip na veleslalomski tekmi je bilo pomanjkanje situacijskega treninga oz. premajhno število izpeljanih veleslalomskih zavojev pred tekmovanjem. Seveda takrat ni bilo mogoče pričakovati, da bodo tekmovalci mesec dni ali več preživeli na snegu in si na zasneženem melišču z vsakodnevnim treningom izboljševali smučarsko znanje in tehniko smučanja ter občutke za najboljšo izpeljavo veleslalomskih zavojev.

POSKUS OCENE PSIHOFIZIČNE PRIPRAVLJENOSTI AMERIŠKIH VOJAKOV NA SMUČARSKO TEKMOVANJE

Ob zelo zanimivem in enkratnem smučarskem dogodku, ki je pred 75. leti potekal na melišču pod Mangartom, se postavlja vprašanje, kakšna je bila telesna oz. psihofizična pripravljenost ameriških vojakov na smučarsko tekmo. S strokovnega stališča lahko samo domnevamo, kako in koliko so bili izbrani smučarji – tekmovalci telesno in psihično pripravljene ter usposobljeni za razmeroma zahtevno tekmovanje v veleslalomu.

Naj ob tem navedemo še zapis (Wolf, 1999) o sestavi 10. gorske divizije: »Očitno je bilo, da

so bili pripadniki navedene divizije ameriške vojske posebna enota. Vojaki v njej so bili združeni kot bratje (povezani in združeni v bratstvu). Kandidati za sprejem v to enoto so morali biti nadpovprečno inteligentni, z inteligentnim kvocientom najmanj 115, hkrati pa so morali imeti tudi tri priporočilna pisma z navedenimi referencami (o znanju, sposobnostih in dosežkih). Mnogi med njimi so imeli fakultetno izobrazbo, z uveljavljenim statusom vrhunškega športnika na posameznih ameriških univerzah. V tej enoti je bilo več svetovno uveljavljenih športnikov kot v katerikoli diviziji, ki jih obravnava svetovna vojaška zgodovina. Za dodatno veličino ali piko na i pa je bila to divizija ‚džentlemenov‘, vse od vrha do tal, torej od najvišjih komandnih položajev do najnižjih enot.

Ob poskusu ocenjevanja takratnih psihofizičnih in psihomotoričnih sposobnosti ter znanja smučanja smučarskih tekmovalcev nam je navedeno v pomoč, lahko pa si pomagamo še z izkušnjami in znanjem posameznih avtorjev (nekaj pa je tudi lastnega znanja in izkušenj), ki so obravnavali smučarska tekmovanja in smučanje nasploh, še posebej alpsko smučanje.

Ob tem pa moramo povedati, da nimamo nobenih podatkov, ki bi bili plod preteklega raziskovalnega dela, ali kakšne posebej za to pripravljene študije. Naši teoretični razmisleki in spoznanja torej ne slonijo na izsledkih študij, ker jih v takratnih okoliščinah preprosto ni bilo in jih tudi ni bilo mogoče pričakovati. Nasploh velja, da so posamezne raziskave v vojski oz. v vojaških enotah namenjene predvsem ugotavljanju telesnih in funkcionalnih sposobnosti vojakov ter njihovega vojaškega znanja in veščin. Poleg tega pa gre v izbranih študijah za različne predmete in probleme vojaškega preučevanja (psihološke študije, kognitivne študije, študije strukture osebnosti in vedenjskih značilnosti, študije psihosocialnega prostora oz. socialne dinamike itd.), ki je

povezano z vojskovanjem in dejavnostjo vojaških enot v vojnih razmerah in tudi v miru. Zato nam za oceno pripravljenosti ameriških vojakov na opisano smučarsko tekmovanje, razen omenjenega znanja, strokovnih védenj in izkušenj, ostane le še logično sklepanje na podlagi kritičnega razmisleka, pridobljenih virov o smučanju in številnih izvedenih smučarskih tekmovanjih.

V teoriji in strokovnih športnih krogih so poznani dejavniki, ki vplivajo na končni rezultat posameznega tekmovalca na tekmovanju nasploh, pa tudi na smučarski tekmi. Teh je seveda več. Zajeti so v tako imenovani enačbi specifikacije, ki vključuje posamezne razsežnosti psihosomatičnega statusa in se kažejo v posameznih dejavnikih (faktorjih) ter njihovih udeležbah v celotni strukturi rezultata. Vsi skupaj v medsebojni povezanosti neposredno učinkujejo na končni rezultat. Med temi naj navedemo le tiste, ki so zanimivi za oceno domnevnih psihofizičnih in psihomotoričnih sposobnosti ameriških vojakov na smučarski tekmi.

Najprej omenimo morfološke ali antropometrijske značilnosti, med njimi je v ospredju indeks telesne mase (ITM), ki prinaša temeljno informacijo o videzu in stanju telesa v fizičnem smislu. Glede na to, da so bili častniki in vojaki 10. gorske divizije vajeni fizičnih naporov in obremenitev v preteklih vojaških pohodih in operacijah na Apeninskem polotoku, so bile navedene značilnosti, tako upravičeno domnevamo, v optimalnih vrednostih.

Motorične ali gibalne sposobnosti so prav tako pomembno povezane z uspešnostjo v smučarskem športu, optimalno razvite navedene sposobnosti namreč omogočajo lažje in boljše izvajanje posameznih smučarskih gibov oz. zavojev na snegu. To, kar danes vemo o motoričnih oziroma gibalnih sposobnostih pri smučanju, je bilo teoretično in praktično kota v

času smučarskega tekmovanja pod Mangartom manj poznano. Danes namreč poznamo šest osnovnih motoričnih sposobnosti smučarjev (moč, hitrost, koordinacija, ravnotežje, natančnost/preciznost in gibljivost), ki jih lahko bolj ali manj povežemo s storitvami na snegu in s smučanjem nasploh ter seveda posebej tudi z alpskim smučanjem.

Moč je gotovo ena izmed prvobitnih gibalnih sposobnosti, ki zelo vplivajo na udejstvovanje v smučanju na zahtevnejši tekmovalni in tudi na rekreativni ravni. Zaradi narave smučarske motorike sta tako uspešnost obvladovanja

Karl Stingl je bil maja 1945 kurir (na motorju) med Bovcem (87. polk) in Rajblom (86. polk). Med vožnjo čez Predel si je večkrat ogledoval zasnježena melišča pod vrhom Mangarta. V Bovcu je predlagal izvedbo divizijske veleslalomске tekme, ki jo je 3. 6. 1945 tehnično izvedla Special Service, agencija za razvedrilo vojakov. Stingl je za tekmo tudi trasiral progo. (Foto: arhiv Denver Public Library)

tehnike, kot tudi premagovanje velikih obremenitev posebej v zavojih, odvisna od sposobnosti razvoja določenih pojavnih oblik moči, ki predstavljajo osnovo obravnavani športni panogi. Z vidika manifestacije moči v alpskem smučanju so podlaga enonožna in sonožna eksplozivna (odrivna) moč, statična moč in repetitivna moč nog (Lešnik, Žvan, 2007).

Glede na obremenjenost ameriških vojakov ob rednih vojaških dejavnostih in fizičnih opravilih ter naporih lahko domnevamo, da so bile posamezne vrste moči, ki so bile povezane s smučanjem, pri večini primerno razvite in za takratne razmere na ustrezni ravni. Seveda pa o posebej razviti moči, s posameznimi različicami, ki bi bile pridobljene s posebnim kondicijskim treningom smučarjev, ne moremo govoriti.

Iz teorije smučanja je znano, da se hitrost oz. njene pojavnosti oblike v alpskem smučanju kažejo kot hitrost odziva in hitrost bolj ali manj sestavljenih gibov, ki omogočajo hitrejšo in racionalnejšo izvedbo zavojev oz. določenih delov smučanja nasploh in še posebej med vratci. Glede hitrosti izvedbe posameznih veleslalomskih zavojev domnevamo, da so najboljši tekmovalci pod Mangartom povsem izkoristili pridobljeno hitrost, to se je na koncu kazalo tudi v doseženem rezultatu.

Naslednja motorična oz. gibalna sposobnost, ki ima pomembno vlogo pri izvedbi posameznih smučarskih zavojev, je koordinacija. Ko je ta sposobnost pri smučarju dobro razvita, omogoča boljše in hitrejšo izvedbo posameznih storitev na snegu, še zlasti izpeljavo slalomskih in veleslalomskih zavojev, pri tem moramo posebej poudariti izpeljavo zavojev po robnikih smuči. Kar najbolj razvita koordinacija omogoča tudi izogibanje nepričakovanim oviram na smučišču, smučanje v ožjem ali širšem hodniku in tudi izvedbo »vsiljenega« ali lastnega

ritma smučanja. Prav tako ustrezno razvita koordinacija smučarju omogoča izvajanje optimalnega gibanja v določeni časovni enoti, pri kateri gre deloma tudi za koordinacijo spodnjih okončin. Tako kot pri hitrosti tudi za koordinacijo velja velika individualna pogojenost, kar se je, tako domnevamo, pokazalo tudi na veleslalomski smučarski tekmi pod Mangartom. Zaradi navedenega so posamezni ameriški tekmovalci z več moči in hitrosti ter z boljšo koordinacijo gibanja najverjetneje dosegli tudi boljše rezultate.

Vsak dober smučar naj bi bil tudi ustrezno gibljiv. »Čeprav gibljivost sama po sebi ne more bistveno vplivati na kakovost smučanja in na tekmovalčevo uspešnost, pa je tako za tekmovalce kot tudi za rekreativne smučarje dobro, da so optimalno gibljivi. Osnovna gibljivost pri alpskem smučanju prihaja do izraza predvsem v okviru ogrevanja in priprave na smučanje, še pomembnejša pa je pri raztezanju in sproščanju mišic po določenem naporu. Med smučanjem dobra gibljivost zmanjšuje možnost poškodb pri različnih, predvsem nepredvidenih gibih, ko pride do meje ali prek meja gibljivosti posameznih delov telesa smučarja« (Lešnik, Žvan, 2007).

Ob tej gibalni sposobnosti prav tako lahko navedemo domnevo, da je vse opisano veljalo tudi za takratne smučarske tekmovalce, ki pa se vsega tega zaradi stopnje (ne)razvitosti športne stroke in znanosti na področju smučanja najverjetneje niso zavedali in to tudi ni bilo v njihovih mislih in dejanjih.

Med posameznimi gibalnimi sposobnostmi, ki jo močno povezujemo z uspešnim udejstvovanjem na snegu in ki dobro smučanje na različnih snežnih površinah tudi pogojuje, je ravnotežje. »Pri smučanju govorimo o dinamičnem ravnotežju, saj gre za ohranjanje oz. vzpostavljanje ravnotežnega položaja med drsenjem na smučeh. Pri tem gre za sposobnost

Pripadniki 10. gorske divizije med urjenjem na okoli 4000 metrov nadmorske višine v Koloradu
(foto: iz knjige Soldiers on Skis)

kontrole nihanja težišča smučarja v mejah, ki pri določenih hitrostih še omogočajo ravnotežni položaj smučarja. Neustrezen položaj telesa se kaže bodisi v prevelikem nagibu telesa naprej, s pojavom novooblikovanih smučí pa je še pogostejši položaj telesa preveč nazaj. To je predvsem pri slalomu in veleslalomu nemalokrat pomemben vzrok za izgubo kontrole vodenja smučí. Posledica je prevelika obremenitev zadnjih delov smučí in večja možnost izgube ravnotežja in padca na hrbet« (Lešnik, Žvan, 2007).

Če navedena današnja spoznanja in izkušnje v tekmovalnem smučanju primerjamo s preteklimi védenji, znanji in izkušnjami, ki so sicer težko primerljivi, ugotovimo, da se je vendarle ravnotežni položaj na smučeh za izvajanje kakršne koli storitve na snegu skozi vsa razvojna obdobja pokazal kot zelo pomemben in največkrat odločilen dejavnik. Izgubljanje in ponovno vzpostavljanje ravnotežja na smučeh izhaja pri smučanju iz narave gibanja na tej zanimivi zimskih športni opremi v zasneženi krajini, poznani že iz davnine. Tako je z ravnotežjem na smučeh vedno bilo in tako tudi bo.

Nedvomno lahko sklenemo, da je bilo ravnotežje smučarjev na veleslalomski tekmi pred sedmimi desetletji in pol pod Mangartom prav tako pomembno in odločilno kot danes. To so ne nazadnje pokazali tudi rezultati ob prihodu na cilj, kjer se je veselila le manjšina ameriških vojakov. Takratna raven znanja smučanja je bila nesporno povezana tudi z ravnotežjem, ki so ga uspešnejši smučarji med veleslalomskimi vrati lažje in bolje nadzorovali.

Med motoričnimi sposobnostmi, ki jo prav tako povezujemo s smučanjem oz. z raznolikimi dejavnostmi na snegu, je tudi natančnost. To je sposobnost, na podlagi katere smučar natančno določi smer in intenzivnost gibanja. Pri tekmovalnem smučanju to pomeni, da izbere tako gibanje, ki mu bo omogočilo po najustreznejši (torej najhitrejši) poti presmučati postavljena vrata. Kar smo glede stopnje usvojenih smučarskih znanj in z opisanimi petimi motoričnimi sposobnostmi domnevno ugotovili za ameriške vojake, ki so tekmovali pod Mangartom, in so tesno povezane s smučanjem oz. s smučarskimi zavoji, velja tudi za gibalno sposobnost, ki jo opredeljujemo kot natančnost.

Sklenemo lahko, da so bile splošne motorične (gibalne) sposobnosti in posebna motorična znanja vojakov, ki so omogočala njihovo udeležbo na veleslalomski tekmi, individualno pogojena in rezultat predvojnih izkušenj, pridobljenih na preteklih smučarskih tekmovanjih.

Uspešno smučanje v teoriji alpskega smučanja povezujemo tudi s primerno razvitimi funkcionalnimi sposobnostmi. Pri tem imata pomembno vlogo motivacija za dolgotrajno opravljanje izbranih dejavnosti in tako imenovana aerobna vzdržljivost posameznika. Kondicijske priprave, ki posledično vplivajo na fizično oz. telesno pripravljenost smučarjev, predstavljajo temelj, na katerega so potem postavljeni vsi drugi gradniki smučanja, kot so smučarska tehnika in taktika, strategija smučanja, smučarska oprema, psihološka priprava, timska obravnava z zdravstvenim osebjem, športna prehrana, medijska in promocijska dejavnost itn. Dobra telesna pripravljenost in vzdržljivost, ki danes izhajata iz navedenih kondicijskih priprav, sta tudi pomemben varovalni dejavnik pred številnimi poškodbami smučarjev.

Postavlja se vprašanje, kakšni sta bili takratna telesna pripravljenost in vzdržljivost ameriških vojakov. Domnevamo, da so bile funkcionalne sposobnosti (splošna vzdržljivost) udeleženih vojakov zaradi številnih pohodov, preteklih bojev in premikov ter premagovanja različnih ovir v vojnih operacijah na ustrezni ravni. Najverjetneje so bili ameriški vojaki dorasli smučarski tekmi, vendar so se med seboj razlikovali po znanju in usvojene smučarske motorike oz. v tehničnem znanju smučanja, deloma tudi v telesni pripravljenosti in vzdržljivosti.

DOMNEVNA MOTIVACIJSKA STRUKTURA AMERIŠKIH VOJAKOV – SMUČARSKIH TEKMOVALCEV

V vsaki vojni, kjer si nasproti stojijo vojske in vojaki različnih držav ali narodov, je temeljni

motiv za vse udeležence zmaga. Preprosto to za vsakogar pomeni preživeti in zmagati. Ta motiv vodi celotni ustroj vseh vojsk po vertikali, vse od vrhovnih poveljstev do najnižjih enot. Zato motivacijsko strukturo vojakov in njihovih nadrejenih v vojni ni težko določiti. Razmere se bistveno spremenijo, ko se vojna ali vojne končajo in nastopita dolgo pričakovani mir in svoboda, ki imata ob koncu vojne najvišjo ceno. Podobno se je dogajalo tudi z vojniki in poveljstvom 10. gorske divizije ameriške vojske, ki se je v junijskih dneh leta 1945, torej ob koncu 2. svetovne vojne na evropskih tleh, začasno nastanila na območju Kobarida, Žage, Bovca in Loga pod Mangartom. Domnevna motivacijska struktura vojakov se je spremenila, čeprav so jih čakale še nekatere naloge, ki se zaradi nepričakovanih dogodkov na Japonskem niso uresničile.

Ob bolj sproščenem vzdušju na evropskih tleh so nastale še nove psihološke silnice, ki so jih porodili pogledi na zasnežena smučišča in strmine bližnjih in bolj oddaljenih gor. Čeprav na pragu poletja, so gore še vedno kazale podobo odhajajoče zime, ki je bila za nekatere ameriške vojake še posebej mikavna. Kljub temu da je 10. gorska divizija čakala na odhod proti Japonski oz. vzhodnemu bojišču dežele vzhajajočega sonca, se je vodstvo na podlagi informacije o zasneženem melišču pod zahodnim delom Mangarta odločilo, da organizirajo in izvedejo divizijsko tekmo v smučanju. To je bil za celotno divizijo in njene vojake poseben dogodek, ki je sledil mesecem vojnih pohodov, bojev in neposrednih vojaških spopadov.

Domnevamo, da je bilo takrat, ko je potekala smučarska tekma v veleslalomu pod Mangartom, torej neposredno po koncu vojne v Evropi, »psihično ozračje« v diviziji kljub že navedenim dogodkom, ki naj bi sledili, zelo dobro. Zato bi v tem časovnem izseku in delu odkrivanja domnevne motivacijske strukture, ki je vodstvo in izbrane vojake 10.

gorske divizije vodilo k izvedbi tekme, lahko govorili o motivu, ki je bil povezan s koncem druge svetovne vojne na evropskih tleh. Tako bi lahko rekli, da je šlo za motiv svobode ali morda motiv pogojne svobode, glede na takratne dogodke. To je mogoče razložiti z dejstvom, da se pred tem, torej med vojno in vojnimi operacijami Apeninskem polotoku, kaj takega ne bi moglo zgoditi.

V domnevno motivacijsko strukturo ameriških smučarskih tekmovalcev lahko uvrstimo tudi »motiv zadovoljstva«. Ta se je odražal v odločitvi, da bodo prijavljeni in izbrani tekmovalci lahko odšli na sneg, to pa je bilo do tedaj povsem nekaj drugega kot izpolnjevanje ukazov nadrejenih in opravljanje številnih vojaških nalog ter obveznosti. Lahko bi govorili o vznemirljivem pričakovanju in izražanju odkritega veselja ob bližajočem se »zimskem« tekmovanju, čeprav na pragu poletja. Navedeni motiv je bil pri tistih, ki so bili zaradi svojega znanja smučanja in smučarskih sposobnosti in izkušenj pred vojno (usvojene smučarske motorike in znanja tehnike smučanja ter obvladanja smučarskih zavojev), še toliko bolj izražen. Glede na to, da je bil tedaj med pripadniki 10. gorske divizije

zbran cvet predvojnega ameriškega alpskega smučanja (Kavar, 2008), so bila njihova pričakovanja še večja in prihajajoče zadovoljstvo še na višji ravni. Dejstvo je, da je bil to za vse udeležence enkrat in na opisanem terenu nikoli več ponovljiv dogodek. Enako je veljalo tudi za vojakе gledalce, ki se jih je ob smučišču zbralo okoli 500. Lahko bi rekli, da je šlo za zelo dobro organizirano tekmovanje, na katerem so bili prisotni vsi odločilni dejavniki. Pripravljeno je bilo tekmovališče s smučarskimi vratci, starter s pomočniki na startu, časomerilci na cilju, ki so zelo natančno merili čas, in navdušeni gledalci ob progi. Torej so vsi navedeni dejavniki omogočili izvedbo načrtovanega smučarskega dogodka, to pa je bilo, tako domnevamo, skladno s takratnimi pričakovanji, vse skupaj pa se je potem odražalo v skupnem zadovoljstvu.

Na podlagi opisanega lahko v domnevno strukturo motivov vključimo tudi motiv doživetja. Lahko si predstavljamo, da je petstoglava množica ameriških vojakov spodbujala tekmovalce in hkrati navijala za pripadnike svoje enote. Ob številnih padcih in odstopih zaradi težkega zrnatega snega je bil vsak prihod v cilj najverjetneje posebej

Kjer ni bilo vojašnic in drugih primernih bivališč, so zavezniški vojaki bivali v vojaških šotorih in zasilnih barakah. Na fotografiji sta ameriška vojaka v kampu v Logu pod Mangartom. (Foto: iz knjige *Mission Udine*)

Clif Taylor, pripadnik 86. polka 10. gorske divizije, pionir kratkih smučí. Na Vršiču je leta 1972 poučeval slovenske učitelje smučanja o svoji GLM-metodi (*Graduated Length Method* - učenje s podaljševanjem smučí). Taylor je bil marca 1945 ranjen pri preboju Gotske linije nad Firencami. Junija 1945 je bil s svojim polkom že v Rajblu, vendar na mangartski tekmi še ni mogel nastopiti. Smučí za Taylorjevo GLM-metodo je izdeloval tudi Elan in jih izvažal v ZDA. GLM-smučka je razstavljená v tržiškem Slovenskem smučarskem muzeju. Po vojni je Taylor vodil smučarske šole v ZDA, v katerih so poučevali tudi številni slovenski učitelji smučanja.

(Foto: arhiv Aleša Gučka)

nagrajen, to pa je najbrž posledično povzročilo vsesplošno zadovoljstvo ne glede na vrstni red uvrščenih. Seveda so bili najboljši še posebej nagrajeni in deležni pohval. Gledano v celoti je bilo to, verjetno za vse skupaj, odmevno in nepozabno doživetje.

Med posameznimi motivi naj navedemo tudi motiv druženja, ki posamezni dogodek, kot je smučarsko tekmovanje, se posebej zaznamuje. Govorimo o socialno pogojenem motivu, na podlagi katerega se posamezniki združujejo v večje (makro-) ali manjše družbene (mikrosocialne) skupine. V teh so posebej zaznavne tudi potrebe po druženju, ki so povezane z željami in občutki po pripadnosti določeni skupini. Verjetno so bili ti občutki še posebej močno izraženi v nevsakdanjih

okoljih, kot je bilo izvedeno smučarsko tekmovanje.

Kljub temu da je šlo za divizijsko vojaško enoto, so bile med njimi ustvarjene določene družbene vezi. Te se v posameznih okoljih, še zlasti v vojni, razlikujejo glede pristnosti, trdnosti in kakovosti, to pa se deloma kaže tudi po koncu spopadov. Zato je motiv druženja na mangartski tekmi tekmovanje še posebno zaznamoval, ker je potekala na tleh, kjer vojnih operacij ni bilo več in je bilo svoboda (čeprav pogojno) že mogoče čutiti.

Poleg navedenih motivov pa vsaka tekma oz. tekmovanje nosi v sebi motiv tekmovalnosti, torej željo po čim boljšem rezultatu ali najboljšem dosežku. Lahko govorimo tudi o

motiv zmag. Na vsaki tekmi, v kateri koli športni panogi in v katerem koli športnem okolju, se pojavi želja po merjenju sil, znanja in sposobnosti ter doseganju čim boljših rezultatov. Vsaka tekma je najprej tudi tekma s samim seboj, potem pa seveda s sotekmovalci ali nasprotniki. Vse to naj bi potekalo v športnem duhu in skladno z načeli ferpleja, torej poštene borbe. Zdrava tekmovalnost in konkurenca sta pogoj za dobro izvedeno tekmovanje. Glede na opise tekme in dokumentirane podatke je v navedenem športnem duhu potekala tudi veleslalomski smučarski tekma v začetku junija leta 1945, pod Mangartom oz. bolj natančno pod Rateškim Malim Mangartom.

Med posamezne motive v obravnavani motivacijski strukturi, ki zaokroža domnevno skupino motivov, uvrščamo tudi motiv sprostivne. Gre za motiv, ki je ameriške vojake – tekmovalce za kratek čas odvrnil od vojaške stvarnosti, saj so se ukvarjali s povsem drugačno dejavnostjo, ki ni bila značilna za vojsko in redna vojaška opravila ter naloge. Izbrana zimskošportna dejavnost oz. smučarska tekma je povsem zaposlovala telo in duha posameznika ter vključevala njegove telesne, psihofizične (funkcionalne) in motorične sposobnosti, pa tudi čustveno, socialno in duševno komponento. Vse to je delovalo zelo sproščujoče na smučarske tekmovalce, saj je šlo za drugačno obremenitev in nasprotno utež dnevom, tednom in mesecem, ki so jih vojaki preživljali v svoji vojaški enoti. Tudi sproščeno vzdušje je najverjetneje prispevalo pomemben delež k navedeni sprostivni, ki so jo doživljali vsi udeleženci takratnega junijskega dogodka pod ostenjem Mangarta.

Večkrat na različnih tekmovanjih govorimo tudi o skupnem tekmovalnem duhu (ali o stanju duha) večje ali manjše skupine tekmovalcev, o njihovi notranji povezanosti in timske delovanju ter o pripadnosti svoji ožji ali širši družbeni skupini. Največkrat

govorimo o pripadnosti ekipi ali vojaški enoti, nacionalni pripadnosti ali pripadnosti skupnosti s posebnimi znamenji na državni ravni. Verjetno tudi motiv pripadnosti lahko uvrstimo v obravnavo domnevne motivacijske strukture ameriških vojakov in s tem zaokrožimo nabor motivov, ki so pogojevali organizacijo in izvedbo celotnega tekmovanja. Pripadnost tekmovalcev posamezni vojaški enoti takratne 10. gorske divizije je bila, poleg osebnih želja po doseganju najboljših mogočih rezultatov, morda tudi nekolikšna spodbuda za kar najboljši nastop na tekmi. Morda tudi za čast svoje enote.

ETIČNO-MORALNI VIDIKI SMUČARSKEGA TEKMOVANJA NA MANGARTSKEM MELIŠČU

Dejstvo je, da vsaka prava športna dejavnost poteka v »kraljestvu svobode«, torej onstran opravi in obveznosti, ki so značilne za opravljanje številnih dolžnosti v raznovrstnih delovnih okoljih, kamor spadajo tudi vojaška. Vsaka športna dejavnost torej praviloma poteka onkraj dela, tudi izven vojašnic in brez vojaških pohodov ter bojnih operacij. Čimbolj je kakšno človekovo delovanje resnično svobodno, in tako naj bi bilo vsako športno udejstvovanje, tem bogatejša je njegova moralno vrednostna pogojenost. Zato so moralne vrednote neločljiva sestavina svobodno izbrane človekove dejavnosti, ki jo med drugimi imenujemo šport.

Ko se spustimo na področje športa, kjer številne dejavnosti potekajo v različnih športnih okoljih in tudi na snegu, smo na področju človekove ustvarjalnosti. Tu se potem porajajo želje po tekmovanju in merjenju sil ter sposobnosti, najprej s samim seboj, potem pa tudi z drugimi, kot smo že omenili. Hkrati pa gre pri tem tudi za potrjevanje samega sebe, ki pomembno prispeva k dvigu samozavesti in samopodobi vključenega športnika oz. športnikov. Celotna športna dejavnost in udejstvovanje v eni izmed športnih zvrsti (lahko pa tudi v večjem številu

športov) v korenu nosi in nato postavlja v ospredje etično-moralni vidik. Zato v naravi pravega športa brez nepotrebnih odklonov lahko odkrijemo bogato etično vrednostno skalo. To pomeni, da so določene moralne vrednote neločljiva sestavina posebnega pojava svobodno izbrane in svobodno uresničujoče se človekove prakse, ki jo imenujemo šport (Pediček, 1970).

Glede vsebine lahko navedemo še nekaj misli: »Šport udeležencem ponuja možnost prvovrstnega vstopa v etično mišljenje in delovanje. V bistvu športa ni brez spoštovanja občečloveških moralnih vrednot in brez upoštevanja določenih pisanih (pravila določenega športa) in nepisanih pravil (»ethos« športa in »fair play«). Ta notranja povezanost športa z določenimi moralnimi načeli se kaže tudi v samem poimenovanju športnega in nešportnega vedenja, ki ne pomenita nič drugega kot etično ali neetično ravnanje. V svojem temelju etična razsežnost športa izhaja iz preprostega dejstva, da se v športu nenehno pojavljajo ljudje – športniki, ki jih v medsebojnem odnosu vežejo moralne dolžnosti.« (Pisk, 2019).

Tudi ta teoretični razmislek o etiki in morali v športu nam daje izhodišča za kratko osvetlitev mangartske tekme z etično-moralnega vidika. Če se poskušamo vživeti v mangartsko dogajanje in v vse tisto, kar je takrat omogočalo izvedbo veleslalomске tekme, potem se v našem razmišljanju srečamo tudi z navedenimi vidiki opisanega tekmovanja. Tako kot za vsako smučarsko tekmovanje načeloma velja, da se za sodelovanje tekmovalci odločajo sami, torej prostovoljno, domnevamo, da so se tudi za mangartsko tekmo ameriški vojaki odločali neodvisno od drugih in po svoji volji. Torej je bila to njihova lastna in svobodna odločitev.

Domnevamo, da so ameriški vojaki, ki so se takrat odločili za smučarsko tekmovanje, imeli

Med pripravo proge pod Mangartom

(foto: arhiv Denver Public Library)

osnovna moralno-etična načela in vrednote, kljub temu, da so bili v vojaških uniformah. Zapisali smo, da so bili vsi džentelmeni. Navedena načela in vrednote naj bi veljale za vse tekmovalce na katerem koli tekmovanju, seveda tudi na smučarskem. To pomeni, da naj bi ravnali pošteno in častno ter brez nepotrebnih odklonov ali neetičnih ravnanj. K človekovemu etosu in moralno-etičnim načelom ter vrednotam spadajo tudi tovarištvo, odkritost, poštenost, sproščenost v medsebojnih odnosih, medsebojna pomoč in tudi pristne spodbude sotekmovalcev. Domnevamo, da je bilo vse to tudi na neponovljivi smučarski tekmi pod Mangartom, saj so bili njeni nosilci med drugim tudi predvojni alpinisti in smučarji, ki so bili takrat (in že pred vojno) tudi neposredno povezani z naravo in gibanjem v gorskem svetu, kar samo po sebi zahteva pristen medsebojni

odnos, z jasno izraženimi moralno-etičnimi načeli in vrednotami.

SKLEPNE MISLI

Za sklep prispevka lahko zapišemo, da je bilo izvedeno smučarsko tekmovanje pod Mangartom organizacijsko, vsebinsko in izvedbeno enkratno in neponovljiv smučarski dogodek, ki je bil doživljajsko zelo bogat. Vse to se je dogajalo, ko se je vojna na evropskih tleh že končala. Domnevamo, da je takratno vodstvo 10. gorske divizije presodilo, da bi bilo tako udejstvovanje ameriških vojakov v povsem drugačni dejavnosti od tistih, ki so v tistih razmerah sicer bile vojaška resničnost, dobrodošla in koristna sprostitev. Hkrati na poseben način zaznamuje konec vojne na evropskih tleh. Ne moremo spregledati ugotovitve, da je celoten dogodek zelo verjetno obogatil psihično ozračje in stanje duha ameriških vojakov in častnikov v posameznih vojaških enotah divizije, verjetno pa je imel enak vpliv tudi na celotno 10. gorsko divizijo. To ugotovitev lahko še dodatno utemeljimo, če upoštevamo tudi psihološke, sociološke in psihosocialne zakonitosti vsakodnevnega življenja vojakov, torej njihova vedenja, dejavnosti in odzivov v različnih vojaških okoliščinah in razmerah.

Nesporno pa je opisani izjemni smučarski dogodek zanimiv tudi za vojaške zgodovinarje in vse tiste, ki jih zanima preučevanje športnih dogodkov med vojno ali tik po njej. Nasploh je pomembna in zanimiva tematika, kadar in ko se vojaška doktrina s strogimi vojaškimi pravili, vojaškim ustrojem, vojaškimi načeli in zakonitostmi sreča s področjem športa. Tudi avtor omenjene knjige o 10. gorski diviziji se sprašuje »kaj se zgodi, ko se šport in vojna kot dobro in zlo zlijeta v eno«. Morda bi odgovor ali odgovore morali iskati pri takratnih udeležencih vojaških spopadov ali v prenesenem pomenu v svetu udeležencev »hladnih križarskih vojn«, ki so se vrstile in

se še vedno dogajajo. Vsekakor so to zanimiva vprašanja tudi za današnje zgodovinarje. Sicer odgovori gotovo niso enoumni in zahtevajo razglede ter razmisleke z več stališč.

Šport ima z vidika človečnosti v svojem jedru vsebinsko in moralno-etično povsem drugo in drugačno zaznamovanost kot vojna. Vojni čas in šport sta si po naravi človeške zaznave oz. dojemanja, odnosa in razumevanja povsem različna pojava in vključujeta raznovrstne dejavnosti. Pa vendar so med vojno (ali neposredno po njej) in v različnih okoliščinah potekali tudi posamezni športni dogodki. Med navedene lahko uvrstimo tudi mangartsko smučarsko tekmo. Določeno vrednost in pomembnost pa navedenemu smučarskemu dogodku pripisujemo tudi, ker se je pred 75. leti dogajal prav na današnjih slovenskih tleh.

VIRI

1. Berčič, H., 2015. Športni vidiki smučarskega tekmovanja v partizanskem Cerknem. Revija *Svobodna misel*.
2. Guček, A., Videmšek, D. in sodelavci, 2002. *Smučanje danes*. Ljubljana: Združenje učiteljev in trenerjev Slovenije.
3. Guček, A., 2004. *Sledi smučanja po starem*. Ljubljana: Združenje učiteljev in trenerjev Slovenije.
4. Kavar, J., 2008. Tekma za Trst tudi na Mangartu. *Gorenjski glas*, št. 140, str. 11 in 16.
5. Kavar, J., 2008. Mount Mangart Great Ski Race is not forgotten. *Blizzard*, št. 2, str. 5.
6. Lešnik, B., Žvan, M., 2007. *Naše smučine. Teorija in metodika alpskega smučanja*. Ljubljana: Združenje učiteljev in trenerjev Slovenije.
7. Pediček, F., 1970. *Pogledi na telesno vzgojo, šport in rekreacijo II*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
8. Pisk, J., 2019. *Filozofski pogled v drobovje športa*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Slovensko društvo za filozofijo športa.
9. Škof, B. in sodelavci, 2019. *Načrtovanje športne vadbe*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
10. Wolf, T., 1999. *Ice Crusaders. A Memoir of Cold War and Cold Sport*. Dublin: Roberts Rinehart Publishers.

Clif Taylor (1921–2005), vojak 10. gorske divizije – pionir metode kratkih smučí

V tržiškem Slovenskem smučarskem muzeju, v množici razstavljenih smučí nedavnega časa, stoji po oblikovanju zelo nevsiljiva krajša smučka rdeče barve z belo črto na sredini in malo pod krivino izpisanim GLM. Večina obiskovalcev muzeja je niti ne opazi, še manj jih ve za njeno povezavo med ameriško 10. gorsko divizijo, poučevanjem smučanja in slovenskim Elanom.

Clifton (Clif) D. Taylor je bil vojak 86. polka 10. gorske divizije. Rodil se je leta 1921 na vzhodni obali ZDA v zvezni državi Rhode Island. Končal je prvi letnik kolidža, ko so ga januarja 1943 vpoklicali v vojsko. Kot smučar je prišel na vojaško urjenje v Camp Hale v Koloradu, kjer je nastajala 10. gorska divizija. Uril se je za različne dolžnosti od navadnega vojaka do vojaka obveščevalca, v ameriški vojski poimenovano MOS (Military Occupational Speciality code 631 – vojaška evidenčna dolžnost št. 631). Po izkrcanju divizije pri Salerno je bil Taylor v bojih na Apeninih marca 1945 ranjen. Na zdravljenju je ostal do 3. junija 1945, nazadnje v 33. polkovni poljski bolnišnici v Logu pod Mangartom (Bretto di Sotto), torej do dne smučarske tekme na Mangartu, zato na njej ni nastopil. Že v naslednjih dneh pa je na pobočjih Mangarta deloval kot vojaški smučarski inštruktor. Uveljavljal je svojo posebno metodo poučevanja smučanja s krajšimi smučmi, ki je bila pozneje priznana kot metoda GLM (Graduated Length Method). Taylorjeva metoda GLM temelji na poučevanju s postopnim podaljševanjem dolžine smučí od 0,9 metra (3 čevljev) na 1,2 metra (4 čevlje) do metra in pol (5 čevljev). Začetek poučevanja pa poteka kar na kratkih smučeh iz kartona, na parketu.

Taylor je po razformiranju 10. gorske divizije konec 1945 že v naslednji zimi 1946 postal poklicni učitelj smučanja v novem smučarskem centru v Aspnu v Koloradu. Pozneje je poučeval smučanje v Vermontu (Hot Back, Stowe) na severovzhodu ZDA. Leta 1959 je o svoji GLM-metodi napisal knjigo. Metodo je leta 1971 predstavil na 11. kongresu smučarskih učiteljev Interski. Leta 1972 je o GLM-metodi na Vršiču poučeval slovenske učitelje smučanja. Taylorjevo ime je od 1979 zapisano v Dvorani slavnih v Ishepeming u v Michiganu in od leta 1999 v Dvorani slavnih v smučarskem muzeju v Vailu (Colorado Ski and Snowboard Museum). Umrl je marca 2005.

Clif Taylor je prek svoje GLM-metode tesno povezan z Elanom. V begunjski tovarni so najverjetneje na Taylorjevo pobudo sredi sedemdesetih let izdelali okoli 2000 parov turnih smučí za ameriško vojsko. Bile so bele z zeleno črto, kot se je spominjal dolgoletni Elanovec gospod Vinko Bogataj. Smučí so bile po ustroju enake kot za JLA, vendar daljše (200 do 210 centimetrov). Elan je posebej za Taylorja izdelal in v ZDA izvozil večje količine krajših GLM-smučí, kakršne so tudi v Slovenskem smučarskem muzeju v Trziču. Taylor je bil s slovenskim smučanjem povezan tudi prek slovenskih smučarskih učiteljev, ki so bili zaposleni pri njemu. Eden prvih med njimi je bil gospod Niko Trstenjak. Vrsto let smo ga lahko srečevali v prijetnem gostišču Herman, na prelazu Predel.

Janez Kavar

Polkovnik Boštjan Blaznik

Izkušnje iz preteklosti oblikujejo prihodnost

Slovenija je alpska dežela, zato je obvladovanje gorskega prostora v vojaškem smislu vsekakor eden temeljev naše varnosti, ki si jo od leta 2004 delimo z državami članicami Severnoatlantskega zavezništva. Razvoj in

usposabljanje večšin gorskega bojevanja je ena temeljnih dejavnosti Slovenske vojske od njenega nastanka naprej. Da je to prava usmeritev, nas učijo že izkušnje iz prve in druge svetovne vojne, delovanje alpsko izvidniških vodov znotraj Teritorialne obrambe in tudi izkušnje iz vojne za samostojnost Slovenije leta 1991. Že leto po osamosvojitvi je bila na območju Zelenice izvedena prva mednarodna vojaška gorska vaja. Vojaško gornišstvo je bilo že od začetka nove države v mednarodnem okolju zelo cenjeno »izvozno blago«. Slovenska vojska ima bogato zgodovino in tradicijo s področja bojevanja v gorskem svetu. Zaradi svojih potreb je leta 1996 ustanovila Gorsko šolo Slovenske vojske (GORŠ), ki je bila nosilka strokovnega usposabljanja na tem področju. Poleg usposabljanja znotraj Slovenske vojske je GORŠ usposabljala tudi pripadnike partnerskih in zavezniških vojsk v sklopu bilateralnega vojaškega sodelovanja

Pripadniki SV med urjenjem v gorah. Pri tem uporabljajo smuči in alpinistično znanje.

(Foto: arhiv Boštjana Blaznika)

in na pripravah za napotitev kontingentov na operacije kriznega odzivanja.

Slovenska vojska si je s tem pridobila mednarodno zaupanje držav zavezništva kot obrambna sila, ki ima ob gorniški tradiciji in naravnih danostih tudi strokovna znanja in izkušnje s področja vojaškega gorništv in bojevanja v gorah. GORS je leta 1999 postala polnopravna članica Mednarodnega združenja vojaških gorskih šol (International Association of the Military Mountain Schools – IAMMS). Poslanstvo GORS se je vseskozi dopolnjevalo z delovanjem 132. gorskega bataljona SV, ki se je pozneje preoblikoval v gorski polk. Obe enoti imata pomembno mesto ne samo pri izvajanju nacionalnih nalog, temveč tudi v različnih mednarodnih povezavah.

Dokončen preboj in mednarodno veljavo na področju vojaškega gorništv je Republiki Sloveniji uspel z njeno vodilno vlogo v Natovem Centru odličnosti za gorsko bojevanje, ki deluje v Poljčah.

Bojevanje v gorah je mozaik izkušenj, učenja na napakah iz preteklosti in tudi upoštevanja sodobnih smernic, tehnologij in oborožitve. Zbornik o 10. gorski diviziji in izvedba okrogle mize bosta zagotovo še dodatno pripomogla k celostni obravnavi (pre)oblikovanja sodobnih zmogljivosti za vojaško gorsko bojevanje.

PRIDOBLJENE IZKUŠNJE IZ DELOVANJA 10. GORSKE DIVIZIJE

Države »stare Evrope« so gorske pregrade dojemale predvsem kot zadnjo obrambno črto pred vpadi na svoja ozemlja. Od začetka zgodovine bojevanja so si vojskujoče strani prizadevale osvojiti najvišjo točko bojišča, ki je omogočala boljši pregled nad razmerami in posledično učinkovitejši manever. Običajno so tako najvišjo točko bojišča predstavljale gore. Logična posledica tega razvoja je bilo

oblikovanje zmogljivosti za gorsko bojevanje.

S spreminjanjem načina bojevanja se je spreminjala tudi vloga gorskih enot. Zagotovo je prisotnost 10. gorske divizije v Evropi ob koncu druge svetovne vojne začela vplivati na drugačno pojmovanje vojaških gorskih enot. Deseto gorsko divizijo so uporabljali za zelo raznovrstne naloge, npr. tudi kot silo v coni A ob Morganovi črti. Delovanje gorskih vojaških enot je postajalo vse pomembnejše tudi zunaj meja državnega ozemlja. Po preoblikovanju v t. i. modularni način delovanja je 10. gorska divizija postala ena najdejavnjših enot ameriške vojske glede udeležbe na kriznih žariščih široko po svetu.

Zgodba o zdaj že legendarni mangartski tekmi 10. gorske divizije nam prinaša bogato sporočilo o usodah posameznikov in narodov skozi prizmo druge svetovne vojne. Zapisi in pričevanja o udeležbi ameriške 10. gorske divizije na evropskih bojiščih večplastno osvetljujejo okoliščine smučarske tekme na Mangartu. Slikovito Posočje, eno presunljivejših prizorišč že od prve svetovne vojne, ponuja privlačen okvir tudi s stališča dogajanja leta 1945. Zgodovinske podrobnosti o 10. gorski diviziji, ki jih je v obsežnem raziskovanju zbral Janez Kavar, so v tem zborniku strokovno podprli drugi člani študijske skupine Združenja vojaških gornikov Slovenije. Posredno nas vodijo do nekaterih spoznanj, ki so za vojaško stroko zanimiva še danes. Ta si sledijo od osnovnih značilnosti gorskega bojevanja, taktičnih in tehničnih vidikov bojevanja, nujnih zmogljivosti za učinkovite operacije v gorah do zahtev, ki jim mora ustrezati vojaški gornik, in ne nazadnje do vpliva zgodovinskih izkušenj na preoblikovanje sodobnih gorskih enot.

Velja poudariti, da je 10. gorska divizija izboru svojih pripadnikov namenjala izredno veliko pozornost. V sestavi so bili namreč športniki,

Vojaki različnih tujih vojsk na usposabljanju v Natovem Centru za gorsko bojevanje v Sloveniji

(foto: arhiv Boštjan Blaznik)

med njimi tudi vrhunski smučarji. Telesna pripravljenost vojakov je bila zato na zelo visoki ravni. Taktično usposabljanje in delovanje enote je bilo tudi zato veliko učinkovitejše. Naravne danosti Bovške kotline so samo še dodatno vzbudile to tako preprosto človeško zamisel - izvedbo smučarske tekme. Vojaški gorniki so običajno svojemu poslanstvu predani veliko bolj, kot to od njih zahteva vojaški urnik. Zato 10. gorska divizija tudi ni imela pomislekov pri organizaciji in izvedbi tega smučarskega dogodka v nenavadnih okoliščinah in na težko dostopnem plazu pod Mangartom.

Verjetno najpomembnejše sporočilo, ki ga prinaša zbrano gradivo, se nanaša na nepretrgano delovanje 10. gorske divizije. Od

osebnih zgodb pripadnikov, ki so prepletene v več generacij, do povezanosti med enoto in njenimi pripadniki. Učinkovitost in kohezivnost enote se meri po negovanju zgodovinskega spomina enote, skrbi za njihove dejavne člane, upokojene, pokojne pripadnike in njihove družine.

VLOGA NATOVEGA CENTRA ODLIČNOSTI ZA GORSKO BOJEVANJE V NATU

Robustne oborožene sile zavezništva in njenih držav članic so bile že pred dobrim desetletjem preoblikovane v lahke in mobilne enote, ki naj bi se bile zmožne hitro prilagajati novim nalogam.

Nestabilne razmere in novi nekonvencionalni viri ogrožanja namreč zahtevajo dinamičen,

vsestranski in prilagodljiv odziv na krize. Gorski svet kot izrazito zahtevno okolje pri tem ni izjema.

Mednarodni skupnosti vojaškega gorništvaja se je že oblikovanim vojaškim gorskim enotam, gorskim šolam in evropski iniciativi (Mountain Training Initiative) leta 2015 pridružil Natov Center odličnosti za gorsko bojevanje v Sloveniji. Delovanje centra odličnosti na podlagi načela inovativnega razmišljanja pomeni velik razvojni in strokovni potencial Nata na področju gorskega bojevanja. Center odličnosti za gorsko bojevanje je namenjen preoblikovanju zavezniških sil in predvsem učinkovitejši izrabi že oblikovanih zmogljivosti članic zveze ter partnerskih držav.

Nato je kot ena največjih mednarodnih varnostno-političnih organizacij izpostavljena nenehnim spremembam in preoblikovanju svoje strukture. V poveljstvu vrhovnega poveljnika zavezniških sil za transformacijo HQ SACT (Headquarters Supreme Allied Commander Transformation) so za uresničitev svojega poslanstva pripravili številne vzvode, ki naj bi zagotovili nov in inovativen pristop k preoblikovanju Nata. Med te vzvode spada tudi spodbujanje ustanavljanja centrov odličnosti, ki delujejo na področjih, za katere Nato nima razvitih ustreznih zmogljivosti. Ustanavljanje centrov odličnosti je tesno povezano z zavezami držav članic Nata o iskanju ustreznih odgovorov na grožnje v sodobnem varnostnem okolju. Centri

Sodobna oprema in tehnika smučanja danes omogočata hitre premike enot v gorskem svetu.

(Foto: arhiv Boštjan Blaznik)

odličnosti so ena od zmogljivosti, ki državam ustanoviteljicam, Natu in državam članicam zagotavljajo razvijanje in preoblikovanje enot in poveljstev ter hkrati nudijo podporo njihovemu operativnemu delovanju. Nato na področju gorskega bojevanja nima zadostno razvitih zmogljivosti, izdelane doktrine, standardnih operativnih postopkov, zbranih izkušenj in predvsem dosežene ustrezne stopnje medsebojne povezanosti. Verjetno je prav ta znotraj Nata največji izziv sodelovanja. Članice zaveznitva, ki imajo ustrezno razvite zmogljivosti za gorsko bojevanje na državnih ravneh, so se z ustanovitvijo centrov odličnosti za gorsko bojevanje zavezale k skupnemu razvoju novih konceptov, uskladitvi in izboljšavi taktično-tehničnih postopkov, izdelavi standardov in doktrin ter projektov s področja terminologije, poveljevanja in kontrole, opreme in oborožitve, programov izobraževanja in usposabljanja in drugih dejavnosti na tem področju.

Pojem odličnosti se nanaša na novo dodano vrednost in usklajen ter celosten pristop pri obravnavi problematik. Vrhunska usposobljenost, kakovostna oprema in usposabljanja v pristnih gorskih razmerah zagotavljajo ustrezne danosti za izvajanje dejavnosti.

Z ustanovitvijo Natovega Centra odličnosti za gorsko bojevanje (NATO COGB) je postala vloga Republike Slovenije v regiji še prepoznavnejša. Ustanovnim državam – Sloveniji, Nemčiji, Italiji, Hrvaški in Avstriji – sta se s podpisom sporazuma o soglasju pozneje pridružili še Romunija in Poljska. Center je uspešno vzpostavil pomembne povezave v domovini in tujini, hkrati pa zastopa in si prizadeva za interese sodelujočih držav.

Poleg obravnave strokovnih vsebin gorskega bojevanja zagotavlja tudi učinkovito in celostno sodelovanje s civilnimi in vojaškimi partnerji v nacionalnem in mednarodnem

okolju. Posebej je treba poudariti odlično sodelovanje z Združenjem vojaških gornikov Slovenije, ki je tudi prek Mednarodne federacije vojaških gornikov (International Federation of Mountain Soldiers – IFMS) pomembno vplivalo na ustanovitev Natovega Centra odličnosti za gorsko bojevanje.

POGLED NA BODOČI RAZVOJ ZMOGLJIVOSTI GORSKEGA BOJEVANJA

Za nadaljnji razvoj zmogljivosti za gorsko bojevanje znotraj zaveznitva je nujno delo centra odličnosti na področju standardizacije. Priprava standarda za poenotenje področja gorskega bojevanja (*Allied Training Publication 6 for Mountain Warfare – ATrainP-6*) je v zaključnem procesu ratifikacije na Uradu za standardizacijo (NSO) pri Natu. Prav tako je v razvojnem procesu taktična publikacija za področje gorskega bojevanja (*Allied Tactical Publication for MW – ATP-114*), center je v vlogi skrbnika pod okriljem kopenskega odbora za standardizacijo.

Center odličnosti bo tudi v prihodnje pomemben člen Natovega procesa obrambnega načrtovanja, ki se odraža v političnih smernicah zaveznitva za prihodnost. Na podlagi tega se je začel razvijati koncept gorskega bojevanja, ki bo določil obseg razvoja vojaških gorskih zmogljivosti v naslednjih desetletjih.

Na področju izobraževanja in usposabljanja bo pozornost usmerjena na Tečaj za vodenje manjših enot (*Mountain Warfare Small Units Leader Course*) in Tečaj za višje častnike ravni polka in višje (*Mountain Warfare Staff Officers Course*) v letnih in zimskih razmerah.

Bojevanje v gorskem okolju določajo spremenljivi okoljski in prilagodljivi človeški dejavniki. Okoljski dejavniki so vreme, višina, težavnost terena, podnebne spremembe itn. Ti vplivajo na moštvo, opremo in postopke delovanja, narekujejo posebne zahteve in

Slovenski vojaki na grebenu (foto: arhiv Boštjan Blaznik)

omejitve ter na drugi strani izzive spreminjajo v prednost in priložnosti. Šele takrat, ko obvladamo zahtevne razmere gorskega sveta in te postanejo naš zaveznik, lahko govorimo o ustrezni usposobljenosti in izurjenosti. Težje dostopna območja zahtevajo temeljito pripravo pred delovanjem. Gorsko zemljišče omejuje premičnost in onemogoča predvidljive manevre, izredno podaljšuje čas gibanja, omejuje učinkovitost nekaterih orožij in otežuje oskrbo enot. Tudi vremenske razmere v različnih letnih časih lahko skupaj s terenom močno vplivajo na mobilnost, preživetje in taktične postopke.

Ne glede na skokovit razvoj tehnologije, oborožitve in opreme je s taktičnega vidika človeški dejavnik v gorah še vedno odločilen. Poleg ustrezne oborožitve, tehnične opreme

in širših specialističnih znanj delovanje v gorskem svetu zahteva tudi odlično psihofizično pripravljenost. Enote, ki delujejo v okolju, kot je gorski svet, so zato prisiljene k preoblikovanju v hitro odzivne, manjše skupine, ki so se sposobne prilagajati danim razmeram. So avtonomne in vzdržljive lahke manevrske sile. Delujejo v zelo zahtevnem okolju, zato tudi njihovo usposabljanje poteka v razmerah, ki so težavne in lahko ogrožajo življenje posameznika ter predstavljajo zapletene izzive pri sprejemanju odločitev na ravni posameznika in oddelka. Mogoče jih je razviti le z intenzivnim usposabljanjem, ki se vedno izvaja neposredno na terenu, saj se med usposabljanjem nepredvidljivega gorskega okolja ne da učinkovito poustvariti. Pri usposabljanju je zaradi izrazito posebnih razmer treba ločevati med letnim in zimskim

delom. Razvoj modernih orožij, uporaba zračnih plovil, satelitov in brezpilotnih letalnikov je zagotovil uporabo sodobne tehnologije v gorskem bojevanju. Naravne značilnosti gora, kot so neprehodnost, omejena dosegljivost, oteženo komuniciranje, vremenski vplivi idr. še vedno zahtevajo izurjenega vojaškega gornika, ki mora delovati, ko so sodobni oborožitveni sistemi omejeni zaradi vplivov gorskega bojišča.

Civilno okolje, iz katerega prihajajo pripadniki gorskih enot, je vir usposobljenosti glede uporabe posebnih plezalnih, reševalnih, smučarskih in ostalih gorniških tehnik. Za vojaka gornika mora biti značilna visoka stopnja motivacije, pripravljenosti pomoči tovarišu, samozavesti in domovinske zavesti. Za gorske enote je značilna vrhunska opremljenost s posebno gorniško opremo in tudi drugo vojaško opremo.

Gorniki, kot si kratko rečemo pripadniki gorskih enot, poznamo rek, ki pravi, da »si le en korak pred vrhom še vedno bliže dolini kot vrhu gore«. Naj tako velja tudi za naše delo, ki je pri doseganju ciljev prepleteno s številnimi izzivi. Z raznovrstnimi vsebinami zbornika o smučarski tekmi 10. gorske divizije se zagotovo bližamo vrhu naših prizadevanj za učinkovit razvoj vojaških gorskih zmogljivosti tudi v prihodnosti.

7. NATO MW COE, 2017. *1st Mountain Warfare Terminology Workshop*. Poljče.
8. NATO MW COE, 2020. *Annual Publication 2019/20*. Poljče.
9. NATO MW COE, 2017. *Combat Functions in Mountains, Seminar for Planners*. Poljče.
10. Wedge, T., 2012. *ACT/COE Manual: Version 3*. Norfolk.

LITERATURE IN VIRI

1. Blaznik, B., 2010. *Bilten IFMS in LAMMS*. Bohinjska Bela: Založba Schwartz.
2. Blaznik, B., 2011. *Zaključna naloga Generalštabnega programa: Ustanovitev centra odličnosti*, Ljubljana: PDRIU.
3. HQ SACT, 2019. *Command Messages*. Norfolk.
4. HQ SACT, 2019. *Poročilo s sestanka direktorjev centrov odličnosti*. Bled.
5. IMSM-0416-04, 2004. *Centres of Excellence Accreditation Criteria*. Bruselj.
6. NATO MW COE, 2019. *NATO MW COE Concept*. Poljče.

Osebna izkaznica

Osebna izkaznica

(Foto: arhiv Tolminskega muzeja)

Zavezniške sile so Julijsko krajino vse do priključitve k Jugoslaviji obravnavale kot del italijanske države, zato so bili vsi dokumenti običajno večjezični. Na fotografiji je osebna izkaznica, izdana v coni A, ki je omogočala identifikacijo lastnika in je bila obvezna tudi pri prehajanju notranje in zunanje meje Julijske krajine.

Karla Kofol

Mag. Nataša Dolenc

Sodelovanje Republike Slovenije in Združenih držav Amerike na obrambnem in vojaškem področju

UVOD

Iz zgodovine mednarodnih odnosov so znane različne oblike zavezništev in načinov sodelovanja med državami in organizacijami, ki so se spreminjale na podlagi civilizacijskih, normativnih, političnih, diplomatskih, zunanjepolitičnih, varnostnih in drugih okoliščin ter vzpostavljenih mehanizmov za dialog in reševanje sporov. Delovanje mednarodne skupnosti po drugi svetovni vojni je odločilno zaznamovalo načelo večstranskega sodelovanja, t. i. multilateralizma, kot osnovnega načina mednarodnega sodelovanja držav, ki ga v svojem temelju predstavlja Organizacija združenih narodov. Hkrati pomemben del diplomacije poteka na dvostranski oziroma bilateralni ravni, ki omogoča prilagojen pristop in oblike sodelovanja držav, ustaljen in nepretrgan diplomatski dialog, izmenjavo informacij ter reševanje nesoglasij in lahko kot taka z dodano vrednostjo dopolnjuje multilateralno delovanje mednarodnih organizacij.

Učinkovit multilateralni sistem, urejeni in poglobljeni dvostranski odnosi ter sodelovanje s partnerji so nekateri od strateških interesov in temeljev slovenske zunanje politike, kot izhaja iz Deklaracije o zunanji politiki

Republike Slovenije in Strategije zunanje politike Republike Slovenije. V tem pogledu so poudarjeni tudi čezatlantsko sodelovanje in bližina temeljnih vrednot, skupnih civilizacijskih korenin, varnostnih in gospodarskih interesov med Evropo in Združenimi državami Amerike ter strateški pomen odnosov Republike Slovenije z Združenimi državami Amerike, tudi v povezavi z vprašanji evropske varnosti.

NORMATIVNI OKVIR SODELOVANJA REPUBLIKE SLOVENIJE IN ZDRUŽENIH DRŽAV AMERIKE NA OBRAMBEM IN VOJAŠKEM PODROČJU

Okrepljeno ali strateško partnerstvo med državami je v politološkem smislu opredeljeno kot poseben dvostranski odnos, ki je prožne narave (pravno nezavezujoč), vzpostavljen na podlagi medsebojnega zaupanja in razumevanja, bližine skupnih zunanjepolitičnih ciljev in perspektive dolgoročnega sodelovanja ter dialoga za njihovo uresničevanje. V sodobnem mednarodnem varnostnem okolju, ki ga zaznamujeta globalizacija in multipolarnost, predstavlja pomembno orodje zunanje politike držav, ki ga zaznamujeta prilagodljivost in trajnost oziroma vzdržljivost sodelovanja. Taka partnerstva so pogosto usmerjena na gospodarsko, tehnološko in varnostno dimenzijo sodelovanja (Michalski, 2019, str. 6, 15).

Podobno je značilno tudi za strateško sodelovanje Republike Slovenije in Združenih držav Amerike. Diplomatski odnosi med državama so se vzpostavili pred 28 leti, vendar pa kulturne, znanstvene, umetniške, družinske, zavezniške in druge vezi med narodom segajo več kot stoletje nazaj. Tu lahko npr. izpostavimo čas slovenske emigracije v Združene države Amerike, narodnostno in mejno vprašanje ob koncu prve svetovne vojne, skupni boj proti nacizmu in fašizmu v drugi svetovni vojni, priznanje suverenosti države in vzpostavitev

obrambnega partnerstva v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ter okrepljene zavezniške odnose v Natu. Na teh temeljih, skupnih vrednotah in dediščini sta državi gradili tesne in vsestranske odnose.

Sodelovanje na varnostnem oziroma obrambno-vojaškem področju se je z leti krepilo in razvijalo. Začetki sodelovanja na tem področju segajo v leto 1993, ko se je začel izvajati meddržavni partnerski program in je ameriška zvezna država Kolorado postala partnerska država Republike Slovenije. H krepitvi odnosov je prispevala tudi ustanovna seja slovensko-ameriške dvostranske delovne skupine za obrambne in vojaške odnose leta 1994. Marca 1995 je bil sklenjen Memorandum o sodelovanju na obrambnem in vojaškem področju med ministrstvom za obrambo Republike Slovenije in Združenih držav Amerike. Memorandum, ki predstavlja krovni dokument o dvostranskem sodelovanju na obrambnem in vojaškem področju, je

februarja 2015 dobil status mednarodne pogodbe.

Sporazum opredeljuje temeljna načela sodelovanja med državama, ki so krepitev obrambnih in vojaških odnosov, tesno sodelovanje in posvetovanje med ministrstvom in oboroženimi silami obeh držav, partnerstvo, enakopravnost, izmenjava znanj in izkušenj, medsebojno razumevanje in koristi, reševanje morebitnih nesporazumov, spodbujanje sodelovanja znotraj Nata, spodbujanje dialoga pri vprašanih mednarodnega miru, varnosti in stabilnosti, obrambno-varnostne politike in razvojnih programov.

Okrepljeno sodelovanje na obrambnem področju se na izvedbeni ravni kaže v srečanjih in konzultacijah na najvišji in delovni ravni za izmenjavo pogledov glede trenutno pomembnih tem, povezanih z mednarodnim varnostnim okoljem, regionalnim sodelovanjem in krepitvijo sodelovanja; imenovanj obrambnih atašejev;

Slovenski obrambni minister Matej Tonin in ameriška veleposlanica Lynda C. Blanchard na Mangartskem sedlu 3. junija 2020 (foto: Vili Vogelnik)

izmenjave predstavnikov na konferencah in tečajih ter uporabe programov, sredstev in zmogljivosti izobraževalnih ustanov; vključitve v programe pomoči, usposabljanja in podobno.

Na vojaškem področju se sodelovanje na izvedbeni ravni osredinja na obiske in izmenjavo osebja oboroženih sil obeh držav na več področjih, kot so vojaška doktrina, pravo, logistika, vojaško zdravstvo in vojaške vede, in na obiske obrambnih ter vojaških delegacij. Konkretno vojaške dejavnosti in vaje so dogovorjene v letnih načrtih usposabljanja med oboroženimi silami obeh držav, ki se izvaja prek Ameriškega poveljstva v Evropi (USECOM – *United States European Command*). Med drugim so usmerjene na skupno usposabljanje in uporabo vadišč, gradnjo zmogljivosti za operativno delovanje, krepitev zmogljivosti in interoperabilnosti, krepitev regionalnega sodelovanja predvsem na območju Zahodnega Balkana, kibernetško varnost in izmenjavo izkušenj.

OBLIKE OBRAMBNEGA IN VOJAŠKEGA SODELOVANJA

Od leta 1993 naprej so bile različne oblike programov in mehanizmov medsebojnega sodelovanja ter pomoči na obrambnem in vojaškem področju zelo pomembne za razvoj obrambnega sistema, še posebno v obdobju pred članstvom Slovenije v Natu. Sodelovanje poteka na podlagi pogledov in pobud glede varnosti v regiji Zahodnega Balkana in tudi širšega konteksta izmenjave stališč o tematikah, povezanih z delovanjem Nata, in sicer na več ravneh: na ravni obrambnih ministrstev, Ameriškega poveljstva v Evropi (USEUCOM), Ameriškega veleposlaništva v Republiki Sloveniji, obrambnih atašejev in Pisarne za obrambno sodelovanje, Nacionalne garde Kolorada in Slovenske vojske.

Zaradi krepitev dvostranskega sodelovanja, zavezanosti obeh držav k skupnim ciljem

in načelom ter nadgradnji sodelovanja na področjih skupnega interesa se je že dolgo kazala potreba po oprijemljivejši obliki sodelovanja. Zato se je obudilo delovanje slovensko-ameriške dvostranske delovne skupine za obrambne in vojaške odnose oziroma so se vzpostavili t. i. civilno-vojaški pogovori. Namen mehanizma je vzdrževati odprt dialog o zadevah obojestranskega interesa, nadaljnje usklajevanje in reševanje odprtih vprašanj, izmenjava informacij ter prepoznavanje novih priložnosti za krepitev in nadaljevanje sodelovanja na obrambnem in vojaškem področju. Do zdaj so bili izvedeni štiri civilno-vojaški pogovori, ki so se izkazali kot odličen mehanizem za poglobitev in nadaljevanje dialoga z ZDA na obrambnem in vojaškem področju.

Pomen sodelovanja in podpore Združenih držav Amerike na obrambnem področju za Slovenijo se precej kaže tudi v ključnih programih obrambnega in vojaškega sodelovanja, ki bi jih lahko razdelili na: izobraževanje in usposabljanje, opremljanje, na izmenjavo informacij in izkušenj. Republika Slovenija je od leta 1994 do leta 2019 prek različnih finančnih mehanizmov t. i. varnostne pomoči (*Security Assistance Programs*) prejela čez 70 milijonov evrov v obliki donacij, predvsem donacij vojaške opreme, investicij v infrastrukturo, rezervnih delov in ugodnejših oblik usposabljanja.

FINANČNI MEHANIZMI VARNOSTNE POMOČI ZDA (SECURITY ASSISTANCE PROGRAMS)

Skladno s krepitvijo sodelovanja, z medsebojnimi dogovori in potrebami obrambnega sistema ter posebno Slovenske vojske so se izvajali različni programi finančne podpore Združenih držav Amerike, ki se izvajajo še danes.

Program mednarodnega vojaškega izobraževanja in urjenja (IMET – *International*

Raketni sistem Patriot na vaji v bližini Ankarana (foto: Bruno Toič, arhiv Ministrstva za obrambo)

Military Education Training) ameriškega zunanjega ministrstva za podporo mednarodnemu miru, varnosti in interoperabilnosti med partnerji je od leta 1993 omogočil pridobitev različnih strateških znanj več kot tisoč pripadnikom slovenskega obrambnega sistema.

Ministrstvo za obrambo je s podporo programa financiranja tujih vojaških zmogljivosti (FMF – *Foreign Military Financing*) v obdobju od 1996 do 2014 posodobilo del ključnih vojaških zmogljivosti. Sredstva so bila namenjena za simulacijski center, nadzor zračnega prostora, radijske naprave za helikopterje, nacionalni center za krizno upravljanje, pilotsko opremo, združeni operativni center, jezikovna in druga izobraževanja, rezervne dele in druge projekte.

Prek programa ekspedicijskih zmogljivosti (ECF – *Expeditionary Capability Fund*) je potekalo posodabljanje in zagotavljanje ključnih vojaških zmogljivosti, tj. opreme

kontrolorjev združenih ognjev (JTAC) in njihovega usposabljanja.

V programu pobude za globalne mirovne operacije (GPOI – *Global Peace Operations Initiative*) Ameriško poveljstvo za Evropo (USEUCOM) donira finančna sredstva za vojaško opremo, potrebno za zagotavljanje varnosti na območjih skupnega delovanja Združenih narodov in protiteroristične operacije. S sredstvi programa se je financiralo Center za usposabljanje v Postojni, in sicer za sredstva zvez, vozila HMMWV (visokomobilno večnamensko kolesno vozilo, angl. angleško *High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle*), vadbišče za boj v naselju in simulator za odkrivanje improviziranih eksplozivnih naprav.

Sklad za podporo evropski varnosti (ESAF – *European Security Assistance Fund*) je namenjen donacijam vojaške opreme za opremljanje

in izvedbo storitev na območjih skupnega delovanja oziroma mednarodnih operacij in misij ter za protiteroristične operacije. Ministrstvo za obrambo je prejelo del sredstev za medicinska vozila HMMWV, namenjena regionalni medicinski enoti (Balkan Medical Task Force).

Sredstva programa v podporo odvratanju (CRIF – *Countering Russian Influence Fund*) se namenjajo elektronski in kibernetiski obrambi, zaščiti komunikacij, nadzoru na meji in morju, vojaškemu obveščevalnemu področju in partnerskem sodelovanju, regionalnemu načrtovanju in interoperabilnosti med državami.

S programom v podporo izvedbe vaj (ERC – *Exercise Related Construction*) se obnavlja vadbena infrastruktura za izvedbo skupnih vaj, predvsem na vadišču Poček, na objektu Bile in objektu Simulacijskega centra v vojašnici Postojna, in se izvajajo gradbena dela na letališču Cerklje ob Krki.

V programu za donacije presežkov opreme (EDA Grant – *Excess Defence Articles Grant*) ameriške oborožene sile in različne obrambne agencije podarijo in prodajajo presežke vojaške opreme. Ministrstvo za obrambo je leta 2014 pridobilo sedem vozil za odstranjevanje neeksplozivnih ubojnih sredstev (MRAP JERRV – *Mine-Resistant Ambush Protected Joint Explosive Ordnance Disposal Rapid Response Vehicle*).

SODELOVANJE Z NACIONALNO GARDO KOLORADA

Program meddržavnega sodelovanja (*State Partnership Program*) je program ameriškega obrambnega ministrstva in posameznih ameriških zveznih držav, namenjen sodelovanju s partnerskimi državami za izmenjavo izkušenj, izvedbo vaj in drugih oblik sodelovanja. Republika Slovenija in Združene države

Amerike sta začeli meddržavni partnerski program, ki je omogočil sodelovanje Slovenske vojske z Nacionalno gardo Kolorada, izvajati leta 1993 prek zvezne države Kolorado. S tem se je vzpostavilo intenzivno in uspešno sodelovanje na številnih področjih. Z vidika Slovenske vojske je bilo sodelovanje še posebej pomembno v obdobju približevanja Natu. V začetnem obdobju je sodelovanje potekalo predvsem znotraj programa Vojska vojski, nato pa se je preusmerilo na posamezna področja, kot so sodelovanje pripadnikov Nacionalne garde Kolorada na vojaških vajah (Jadranski udar, Takojšen odgovor, Triglavska zvezda) in sodelovanje pripadnikov Slovenske vojske na vajah v Koloradu, skupna usposabljanja v visokogorju, varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami, zdravstveno področje, civilno-vojaško sodelovanje, usposabljanje na področju kibernetске obrambe, sodelovanje podčastniškega zbora, izmenjava izkušenj in dobrih praks. Tovrstno sodelovanje ostaja pomembno za slovenski obrambni sistem tudi v prihodnje. Poleg tega je Nacionalna garda Kolorada finančno in materialno prispevala tudi k urejanju vadišč Slovenske vojske, darovala je opremo in sodelovala pri izdelavi ocen za zrakoplove in varno uporabo laserskih označevalcev. Kot pomemben vidik uspešnega sodelovanja enot Slovenske vojske in Nacionalne garde Kolorada velja omeniti tudi preteklo skupno delovanje v Operativnih mešanih skupinah za mentorstvo in povezavo v Natovi operaciji ISAF v Afganistanu pri usposabljanju afganistanskega pehotnega bataljona. Pomen in zavezanost k nadaljnji krepitvi sodelovanja izražajo tudi redni medsebojni obiski visokih obrambnih in vojaških predstavnikov.

SODELOVANJE Z AMERIŠKIM POVELJSTVOM V EVROPI (USEUCOM)

Z Ameriškim poveljstvom v Evropi (USEUCOM), ki je organizirano z dvojnimi poveljevanjem za ameriške vojaške odnose

z Natom in s partnerskimi državami, poteka tvorno sodelovanje od vsega začetka. V širšem obrambno-varnostnem kontekstu je Slovenija pomembna tudi z vidika geografske strateške smeri proti vzhodu in krepitve odvratalne ter obrambne drže v zavezništvu, s čimer se veča pomen vaj in usposabljanj, premikov sil in prehodnosti zemljišča ter infrastrukturnih zmogljivosti. Na taktični ravni se vse to kaže v sodelovanju Slovenske vojske predvsem z Nacionalno gardo Kolorada, s 173. zračnodesantno brigado ZDA (173rd Airborne Brigade Combat Team – CBTI) iz Vicenze in 31. lovskim letalskim polkom (31st Fighter Wing) iz Aviana v Italiji in 21. poveljstvom za podporo (21st Theater Sustainment Command) na področju souporabe zmogljivosti in infrastrukture, izmenjave izkušenj, optimizacije usposabljanja in interoperabilnosti. Krepijo se tudi možnosti sodelovanja z letalskimi enotami na področju iskanja in reševanja v gorah.

V kontekstu skupnih prizadevanj za regionalno stabilnost in širših zavezniških ciljev je pomembno tudi sodelovanje pri gradnji in akreditaciji Šole za usmerjevalce združenih ognjev (AGOS – *Air to Ground Operations School*), s katero je Slovenija postala regijski center za usposabljanje kontrolorjev združenega ognja (JTAC – *Joint terminal Attack Controller*) tudi iz držav Srednje Evrope in Zahodnega Balkana. Usposabljanje na podlagi tehničnega dogovora poteka tudi z ameriškimi letalskimi silami.

VOJAŠKE VAJE IN USPOSABLJANJE

Proces vojaškega usposabljanja in vaj zagotavlja usposobljenost poveljstev in enot Slovenske vojske za opravljanje nalog skladno s poslanstvom. Ministrstvo za obrambo ima sklenjen sporazum z Združenimi državami Amerike za izvedbo različnih specialističnih usposabljanj pri ameriških kopenskih, letalskih in pomorskih silah. Skladno s sporazumom

potekajo različni jezikovni in specialistični tečaji (specialno delovanje, obveščevalno področje, kontroliranje združenega ognja, odstranjevanje eksplozivnih sredstev, koordinacija ognja, civilno vojaško sodelovanje, poveljniške večine ipd.).

Poleg tega so z vidika opravljanja nalog v mednarodnih operacijah in na misijah, opravljanja nalog pripravljenosti in sodelovanja v hitrih odzivnih silah, krepitve interoperabilnosti in doseganja načrtovanih operativnih zmogljivosti pomembne tudi mednarodne vojaške vaje doma in v tujini, na katerih Slovenska vojska sodeluje z drugimi zaveznicami in partnerji. Najpomembnejše enote, s katerimi sodeluje Slovenska vojska so Nacionalna garda Kolorada in ameriške sile nameščene v Vicenzi in Avianu v Italiji. Konkretni dejavnosti se dogovarjajo z letnimi načrti usposabljanj med oboroženimi silami obeh držav. V letošnjem letu je bilo tako načrtovanih čez 150 različnih dejavnosti po programu Vojska vojski. Pri tem se krepí transparentnost s seznanjanjem javnosti o pomenu skupnih dejavnosti za širšo varnost in gradnjo zmogljivosti Slovenske vojske ter spodbuja koriščenje storitev in zmogljivosti lokalnega okolja.

Med ključne vojaške vaje na območju Slovenije sodijo regionalna vaja Takojšen odgovor (*Immediate Response*), vaja s področja gorskega usposabljanja Triglavska zvezda (*Triglav Star*), taktična vaja z bojnim streljanjem Rock Sokol, logistična vaja Lipicanec, inženirska vaja Bodalo (*Dagger*) in vaja z uporabo brezpilotnih letal (UAV TRNG). Na področju letalskih enot se izvajajo vaje za integracijo združenega ognja, vaja Jadranski udar (*Adriatic Strike*) in vaja bojnega reševanja (CSAR). Poleg tega v večnacionalnem centru za usposabljanje (*Joint Multinational Readiness Center*) v Nemčiji na vadišču Hohenfels potekajo različne oblike skupnega usposabljanja, ki jih vodijo Združene

Sodelovanje slovenskih in ameriških vojakov na vaji (foto: Bruno Toič, arhiv Ministrstva za obrambo)

države Amerike, predvsem v obliki nekaterih vaj (*Combined Resolve, Saber Junction*) in pomoči pri usposabljanju v postopkih za nadzor množic v mednarodnih operacijah in na misijah. Pomembne so bile tudi druge vaje, in sicer intenzivnejše sodelovanje na področju kibernetске varnosti (*Cyber Endeavour*), usposabljanje sil za specialno delovanje (*Trojan Footprint*) in zračne obrambe (*Astral Knight*).

V zadnjem obdobju se je slovensko-ameriško sodelovanje na skupnih vajah še okrepilo s serijo premikov in t. i. vaj balkansko-črnomske regije s skupnim scenarijem v Sloveniji (*Saber Guardian, Immediate Response, Astral Knight*), z udeležbo (poleg Slovenije in ZDA) Madžarske, Severne Makedonije, Romunije, Poljske, Hrvaške, BiH, Cipra, Črne gore, Češke, Slovaške, Albanije, Grčije in Bolgarije. Glede na pomen povezljivosti, vojaške mobilnosti in odvratalne ter obrambne drž

Nata se bo serija premikov in mednarodnih vojaških vaj balkansko-črnomske regije v Sloveniji nadaljevala. Ker si Slovenija in Združene države Amerike delita prizadevanja za širšo regionalno varnost, je v tem kontekstu pomembno tudi vključevanje Severne Makedonije in Črne gore v del usposabljanj.

REGIONALNO SODELOVANJE NA ZAHODNEM BALKANU

Republika Slovenija želi imeti na območju Zahodnega Balkana vlogo politične, gospodarske in razvojne partnerice ter podpornice v procesih tranzicije in približevanja držav regije evroatlantskim integracijam. V tem kontekstu si z Združenimi državami Amerike deli skrb in prizadevanja za politično in varnostno stabilnost regije. Krepitev regionalnega sodelovanja, krepitev zmogljivosti držav Zahodnega Balkana in prisotnost v mednarodnih operacijah in misijah so zato

pomemben del zunanjepolitičnih interesov Slovenije.

Na obrambnem področju je bil za podporo državam regije za približevanje Natu 2003 ustanovljen mehanizem, tj. Jadranska listina (Adriatic Charter: A-5), ki ga vodijo Združene države Amerike in v katerem kot članice sodelujejo Albanija, Hrvaška, Severna Makedonija, Črna gora, Bosna in Hercegovina; Kosovo in Srbija sta opazovalki, Slovenija pa se udeležuje srečanj kot vabljeni država. Pobuda služi kot forum za izmenjavo informacij na različnih ravneh in okrepljeno sodelovanje na področju obrambnih reform, usposabljanja, ilegalnih migracij, sodelovanja v mednarodnih operacijah, terorizma, hibridnih groženj ipd. Slovenija je bila kot podpornica širitve Nata in EU v pobudi v preteklosti zelo dejavna. Vidnejši projekti so bili skupne

vaje, skupno delovanje v Afganistanu in vzpostavljanje medicinske skupine. Aktualno članstvo večjega dela članic v evroatlantskih integracijah, kar je bil prvotni cilj pobude, pa bo zahtevalo določene prilagoditve njenega prihodnjega delovanja.

Glede na trenutne varnostne izzive in dodano vrednost vzajemne krepiteve regionalnih zmogljivosti se je razvil tudi projekt balkanskih zdravstvenih namenskih sil (BMTF – *Balkan Medical Task Force*). Pri gradnji regionalnih odzivnih sil na področju vojaške medicine sodelujejo Albanija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Severna Makedonija, Slovenija in Srbija. Od začetka projekt strokovno in finančno podpirata Norveška in Združene države Amerike. Namenske sile so oblikovane, da bi se lahko aktivirale med kriznim odzivanjem na naravne ali druge nesreče v

Med sanitetno oskrbo (foto: Bruno Toič, arhiv Ministrstva za obrambo)

regiji Zahodnega Balkana. Dolgoročno se razmišlja tudi o morebitni napotitvi v katero izmed operacij OZN ali EU. Slovenija sodeluje s pripadnikom na stalnem sedežu v Skopju in popolnjenjem zdravstvenih modulov. Pravni okvir za delovanje pobude BMTF v državi gostiteljici se še vzpostavlja.

T.i. politika odprtih vrat oziroma širitev članstva v EU in Natu na države Zahodnega Balkana je dolgoleten strateški interes Republike Slovenije. Skladno s tem je bila Slovenija zelo dejavna pri politični, diplomatski, razvojni in obrambni podpori za članstvo Črne gore in Severne Makedonije v Natu. V tem kontekstu in da bi okrepili regionalno sodelovanje, interoperabilnost in sodelovanje držav članic Nata s posameznimi kandidatkami, se je leta 2017 skupaj z Združenimi državami Amerike oblikovala pobuda za redna tristranska usposabljanja pripadnikov oboroženih sil Slovenije, Severne Makedonije in Združenih držav Amerike; pobuda se še razvija. Hkrati se v prihodnosti odpirajo morebitne možnosti za sodelovanje tudi na drugih področjih, povezanih s sodobnimi grožnjami, kot so npr. hibridne grožnje in kibernetna varnost.

SODELOVANJE V MEDNARODNIH OPERACIJAH IN NA MISIJAH

Kot zaveznici si Slovenija in Združene države Amerike delita prizadevanja za mednarodni mir, varnost in stabilnost na številnih operativnih območjih delovanja, kjer na podlagi vabil lokalnih oblasti in resolucij Varnostnega sveta OZN poteka podpora za gradnjo zmogljivosti varnostnih in oboroženih sil, učinkovito upravljanje in svetovanje institucijam, usposabljanje ipd. Odlično sodelovanje poteka znotraj Globalne protiteroristične koalicije proti Daeshu v Iraku (OIR – *Operation Inherent Resolve*); stabilizacije Afganistana in podpore afganistanskim varnostnim in oboroženim silam (ANDSF) prek sodelovanja v operaciji ISAF in misiji

Odločna podpora (RSM) ter finančne podpore afganistanski vojski; delovanja na Balkanu (Kosovo, BiH). V širšem kontekstu zavezniške odvrtačne in obrambne države, krepitve odzivnih sil in pripravljenosti zavezniških sil Slovenija deluje tudi na vzhodu v okrepljeni prednji prisotnosti (eFP – *enhanced Forward Presence*), prispeva v različne ešalone Natovih odzivnih sil (NRF – *Nato Response Forces*) in k Natovi pobudi pripravljenosti (NRI – *Nato Response Initiative*), čemur Združene države Amerike tudi s strateškega vidika namenjajo veliko pozornost.

SKLEP

Za Republiko Slovenijo sta bila od samostojnosti naprej najpomembnejša zunanjepolitična cilja članstvo v evroatlantskih integracijah in krepitev odnosov s partnerskimi državami. S tega stališča je bila gradnja strateškega odnosa z Združenimi državami Amerike na obrambnem in vojaškem področju zelo pomemben in hkrati večplasten proces. Na strateški ravni se je partnerstvo krepilo pri skupnih prizadevanjih za varnost in stabilnost v evroatlantskem prostoru in v regiji Zahodnega Balkana prek različnih obrambnih pobud in zmogljivosti – v prihodnosti pa ostaja še veliko možnosti za skupne projekte. Na operativni ravni pa so se z različnimi mehanizmi vzajemnega sodelovanja in podpore (kot so usposabljanje, izobraževanje, obiski, izmenjava izkušenj, nakup opreme in drugo) v obdobju pred članstvom v Natu po vstopu v zavezništvo ter v sedanjem času, gradile različne zmogljivosti in kapacitete slovenskega obrambnega sistema, posebno Slovenske vojske. To se je pokazalo tudi v procesu profesionalizacije Slovenske vojske in izvedbe skupnih dejavnosti, vaj in sodelovanja v mednarodnih operacijah in na misijah. Partnerstvo med državama bo tudi v prihodnje zelo pomembna prvina skupnega prispevanja k varnosti in stabilnosti v regiji ter širših prizadevanj v evroatlantskem prostoru, tudi

na področjih, ki presegajo obrambno področje. Za obrambni sistem in Slovensko vojsko Združene države Amerike še naprej ostajajo eden glavnih in nepogrešljivih partnerjev.

Opomba avtorice

Pretežen del prispevka je pripravljen na podlagi zbranih, povzetih in prilagojenih podatkov iz delovnih gradiv Ministrstva za obrambo in Ministrstva za zunanje zadeve.

VIRI

1. Uradni list Republike Slovenije, 2015, št. 10/2015. Ukaz o razglasitvi zakona o ratifikaciji Sporazuma med Republiko Slovenijo in Združenimi državami Amerike o sodelovanju na obrambnem in vojaškem področju.
2. Uradni list Republike Slovenije, 2015, št. 53/2015. Deklaracija o zunanji politiki Republike Slovenije.
3. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2015. Slovenija: varna, uspešna in v svetu spoštovana. Zunanja politika Republike Slovenije.
4. Delovna gradiva Ministrstva za obrambo in Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije.
5. Czechowska, Lucyna, 2013. The concept of strategic partnership as an input in modern alliance theory. Nicolaus Copernicus University, Poland, *The Copernicus Journal of Political Studies* No. 2(4).
6. Michalski, Anna, 2019. *Diplomacy in a changing world order: the role of strategic partnership*. Swedish Institute for International Affairs.

Dodatek k zborniku

PRVA SPOMINSKA TEKMA 4. JUNIJA 2011

Po uspešno izvedenem obisku veteranov 10. gorske divizije junija 2009 v Bovcu in Logu pod Mangartom je kar sama vznikla pobuda, da bi o prisotnosti Američanov na Bovškem in posebej o odkriti tekmi na Mangartu pripravili še kak dogodek. Pri obisku veteranov nam je Združenju vojaških gornikov Slovenije, ki smo bili pobudnik obiska, polno in zagnano pomagala Občina Bovec, zlasti takratni župan Daniel Krivec. Prav župan Krivec je prvi predlagal, da ponovimo tekmo na Mangartu in povabimo še Američane.

Županova pobuda je hitro zaživela. Spominska tekma ne bi pomenila veliko, če na njej ne bi nastopili tudi Američani. Na veterane 10. gorske divizije upravičeno ni bilo več mogoče računati. Precej verjetno pa smo lahko računali na sodelovanje naslednikov veteranov divizije. Prizorišče tekme iz leta 1945 smo nesporno poznali in tekmo smo se odločili ponoviti prav tam, čim bliže 3. juniju, če nas bi le narava osrečila z dovolj snega. Že v prvih razmišljanjih o spominski tekmi smo menili, da tekme iz leta 1945 ne moremo popolnoma ponoviti. Poleti ostane precej manj zimskega snega, kot ga je bilo leta 1945. Tveganja s poškodbami na že tako zelo

zahtevnem terenu si nikakor nismo mogli privoščiti. Želeli smo poudariti predvsem druženje, obuditev spomina in vrednote športa. Odločili smo se, da pripravimo ne posamično, temveč ekipno tekmovanje v veleslalomu. Spominsko tekmo smo želeli organizirati čimbolj mednarodno in s tem še poudariti Mangart kot goro, ki druží – vsaj tri narode in tri kulture.

Za datum tekme je bila izbrana sobota, 4. junij 2011. Zima 2010/11 je bila kar izdatna s snegom v Julijcih, upali smo, da bo tudi junija še dovolj snega za našo tekmo. Iz ZDA so potrdili, da prideta na tekmo dve ekipi. In s kakšno sestavo! V eni ekipi je bila Christie Stingl, hči Karla Stingla, vojaka, ki je dal pobudo za tekmo in veleslalomsko progo na Mangartu 1945 tudi zakoličil. V drugi ekipi je bila Deborah Knowlton, hči drugo uvrščenega na mangartski tekmi 1945, Steva Knowltona. Z njo pa še sestra in brat Phillips, nečaka vojaka Phillipsa, ki je tudi tekmoval na Mangartu. Svoj nastop na tekmi je zagotovila še ekipa ameriške ambasade v Ljubljani. Z mešano ameriško-slovensko ekipo je najavil nastop slovenski Američan Sam (Samo) Lesjak. V podobno sestavljeni ekipi je bil Manfred Benkel, takratni predsednik nemškega združenja vojaških gornikov. Kar dve ekipi so prijaviili italijanski vojaški gorniki – alpinci. Mednarodni značaj spominske tekme je bil polno zagotovljen. Ob tujih tekmovalcih smo bili številčno zastopani še Slovenci, z ekipami iz Slovenske vojske in Policije, veteranov Teritorialne obrambe in domačinov Bovčanov z ekipo bovške gorske reševalne službe. Tri ekipe, eno s popolnoma žensko zasedbo, smo prijaviili tudi iz Združenja vojaških gornikov Slovenije.

Brez tako zagnane ekipe z bovške občine spominske tekme zagotovo ne bi izpeljali. Gonilna sila je bil župan Daniel Krivec, nič manj pa podžupan Davor Gašperčič

Plakat za prvo spominsko tekmo
(arhiv Janeza Kavjarja)

in odgovorni za stike z javnostmi Milan Štulc. V izvedbo tekmovanja so pritegnili še časomerilno ekipo Smučarskega kluba Bovec pod vodstvom Franca Čopija in gorske reševalce iz Postaje gorske reševalne službe Bovec. V vsestransko logistično pomoč izvedbi tekme se je dejavno vključila Slovenska vojska. Za tekmo so Bovčani izdelali prirejeno repliko originalnega plakata za tekmo iz leta 1945, ki je nemudoma postal nadvse dragocen spomin.

Uvod v tekmo je bil v petek 3. junija 2011, s slovesnostjo ob odprtju in žrebanjem štartnih

številčk. Bovški glavni trg je bil slovesno okrašen. Zdelo se je, kot da s tekmo živi cel Bovec, pa še Log pod Mangartom. Ob gostitelju županu Krivcu in veleposlaniku ZDA v Sloveniji Josephu A. Mussomeliju sta s prisotnostjo odprtje počastila tudi ministrica za obrambo RS dr. Ljubica Jelušič in načelnik Generalštaba SV generalmajor Alojz Šteiner. Ob igranju pihalnega kvinteta Orkestra Slovenske vojske so na prireditveni prostor prihajale sodelujoče ekipe. Vsaka se je pripeljala na starodobnih willysih, slavni ameriških vojaških terenskih vozilih Willys iz

druge svetovne vojne. Žrebanje startnih števil je prevzela bovška skupina 1313. Z nekaj šaljivimi skeči so opozorili na žalostno vojaško preteklost krajev ob Soči. Startne številke so vlekli kar iz vojaškega kotlička za golaž. Tekmovalna napetost je naraščala ...

Člani bovškega smučarskega kluba so prizorišče tekme slovesno okrasili. Ob slovenski in bovški zastavi je tako kot najbrž nazadnje pred 66 leti na cilju proge pod Mangartskim sedlom plapolala tudi zastava ZDA. Ciljni prostor so obogatili še s stojnicami za čaj in kuhano vino ter obveznim odličnim bovškim ovčjim sirom. Celozvočili so ciljni prostor. Nočni dež je žal naredil svoje tudi na lepo pripravljene veleslalomski progi. Snežišče je postalo ožje kot dan prej in zaradi varnosti tekmovalcev so progo skrajšali še za nekaj vrat. Že tako je bila dolga približno tretjino prvotne proge iz leta 1945. Toda pomembno je bilo, da je tekmo bilo mogoče izpeljati.

Tekmovalje so simbolično začeli trije predvozači. Prvi se je po progi spustil legendarni partizan in pozneje med vojaki zelo priljubljeni in spoštovani Dražgošan, polkovnik v pokoju Janez Lušina - Mali. Svojim 87 letom navkljub je pogumno zarezal v mangartsko smučino in na cilju požel navdušen aplavz. Ko so Američani 1945 smučali na Mangartu, je bil Janez poveljnik graničarske enote v Tamarju, nedaleč stran na drugi strani gore. Za Lušino se je na progo spustil bovški domačin v smučarski opravi in opremi partizanov, s titovko in rdečo zvezdo na njej. Niti en Američan ni izpustil priložnosti, da bi se v cilju ne slikal z njim. Kot tretji predvozač je šel na progo Lojze Budkovič, po srcu in duši gozdar, še bolj pa ljubitelj smučanja in vojaške gorniške zgodovine. Potem se je začelo zares!

Druga za drugo so se med vratca po sneženem melišču spuščale trojice 19 prijavljenih ekip. Ekipe Slovenske vojske in gorske enote

Odprtje spominske tekme na bovškem trgu (foto: arhiv Milana Štulca)

Po tekmi (foto: Milan Štulc)

Policije so tudi na progi izkazovale kolektivni duh in odlično obvladanje turne smučarske tehnike. Italijanski ekipi alpincev sta tekmo vzeli na čas. Eni so zato morali odstopiti, drugi pa so med vsemi dosegli najboljši – najhitrejši čas. Smučarke slovenskega združenja vojaških gornikov so elegantno opravile s progo in vsem moškim ekipam dale vedeti, da jih ne gre podcenjevati. Veterani Teritorialne obrambe z Bovškega, ki so tukaj opravili kdo ve koliko vojaških urjenj pred letom 1991, so pokazali, da še niso za staro šaro. Vse tri ameriške ekipe so častno branile ugled svojih predhodnikov na istem prizorišču pred 66 leti. Dennis Phillips iz njihove ekipe Descendants je nastopil v beli ameriški vojaški smučarski uniformi in žel silno zanimanje, zlasti fotografov ob progi. Ekipa bovške gorske reševalne službe je preudarno in preračunljivo opravila s progo. Tudi brez padcev ni šlo, vendar brez posledic.

Spominska tekma pod Mangartom je vsestransko uspela. Imeli smo srečo, da nas je narava počakala s snegom na mangartskih meliščih do začetka junija. Imeli smo srečo, da se nas je po obupni deževni noči usmilo vreme z znosnimi vremenskimi razmerami za tekmo. Vsi skupaj smo ustvarili čudovito prijateljsko vzdušje, ki smo ga začinili pri Vandii in Eriku ob koči pod Mangartom.

Taki dnevi, kot je bil tisti 4. junij 2011 pod Mangartom, prinašajo življenju srečo in smisel. Opominjajo na najgloblje vrednote športa in spominjajo na vse v preteklosti, ki so za take naše trenutke tvegali, in številni tudi žrtvovali vse!

SPOMINSKI INFORMATIVNI TABLI NA MANGARTSKEM SEDLU

Mangartska smučarska tekma ameriških vojakov na Mangartu ima simbolni in zgodovinski pomen v več pogledih.

Spominja na čas, ko se je končevala druga največja morija v svetovni zgodovini, ki je za seboj pustila veliko nerešenih težav. Iz bojišč so se ti prenesli za zelene diplomatske mize, za katerimi so v strateških interesih velikih največkrat in največ izgubljali mali narodi. Tudi slovenski v t. i. tekmi za Trst.

Ameriški vojaki na smučeh so na Mangartu pustili vojaškozgodovinski pečat. Kot edinstvena ameriška enota, sestavljena iz vojakov posebnih veščin in sposobnosti, tudi

smučarskih; kot vojaški vzorec za nov čas in nove izzive.

Posebno mesto pa je zapustila mangartska tekma v športnem pogledu. Poudarila je neprecenljive in nepremagljive vrednote športa, v želji po miru, po svobodi. V svetovni smučarski zgodovini je mangartski tekmi primerljiva le »partizanska olimpijada« v Cerknem januarja 1945.

Na kraju zgodovinske tekme 3. junija 1945 smo člani Združenja vojaških gornikov Slovenije 5. septembra 2013 postavili informativni tabli tekmi in njenim udeležencem v spomin. Iz zbranega dokumentarnega gradiva sta vsebino tabel zasnovala Janez Kavar in Slavko Delalut, postavili pa so jo nadzorniki Triglavskega narodnega parka.

Informativni tabli na Mangartskem sedlu (foto: Vili Vogeltnik)

Odkritje tabel 5. septembra 2013, z ameriško zastavo tedanji ameriški veleposlanik v Sloveniji Joseph A. Mussomeli (foto: Vili Vogeltnik)

Veleposlanica ZDA Lynda C. Blanchard na slovesnosti ob 75. obletnici tekme na Mangartu 3. junija 2020, ob njej stojijo pripadniki 132. gorskega polka SV s ppk Simonom Lindičem in ppk Benjaminom J. Shaha, vojaškim atašejem ZDA (Foto: Vili Vogeltnik)

MAJOR JOHN WOODWARD (1915-2016)

Woodward je bil od mladosti zagnan smučar in alpinist, iznajdljiv inovator smučarske in alpinistične opreme in tehnike. Star petindvajset let je v ZDA patentiral smučarsko okovje z vrtljivo peto – angl. *heel release*. Še pred gradnjo baze Camp Hale v Coloradu je patentiral leseno 10-metrsko steno iz brun za trening lednega plezanja v derezah. Po vojaški upokojitvi leta 1975 se je zaposlil v razvijajoči se ameriški smučarski industriji. Bil je svetovalec

v podjetju Anderson and Thompson Ski Co., ki je prvo na svetu patentiralo in izdelalo plastificirano lamelirano smučko. Vodil je univerzitetno smučarsko šolo na univerzi v Washingtonu v Seattlu in študentsko tekmovalno ekipo. Ustanovil in urejal je danes svetovno znano revijo *Ski World Magazine*.

Woodwardovo ime je tesno povezano tudi s slovensko smučarsko industrijo, natančneje z žirovsko Alpino oziroma uvozom smučarskih

Major John Woodward, poveljnik 1. (»bovskega«) bataljona 87. polka 10. gorske divizije na vrhu Mangarta junija 1945. Na fotografiji v dolini Belopeška jezera in v ozadju Dobrač (foto: arhiv Janez Kavcar)

čevljev Alpina v ZDA. Leta 2010 sem imel srečo, da sem ga v Watertownu v zvezni državi New York osebno spoznal. Ob srečanju mi je navdušeno pripovedoval o svojih obiskih v »neki čevljarski tovarni zahodno od Ljubljane«. Hitro sva skupaj ugotovila, za kateri kraj in katero tovarno gre. In ni pozabil dodati, kako so v Žireh konec sedemdesetih let začinili podpis prve pogodbe s šilcem slovenskega žganja.

Zelo uspešen je bil tudi na smučarskem tekmovalnem področju. Po upokojitvi, star že šestdeset let, se je ponovno vrnil k tekmovalnemu smučanju v veteranski (angl. Master) kategoriji in ameriški seriji NASTAR (National Standard Race). Leta 1997 je postal ameriški prvak v svoji starostni kategoriji (tj. Master Class 12) v vseh štirih disciplinah: slalomu, veleslalomu, superveleslalomu in alpski kombinaciji. Leta 2001, v šestinosemdesetem letu starosti, je zmagal v svoji kategoriji na svetovnem veteranskem prvenstvu (World Master Championships) v slalomu, superveleslalomu in alpski kombinaciji.

Ob izbruhu druge svetovne vojne je vstopil v ameriško kopensko vojsko. Zaradi izkušenj je bil izbran za poveljnika prve vojaške smučarske skupine v 15. pehotni diviziji, iz katere je bila pozneje formirana 10. gorska divizija. V tej vlogi je vodil posebno skupino, ki je pripravljala prve ameriške vojaške učne filme o smučanju. Z nastankom 10. gorske divizije je Woodward postal vodja smučarskih in alpinističnih inštruktorjev v bazi divizije Camp Hale, pozneje pa je postal poveljnik 1. bataljona 87. polka divizije. Njegov bataljon, »bovški bataljon«, je bil nastanjen od Kobarida do Rajbla, poveljstvo in glavnino enote je imel v nekdanji bovški vojašnici. 87. polk je bil najstarejši in vojaško najbolje izurjen in izkušen bataljon divizije. Lahko sklepamo, da so prav zato bataljonu zaupali najobčutljivejši (po presoji anglo-ameriških zaveznikov) gorski predel v Coni A ob Morganovi črti,

od Robiča in Žage, z vhodom v dolino Trente s prelazom Vršič in prelazom Predel proti Trbižu in Kanalski dolini. Poveljnik tega elitnega bataljona je bil major John Woodward. Njegove so tudi barvne fotografije bovškega glavnega trga, z ameriškimi vojaki in vozili in Svinjakom v ozadju.

DOKUMENTARNI FILM CHRISA ANTHONYJA MISSION MT. MANGART

Tretjega junija 2020 smo Združenje vojaških gornikov Slovenije, Občina Bovec in Ministrstvo za obrambo RS načrtovali slovesno zaznamovati 75. obletnico mangartske tekme. Ob okrogli mizi o tekmi na Mangartu in napovedanem obisku velike skupine naslednikov veteranov 10. gorske divizije je bil načrtovan osrednji dogodek premiera ameriškega dokumentarnega filma Chrisa Anthonyja *Mission Mt. Mangart*. Žal nam je pandemija s koronavirusom podrla ali vsaj preložila vse naše načrte.

Chris Anthony je nekdanji ameriški alpski in ekstremni smučar, doma iz Denverja v Koloradu. Po končani tekmovalni karieri je bil več let sodelavec slovitega filmskega podjetja Warren Miller, pri katerem je

sodeloval pri snemanju kar 28 filmov, kot smučar ali kot član snemalne ekipe. Veliko let je vodil skupine ameriških smučarjev v Julijce, na italijanski in slovenski strani. Leta 2015 je od svojega italijanskega prijatelja, prav tako nekdanjega alpskega smučarja Marca Tonazzija iz Ovčje vasi (Valbruna) pri Trbižu, izvedel za mangartsko tekmo in slovenska prizadevanja za njeno odkritje. Vzpostavil je stik z nami in hitro razkril svojo zamisel o dokumentarnem filmu o sloviti tekmi na Mangartu. S Chrisom smo ob njegovih pogostih obiskih na Mangartu in v Bovcu postali dobri prijatelji in sodelavci. Junij 2020 in Kulturni dom v Bovcu sta bila določena za svetovno premiero dokumentarnega filma, ki ga je Chris sestavljal po delcih nekaj let. Pri ustvarjanju filma mu je pomagala tudi trenutno najboljša smučarka na svetu Mikaela Shiffrin, ki v filmu z zgodbo o ameriški vojaški smučarski inštruktorici tudi nastopa.

Chris Anthony in Mikaela Shiffrin pred sliko Mangarta. Avtor slike je David V. Gonzales, ki je sliko poimenoval "Vision of Mt. Mangart".
(Foto: arhiv Chrisa Anthonyja)

Chris Anthony
z italijanskim
snemalcem
Robertom Tessarijem
pod Mangartom
30. maja 2018
(foto: Vili Vogeltnik)

Chris je film posvetil veteranom vojakom in smučarjem 10. gorske divizije, za vzpodbudo mladi generaciji Američanov, ki ji namenja svoj čas tudi kot vodja dobredelnega programa Chris Anthony Youth Initiative Project.

Glavne kadre filma z rekonstrukcijo tekme na točno isti lokaciji kot 3. junija leta 1945 smo posneli konec maja 2018. V vlogah nekdanjih

smučarjev 10. gorske divizije so nastopili inštruktorji gornišva Slovenske vojske iz Natovega Centra odličnosti za gorsko bojevanje iz Poljč in bovški smučarski veterani s Francem Čopijem. Čudovito vreme snemalnega dne je ustvarilo enkratno naravno kuliso, podobno kot junija 1945, ki kar vabi pod Mangart, kdor le uzre prizore iz dokumentarnega filma Chrisa Anthonyja.

S snemanja ključnih delov dokumentarnega filma *Mission Mt. Mangart* 30. maja 2018 na Mangartskem sedlu
(Foto: Vili Vogeltnik)

SUMMARY

The Slovenian mountain, Mangart (2679m), June 3, 1945. The venue of the ski race organized by the US 10th Mountain Division members. A race long forgotten by Americans, and until recently Slovenians were also oblivious to it. Nonetheless, its records remain preserved in the Colorado Snowsports Museum. Despite the soldiers' sports event being the underlying theme of this publication, the race was driven by its own geopolitical and geostrategic agenda; it has significance in military history and is an incentive for comprehensive transnational cooperation at present and in the future.

The readers are introduced to the publication with forewords by the Mayor of the Bovec Municipality, Valter Mlekuz, and the president of the Slovenian Association of Mountain Soldiers, Slavko Delalut.

*The publication comprises papers presented at the "Americans on Mount Mangart 1945" round table: a retired Slovenian Armed Forces Brigadier General tells the tale of the forgotten race and introduces us to the "Soldiers on Skis" – the race competitors. A curator at Tolmin Museum describes the activities and the situation at the time of the outlining of the then Yugoslav border, today's Slovenian western border. She describes a turning point, which can be interpreted as the last foreign occupation of Slovenian territory, from a political, military, economic, and cultural aspect. A ski historian depicts the emergence of skiing as a means of survival in snow and cold, which through the centuries has evolved into a predominantly sporting activity. Military skiing, however, has preserved its primary intent. For soldiers, skis are a means of moving about in winter. In addition to the American race under Mangart, the author also draws attention to the Slovenian "Partisan Olympics" held in Cerklno in January 1945 – a jewel of both the Slovenian and the global history of skiing. A Doctor of Philosophy in Kinesiology goes into detail about the psychophysical abilities and skills of the Mangart competitors, both inborn and hard-earned through exercises and drills. The author sums up the thoughts on the ethical and moral aspects of the race with a phrase borrowed from the book *Ice Crusaders* by Tom Wolf: "What happens when sport and war, like good and evil, spill over into each other?". A Slovenian Armed Forces Colonel, the first and long-time director of the NATO Centre of Excellence for Mountain Warfare, operating in Slovenian territory in Poljče in the Gorenjska region, reflects on and forms a vision for the future based on past experiences in mountain warfare. A Master of Science in Defense and Political Sciences presents the foundations of transnational political, as well as defense and military, cooperation between the USA and the Republic of Slovenia. She also presents programs through which cooperation is carried out and strengthened, and achievements that have developed from a recent narrow-scope orientation into a wide array of heterogeneous areas, offering the prospect of fruitful future.*

*The numerous photographs, in particular those in color (Bovec, Kobarid), give special value to the publication. They were among the first color photographs taken on Slovenian ground. The content added to the papers in the publication tells a more detailed and broader story of the only elite unit of the US armed forces, which specialized in combat in mountains and snow during the Second World War. Among the soldiers of the 10th Mountain Division at that time were young men who also had Slovenian roots. Very likely, more of them were hidden behind the surnames of their American fathers. During their military service in the Soča Valley region in the summer of 1945, bonds were formed between the Americans and the Slovenians which still remain alive today. With the help of these bonds, the Slovenian ski boots made by Alpina found their way to the USA. Moreover, one of the American approaches to teaching skiing was founded on the skis of the Slovenian ski brand Elan. The Mangart ski race is gradually, in its unique way, coming back to life; with the first rerun of the race in 2011, information boards set up on the Mangart saddle in 2013, and the documentary film *Mission Mt. Mangart*, which will be aired for the first time in the fall of 2020.*

The Mount Mangart race is a living monument. It is a monument to sporting values and the unrelenting human longing for freedom and peace. It is an example and a proof of how the darkest days of human history can provide fertile soil for the most beautiful flowers of the future to blossom – sincere mutual respect, friendship, and cooperation. This is the story that this publication aims to reveal and tell.

Vojaške pregibne smuči Elan

Spominske vojaške pregibne smuči je razvil in izdelal Elan v sodelovanju s Slovensko vojsko in Natovim Centrom odličnosti za gorsko bojevalce (NATO COGB). Smuči so izdelane v spomin na 75. obletnico mangartske smučarske tekme 1945 in počastitev sodelovanja med Združenjem vojaških gornikov Slovenije in ameriškim Združenjem 10. gorske divizije (10th Mountain Division Association). Smuči so izdelane v zelo omejenem številu parov. Na zgornji plošči so natisnjeni fotografija ameriških vojakov z Mangartom v ozadju iz junija 1945, emblema slovenskega in ameriškega združenja vojaških gornikov ter posvetilo. Smuči bodo trajno razstavljene v nekaterih smučarskih muzejih v Sloveniji in ZDA.

